
3 1761 07497701 8

Pásztor Mihály

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK
61. szám.

NŐI VISELET A KURUC KORBAN

1670–1700.

IRTA
SCHULZ IRÉN

BUDAPEST,
PESTI KÖNYVNYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1912.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK
61. szám.

NŐI VISELET A KURUC KORBAN

1670–1700.

IRTA
SCHULZ IRÉN

BUDAPEST,
PESTI KÖNYVNYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1912.

TARTALOM.

III. Felsőruhák.

Oldal

IV. Lábbeli.

V. Ruhák anyaga.

Rövidítések magyarázata.

Apor: Met. Trans. = Apor Péter: Metamorphosis Transylvaniae.

Arch. Ért. = Archaealogiai Értesítő.

Békefi: A ruh. és vis. tört (Egyet. előad.) = Békefi Remig: A ruházat és viselet története. (Egyetemi előadások, 1909/10. II. félév.)

Deák: Magy. Hölgyek Lev. = Deák Farkas: Magyar Hölgyek Levelei.

Erd. Múz. = Erdélyi Múzeum.

Győri Tört. és Rég. Füz. = Győri Történeti és Régészeti Füzetek.

Kővári: Vis. és szok. = Kővári László: Viseletek és szokások.

Magy. Gazd. Tört. Szem. = Magyar Gazdaság Történeti Szemle.

Mon. Hung. Hist. Script. = Monumenta Hungariae Historica Scriptores.

Nemes-Nagy: Magy. Vis. Tört. = Magyar Viseletek Története.

Radvánszky: Magy. családélet és házt. = Magyar Családélet és Háztartás a XVI. és XVII. században.

Szádeczky: I. Ap. Mih. udv. tart. = Szádeczky Béla: I. Apafy Mihály udvartartása, I. Bornemissza gazdasági naplói.

Sz. = Századok.

Szendrei: A magy. vis. tört. fejl. = Szendrei János: A Magyar Viselet Történeti Fejlődése.

Thaly: A sz. gr. Becs. csal. = Thaly Kálmán: A székesi gr. Bercsényi család.

Thaly: Irod. és Mív. tört. Tan. a Rák. korból. = Thaly Kálmán: Irodalom és Míveltségtörténeti Tanulmányok a Rákóczi korból.

BEVEZETÉS.

Harminc év női viseletének történetével foglalkozom. Harminc év! Rövid kor az idő soha meg nem pihenő folyamában, rövid kor egy nemzet művelődéstörténeti fejlődésében. Plasztikusan áll előttünk a kor képe, ha ismerjük annak harcoló, küzdő, nemzeti lelkesedésükben soha el nem csüggedő férfialakjainak és oldalukon élő, bút, örömet egyaránt megosztó nőalakjainak külső és belső életét.

A szabadságharcokat tekintve, a XVII. század a béke kora a XVI. századhoz képest. Az általános tespedésből a nemzetet Zrinyi Miklós riasztó szava rázza fel, ki azon szent cél megvalósításáért küzd, hogy a nemzet maga-magát tegye szabaddá.[1] A vasvári béke, a Wesselényi-féle összeesküvés után a megtorlás kora következik, melynek az elfogatások, üldözések, kivégzések kölcsönöznek szomorú hírességet. Thököly csillagának lehullása után szerepét II. Rákóczi Ferenc veszi át, ki megdobbantja az egész nemzet szivét, kivel kapcsolatban a kuruc költészet legszebb remekei jönnek létre. De nemcsak az irodalomban hat Rákóczi az ő kurucaira, hanem külsőségekben, így a ruházatban is.

A ruházat kérdése minden népnél érdekes. Ha nem is lehet csupán külsőségek után indulni, de az öltözködés mindenesetre fontos tényező egy nép művelődéstörténetében. Egy elnyomott népnél, melynek története lapjait a szabadságért vívott heroikus küzdelmek töltik be, a ruházatnak is nemzeti jellege van.

[1] *Marczali:* Magyarország története. 489., 490. (A Műveltség Könyvtára 1911.)

Széchényi híres mondása, hogy »nyelvében él a nemzet«. Vannak azonban a magyar nép életében olyan korok és korszakok, midőn nem elégszik meg vele, hogy nyelvében magyar legyen, hanem külsőleg is annak akarja magát vallani.

Tekintsünk csak a XVII. századi kuruc mozgalmakra, a kuruc és labanc táborra, amely nemcsak eszméiben, érzéseiben, de ruhában is eltér egymástól. Mindenütt akadnak hívei e felfogásnak, hogy »ruha teszi az embert«. A magyar embert a magyarruha teszi. Ennek az elvnek hódol főként az erdélyi udvar, mely minden izében magyar s így a ruházkodás terén is. Főnemesség, nemesség versenyre kelnek fény, pompa, ízlés kifejtésében. Kisebb körön belül a polgárság és nép is igyekszik erejéhez képest az előkelőkkel lépést tartani.

Az összeirások, leltárok bő utasítással szolgálnak az egyes öltönydarabok, ékszerek számára és minőségére nézve, összefüggőbb képet azonban a festmények őriznek meg számunkra. Ritka értékkel bír úgy történeti, mint costume-tanulmány szempontjából báró Petrőczy Kata Szidónia, gróf Pekry Lőrincné 1692—1700 közt készült eredeti olajfestésű arcképe, mely ma a család egyik tagjának ajándéka folytán a Nemzeti Múzeum tulajdona. A főt gyönyörű ötvösmívű, dúsgazdag gyémánt és rubint diadém, a nyakat szintén ilyfajta ék díszíti. Nyitott kék selyem vállát aranydíszítés és aranyfűzés fogja körül. A vállfűzőt fölül szépen himzett széles fekete bársony szegély keríti, mely gazdagon be van hintve gyémántokkal és hófehér gyöngyökkel.[1]

A pompaszeretet, fényűzés, mely már a honfoglaló magyarra jellemző, végigkiséri századokon át és első sorban a ruházat terén nyer érvényesülést. Mesés kincseket halmoznak fel egyes főúri családaink, erről különösen ékszereik tanuskodnak. Heister Likava várában — melynek ostromára a parasztságot hajtja — a Thökölycsaládnak falba ásott, három millióra becsült kincsét találja meg, mit nem mulaszt el összeiratni és Bécsbe szállíttatni.[2] Nem szólva a diadémokról, karperecekről és gyűrűkről, egy-egy övcsattra, gombra is ezreket költenek.

Ha otthon, családi körben még főrangú hölgyeink is egyszerűbb

[1] *Thaly:* Irod. és Miv. tört. tan. a Rák. korból. 168.

[2] *Acsády:* Magyarország Története I. Lipót és I. József korában. 271., 272.

ruhával elégszenek meg, mihelyt alkalom nyilik, a legpompásabb öltözékben egész vagyont érő ékszerrel jelennek meg. Fényes bizonyíték erre gr. Bánffy Anna és gr. borosjenei Székely Ádámnak 1702-ben, Gyalu várában megült lakodalma, melyet Apor ir le. Az ünnepély második napján Rabutin gubernátor felesége tiszta arany fonálból szőtt szoknyát ölt magára. Köves arany perecei, nyakszorítója, reszketőtűi, aranyköves, gyöngyvirágokkal megrakott öve, gyöngyös medálya általános feltünést keltenek. A többi uriasszony és leány is annyi fényüzést fejt ki, hogy a német tisztek állítása szerint: »merő királyi lakadalom«.[3]

Farsangban a merev pompa helyett víg farsangi köntösökben lelik örömüket. Ilyenkor aztán szabad teret engednek széles jókedvüknek s mulatozástól kacajtól visszhangzik a ház.

Gr. Koháry István »Haj ki bánat!...« című verse az 1684-iki farsangra vonatkozik:

»Táncznak s farsanglásnak,
Öröm vigasságnak
Van helye azoknál,
Az hegedűszónak
S egyéb muzsikának
Pengése házoknál
Nem szűnik.«[4]

Ő is emliti, hogy ilyenkor »maskara-köntös«-t öltenek magukra. Mindig megfelelően öltözködnek. Hivatalos alkalmakkor méltóságteljes, ünnepélyes szint tudnak adni külsejüknek. Ilyenkor elengedhetetlen kelléknek tartják a fátyolt s azért ilyen esetben nem is mulasztják el felvenni. Marsigli Alajos gr. olasz származású tudós és tábornok a XVII. század végén Erdélyben divatos viseletről aquarell képeket készít. Többek közt egy bírósághoz menő magyar nemes asszonyt fest le. Öltözete a következő: fekete szoknyát, fekete csipkével szegett ugyanolyan színű kötényt, fehér ingvállas, elől fekete, keskeny selyem szalaggal fűzött fekete vállfűzőt visel. A felimeg nyaka mérsékelten kivágott. E fölébe

[3] *Apor:* Met. Trans. 397., 398.

[4] A költemény teljes címe: »Haj ki bánat, előljütt az farsang, majd vígan lakjunk mostan már kedvünkre!« *Thaly:* Adal. a Thök. és Rák. kor irod. tört.-hez. I. 199.

panyókára vetve, kurta, kerek és szintén fekete csipkével szegett gallért, fején pedig nagy fehér fátyolt hord, mely egész hátán le a földre és utána huzódik.[1]

Még inkább szembeszökő a különbség ragyogó, szinpompás öltözetük és a temetéshez felvett ruhák között. Ilyenkor kerülnek minden cifrálkodást, komor hangulatuk már külsőleg is visszatükröződik s ezáltal is megmutatják a halott hozzátartozóinak, hogy részesek fájdalmukban, hogy osztják bánatukat.

Összefoglalólag mondhatjuk, hogy a kuruc korban éri el a nemzeti pompa virágkorát, a kuruc világgal merül fel még egyszer a legszebb magyar öltözékek divata.

[1] Arch. Ért. 1907. 197.

I. Fejviselet.

Legcélszerűbb a női ruházat ismertetésénél a fejviseletből kiindulni, mert mint ma, úgy minden időben erre fordított a nő legtöbb gondot. S ez megokolt is, mert a helyesen választott frizura, az izléses hajelrendezés adja a női arc vonásainak a legelőnyösebb keretet. Ezzel tisztában vannak a kuruc kor asszonyai is, az örök női tulajdonságok akkor is közreműködnek, a hiúság, a tetszeni-vágyás arra sarkalja őket, hogy a színpompás, ragyogó kuruc öltözet hatását harmonikus hajviselettel fokozzák. A fésülködésről általában.

A kor felfogása szerint illetlen, hogy férfi fésülje a nőt, fodrásznő meg bizony kevés akad, s így arra vannak utalva, hogy maguk rendezzék hajukat. Még a főrangú hölgyek is leginkább maguk fésülködnek, esetleg egymást fésülik, vagy az udvarló lányokkal végeztetik el[1]. Az udvarló lányok nem mennek cselédszámba, ők előkelő családból származnak s a főúr leányaival együtt nevelkednek. Fodrásznő kevés van. A fésülködést maguk végzik.

Ami a fésülködést illeti, különbség van az asszony és leány hajviselete közt[2], amennyiben utóbbi egyszerűbb. Rendesen hajadonfőt járnak s hajukat egy-két ágba leeresztve hordják. Az ág tövében kis gyűrűt, ehhez boglárt vagy kis arany pillangót alkalmaznak, az ág végére pedig színes selyemszalagot vagy pántlikát kötnek csokorba.[3] Előfordul azonban az is, hogy »kisasszony módjára« kontyba tűzik hajukat.[4] A haj gondozására Leányok hajviselete.

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 262.

[2] Muliebre Secus tum vestitu, tum capitis ornamento differt, quod item Virginibus aliud atque Maritatis. *Tollius:* Epist. itin. 172.

[3] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)

[4] *Bethlen M.:* Önéletirás. I. 361.

Haj gondozása, kisütése, hajba való gyöngyfüzés. Álhaj.

általában nagy gondot forditanak. Ha fürtökben akarják viselni, nemcsak vassal göndöritik, hanem fácskával is csavarják s szalagokkal lekötik. »A hajokat két felől, gömbölyesen csinált vassal megmelegitvén, megforditották.[1] Apor is megemlékezik arról, hogy akiknek módjukban áll, hajukba gyöngyöt is belefonnak. E hajba való gyöngyfűzést, úgy látszik, nagyon kedvelik, sőt Zrinyi Ilona még asszony korában is gyöngyöt fűz hajába.«[2] A XVII. század végén a magas, tornyos francia hajviseletet utánozzák, evvel kapcsolatban vendég- és hamis hajat kezdenek viselni, amit bizonyít az is, hogy a fogarasi könyvtár egy »hajbúl csinált egész fej«-et említ.[3]

Strucctoll alkalmazása. Hajba való toll.

A hajba strucctollat is alkalmaznak. »A kisasszonyok, sőt eléváló fő nemes leányok is az fejeken két felől, az homlokokra feleresztve sok színű festett strucz tollakat viseltenek, s igen díszesek voltanak azokkal.«[4] A források is támogatják Apor ezen állítását, gyakral előfordul a strucctoll, még pedig különböző szinekben: fekete, fehér, zöld, veres, testszin, karmazsinszin, sőt tarka is, királyszinű s »szála egyfelől fekete«.[5] Bercsényiné, Csáky Krisztina strucctollai fehér és vörös szinűek.[6] Még a tollak áráról is értesülünk. Gr. Csáky István bevásárlásainak jegyzékében előfordul: 10 szál strucctoll, szálankint 1 frt, másutt meg 14 garasával veszi darabját.[7] A hajba való tollakat némelykor drágakövekbe foglalják. Rubin, saphir, smaragd, de különösen gyémánt és gyöngy található e tollakon. Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Éva karmazsinszin strucctollat kap, melynek közepén apró gyöngyből készült vitézkötés forma kötés vagyon.[8] Ugyancsak az ő hozományában egy »gyöngyből csinált« főre való toll szerepel.[9] Pompás aranytollak találtatnak Nádasdy Ferenc kincstárában. Az egyiken harminc gyöngy, harmincharom gyémánt, a másikon öt nagy és ötvennégy közepes gyémánt, ismét egy másikon százhuszonkét rubin van, de a legértékesebb talán az, melyet három nagy gyöngy, tizennégy nagy saphir és százhetven gyémánt díszit.[10]

[1] *Apor:* Met. Trans. 344.
[2] *Nemes-Nagy:* Magy. vis. tört. 185.
[3] Sz. 1878. 522.
[4] *Apor:* Met. Trans. 344.
[5] T. T. 1879. 147.
[6] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 243.
[7] T. T. 1883. 592.
[8] T. T. 1895. 22.
[9] T. T. 1895. 21.
[10] Ach. Ért. 1902. 124.

Az asszonyok kontyba tűzik hajukat és hajtűkkel erősítik meg. »Minden lófő vagy darabant embernek az felesége nagy kontyot viselt, abban nagy két tőt szúrt fel, mintha két szarva lett volna, az konty felől való része az tőnek hólyagos volt, azt a kontyon kivűl hagyta, a kinek jobb tehetsége volt, annak ezüst volt mind az tője, mind az hólyagja, némelyeknek az hólyagja aranyas, az többinek olyan volt az micsodás tőle kitölt.[1] Ezüst hajtű többször előfordul, így Vér György ingóságai közt »edgy ezüst hajtű«.[2] Gr. Bercsényinének tizennégy aranyozott ezüst hajtűje van.[3] A hajtűk nagyfejesek, drágakövesek, ilyen Zrinyi Ilonának csehgyémántos, rubintos hajtűje.[4]

Asszonyok hajviselete. Hajtű.

A XVIII. században általános a haj beporozása, de azért elvétve már a XVII. század végén találkozunk vele. Gr. Bercsényinének egy »ó-bőrszekrénye« tartalmaz hajport, van neki egy kártya hajpora is.[5] A legkülönbözőbb olajok szolgálnak a haj fényesítésére és illatszerül. A szegfű, sárgaviola, mente, szerecsendió, fehérliliom, mandolaolajon kivül nagy mennyiségben rózsaolajat használnak.[6]

Haj beporozása, kenegetése.

A haj fésülése fésű, vagy mint a források említik, »fűsű«-vel történik. Kétféle fésűt kell megkülönböztetnünk: bontófésűt, mi csak a haj kibontására használatos és díszfésűt, mit a már kész frizurába alkalmaznak. Ilyen díszfésűnek tekinthetjük gr. Bercsényiné smaragddal és türkis kövekkel ékes fésűjét. Van neki két ó-ezüst fésűje is.[7] De nemcsak a díszfésűknek, hanem a közönséges, a haj rendbehozására szolgáló fésűknek is nagy az ára.[8] Ezt látjuk abból a féltő gondból, mellyel a fésűkre vigyáznak. Tokot készítenek számára, hogy el ne rongálódjék. Haller János másfél talléron vásárol egy materiával cifrázott fésűtokot.[9] Van fésűtok barackvirágszín materiából is,[10] vagy veres atlasz fésűtokot skófiummal borítanak.[11] Hogy a fésű tokjával együtt el ne

Fésű kétféle: dísz- és bontófésű. Fésűtok.

[1] *Apor:* Met. Trans. 345.

[2] T. T. 1885. 403.

[3] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 254. 264.

[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 162.

[5] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 254. 262.

[6] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)

[7] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 261. 262.

[8] *Bornemissza Anna* gazdasági naplójába bejegyzi, hogy három pár fésűt három forinton szerez be. *Szádeczky:* I. Ap. Mih. udv. tart. I. 593.

[9] T. T. 1878. 682.

[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 240.

[11] T. T. 1884. 148.

vesszen és mindig kéznél legyen, az udvarló lányok és szolgálók nyakukban hordják.[1]

Konty diszitése. A konty díszitésére használatos: reszketőtű (arcus tremula, vulgo Zitternadl)[2] gyöngyös, bogláros, gyémántos virág, arany boglár, rózsa medály, gyöngyös gyémántos hajba való ág, gyöngyös kötések és bokréta fejdíszek.

Reszketőtű. A reszketőtű lehet egyszerűbb is, ilyen gr. Csáky Tamásnéé, kinek tűjébe öreg, égetett saphirt foglalnak.[3] Különböző állatmotivumokat is ábrázolnak. Ugyancsak az ő tulajdonát képezi egy aranyból »gyék formára csinált« reszketőtű.[4] Gr. Petheő Gáspárné hagyatékában meg egy pelikán forma reszketőtű szerepel.[5] Gr. Nádasdy Ferenc sárvári kincstárában gyémántokkal, rubintokkal borított reszketőtűket találnak.[6] Változatosság kedvéért a drágaköveket fehér és fekete zománccal cifrázzák. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála reszketőtűjében levő huszonkilenc rubintot fehér és fekete zománccal boritanak.[7] Kontyba való virág. A kontyba való virág lehet gyöngyös, gyémántos boglárokkal ékesített. Br. Károlyi Éva hozományában hatgyémántos, aranyboglár díszitette, gyémántos virágot kap.[8] Boglárdísz. Aranyboglár is szerepelhet hajdíszül. Nádasdy birtokában is van egy, mely három boglárból áll, mindegyik boglár egy nagy, tizenkét közepes és harminckét kisebb rubinnal.[9] Br. Serédy Benedek ingóságai közt előfordul Rózsa-medály. »egy hajra való gyémántos rózsa medály öreg gyémántú, agg.«[10] Gyöngyös kötésekkel is ékesítik a hajat, némelyikbe aranyos, rubintos rózsát illesztenek.[11] A legkülönfélébb változatokban Fejdísz. találhatók e fejdíszek. A divat szeszélyeinek engednek s ki-ki egyéni izlését is kifejezésre akarja juttatni. A fejdíszekben legnagyobb fényűzést gr. Bercsényi Miklós második felesége, gróf Draskovics Miklósné, szül. gr. Csáky Krisztina fejt ki, ki korának egyik legelegánsabb, legelőkelőbb főrangu hölgye. Ingóságai

[1] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)
[2] Arch. ért. 1902. 125.
[3] T. T. 1895. 21.
[4] T. T. 1895. 21.
[5] T. T. 1895. 20.
[6] Arch. Ért. 1902. 125.
[7] T. T. 1908. 19.
[8] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 348.
[9] Arch. Ért. 1902. 125.
[10] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 356.
[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 162.

közt nem kevesebb, mint harminchat s ismét ötvenegy női fejdísz bokrétát találnak a legkülönbözőbb szinekben.[1]

Főszorító.

Hordanak főszorítót is. Ezek többnyire rubintos, gyöngyös boglárokból állanak. Némelykor a boglár közepét gyémánt foglalja el s az egyes boglárokat gyönggyel fűzik össze.[2]

Hogy még pompásabbá tegyék a főszorítót, fityegőkkel látják el. Ilyet kap br. Károlyi Erzsébet férjhezmenetele alkalmával. Fejszorítója gyöngyös, aranyba foglalt, »vagyon rajta huszonnégy boglár, mindenikében egy-egy szem orientalis gyöngy, a fityegője egy szem orientalis gyöngy.[3]

Bornemissza Anna fejszorítója ritka a maga nemében: tiszta aranylemez, válogatott kövekkel kirakva.[4]

Hajnyomtató.

A hajnyomtató pántlikán készült, gyöngyökkel és boglárokkal megrakott hajszorító, mellyel a hajat a homlokhoz szorítják.[5] Igen szép hajnyomtatót említ Bocskay Istvánné kötéslevelében: »hajnyomtató gyöngyvirág, melynek mindegyik szálán egy-egy gyöngy vagyon.«[6]

Homlokék.

A homlokon is viselnek ékszert. E homlokéket a források mint frontalitiumot említik. Számos műkincs vész el a Wesselényi-féle összeesküvés alkalmával, mikor a főurak vagyonát elkobozzák s a drágaságokat Bécsbe szállítják. Egy ezen alkalommal készült leltár említ egy frontalitiumot, mely a Thökölylányoké lehetett. A homlokéken tizenhat nagyobb és tizenkilenc kisebb arany rózsát számlálnak, mindegyik rózsa közepét drága kövek tartják össze.[7] A homlokdíszt, úgy látszik, Perényi Ferencné előszeretettel viseli. Ingóságai közt található: »egy homlokra való darabos öreg szem gyöngy klárissal összefűzve, arany libbentője, négy rubint benne«, és »egy homlokra való rubintos láncz, melyben vagyon négy rubintos boglár, öt gyönggyel csinált rása benne.«[8]

Fül mellett viselt ékszer.

Külön sorozatot képeznek azok a pompás ékszerek, melyeket

[1] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 251.

[2] *1696. Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet:* egy gyémántos főszorító, kiben vagyon 22 boglár, a boglárokban 43 gyémánt, gyönggyel összefűzve. T. T. 1895. 21.

[3] T. T. 1895. 22.

[4] Sz. 1878. 522.

[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 238. 239.

[6] T. T. 1899. 351.

[7] Arch. Ért. 1900. 150.

[8] T. T. 1896. 714.

a nők a fül mellett a hajban viselnek. Az egyik ilyen ékszer virágcsokor alakú, fölül tiz gyémánt és zománcozott arany rózsa (colore variagata rosa ad instar floris confecta), alúl tiz kis virágban tiz kis gyémánt ragyog. Szintén ily ékszer az, mely félholdat és csillagot ábrázol, közeit pedig huszonnyolc rubin tölti ki.[1]

Koszorúdísz. Koszorúdísszel is találkozunk. A koszorúk gyöngyösek, legáltalánosabb díszük a boglár, különösen a gyémántos boglár. A koszorú esküvőknél játszik szerepet,[2] még pedig akkor nemcsak drágaköves, hanem élővirág kötötte koszorúval is ékesítik hajukat. Radvánszky a XVI. és XVII. századi lakodalmakról irva, a koszorúról így emlékezik meg: »A kikéréskor gyöngyös, köves korona-koszorú volt a menyasszony fején, most azonban ezt is levették, haját kifonták és szélesen hátra eresztették, fejére élő virágból kötött koszorút tettek és így hozták ki újra a tánczoló vendégsereghez.«[3] Apor szerint a menyasszony haját ekkor »szélyesen az hátán leeresztették, fényes keskeny pántlikával közben felczifrázván, de azt is hosszan lebocsátván.« Szerinte is a »jóféle gyöngyös, köves korona-koszoru«-t virágból kötött váltja fel.[4]

Párta. Az u. n. »asszony ember fejére való öltözetek«[5] közt figyelmünket első sorban a párta érdemli meg. A pártának eredeti értelme valaminek a széle, szegélye, karimája, később egy specialis fajta fejdíszt jelent.[6]

Párta használatáról. A párta használatára nézve eltérők a vélemények. Radvánszky azt állítja, hogy a párta nemcsak a leányok, hanem az asszonyok viselete is. Nézetét arra alapítja, hogy alig akad női hozomány-jegyzék, vagy asszonyi ruhákat leiró leltár, melyben többkevesebb pártáról meg ne emlékeznének.[7] Lehet, hogy az asszonyok holmija közt is előkerül itt-ott egy párta, csakhogy ezt nem azért viszik magukkal, hogy hordják is, hanem férjhez-

[1] Arch. Ért. 1900. 150.

[2] *Perényi Judit* 1680-ban írja Perényi Ágnesnek: »Az nagyobbik koszorú az menyasszonyé.« *Deák:* Magy. Hölgyek Lev. 357.

[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 368.

[4] *Apor:* Met. Trans. 387.

[5] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV 185.

[6] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)

[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 229.

menetelük alkalmával elteszik kedves emlékül, vagy pedig, ha igen értékes példányról van szó, leányaikra akarják hagyni s így egy és ugyanazon pártát családi hagyatéknak tekintik. Hogy a párta viselete csakis leányt illet meg, kitűnik br. Apor Péternek: »Az erdélyiek régi köntöseiről« című verséből is.

»Nézd meg azt mind irják, az régi szüzeket,
Mint ékesítette korona fejeket:
Szintén olyan formán képezzed ezeket,
Díszes öltözet volt, illetvén szenteket.

Az korona meg volt igen szépen rakva
Veres kláris, avagy jóféle gyöngy vala,
Az kitől mint tőlt ki, úgy volt az rakása
Azon vala igen szép drága pántlika.« [1]

Párta leányékesség. Párta és főkötő viseletének egyesítése.

Tollius Jakab holland ember »Epistolae itinerariae« című munkájában határozottan kimondja, hogy a párta leányékesség. »A hajadonoknak nincsen főkötőjük, hanem egy három ujjnyi széles fekete bársonykör párta, mely egyébiránt más színű kelméből is lehet.« [2] Érdekes, hogy némelykor a párta és főkötő viseletét egyesítik. Apor leírása szerint ugyanis a házasság első reggelén az »noszolyóasszony bément, az uj menyecskét felöltöztette abban az öltözetben az melyeket oda fel írék hogy az vőlegény küldett ajándékban, az fejét penig pártával és igen szép orientalis gyöngyökből köves főkötőben csinálták bé.« [3]

Karika-párta.

A pártának több fajtája van. Először megkülönböztetjük a karika-pártát. Ez 2—4 cm. széles, kemény szövetből, vagy szőrből, vagy bőrből készült abroncs, mit drágaszövettel vonnak be. Készülhet azonban aranyból s ezüstből is.[4]

Gyöngyös párta.

A párták között legnagyobb használatnak a gyöngyös párta örvend.[5] Alig van hozományjegyzék, leltár, összeirás, hol legalább egy-két gyöngyös pártával ne találkoznánk. Ami a gyöngyökkel való díszítést illeti, állhat a párta tisztán gyöngyből is.

[1] *Szádeczky:* Br. Apor P. vers. műv. és lev. I. 44.
[2] *Tollius:* Epist. itin. 173.
[3] *Apor:* Met. Trans. 389.
[4] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.
[5] A források ritkán szolgálnak felvilágosítással a párták fajára nézve, azért csakis inkább díszítés és kelme szempontjából lehet őket csoportosítani.

Zrinyi Ilonának három gyöngyös pártája van.[1] Barkóczy Erzsébetét apró gyöngyből fűzik.[2] Hordanak »öreg kártya gyöngygyel felcsinált« pártát is.[3] A párták másik változata, hogy csak itt-ott cseppegtetik meg gyönggyel, vagy pedig gyönggyel fűzik. Bethlen Farkasnénak gyémántos, bogláros pártája van; tizenöt boglára mindegyikében öt gyémánt, a párta egészen orientalis gyönggyel van megfűzve.[4] De nemcsak elszórva illesztenek gyöngyöket a pártára, némelykor százával rakják rá. Zsögödi Mikó János naplójában olvassuk: »Die 6 Novembris bontottam el egy pártát, melyen volt orientalis jóféle gyöngyökkel elegy öreg és középszerű gyöngyök, voltak rajta numero hatszázötvenhárom, ezek nyomtak tizennyolc aranyokat az gyöngyszemek, melyet irok igaz hitem szerént.« Érdekes, hogy ugyanezt a pártát még negyvenegy aranyboglár, harminc horgas formára való boglár és hatvanhét apró boglár díszíti.[5]

Bogláros párta.

Rendkivül kedvelik a bogláros pártákat. Ez a szeretet annyira megy, h. feltűnik a boglár nélküli s azért külön meg is említik. Egy Haller-leány kelengyéjében egy gyöngyös pártát jegyeznek fel »kiben boglár nincsen.«[6] A bogláros pártáknál a legváltozatosabb díszítéseket, különféle drágaköveket használnak. Különös előszeretettel a rubin iránt viseltetnek, mert a párták legtöbbje rubintos boglárral van díszítve, de gyémánt is szerepel. Előfordul azonban a tiszta arany boglár is. Perényi Ferenc özvegye, Serédy Zsuzsánna ingóságai közt gyöngyös pártát találnak »fekete bársonyra csinálva, arany boglár benne öt, háromban egy-egy rubint, ketteiben semmi sincs.«[7] Ehhez hasonló »egy jóféle gyöngyös párta, tizenkét arany boglár benne, némelyikében rubintocska.«[8] Parasztboglárról is megemlékeznek a források. Br. Serédy Benedek ingóságai közt akad három gyöngyös párta »az kettei paraszt bogláros, nem köves, hanem gyöngy az tetejében.«[9] A boglárokba a rubinon kivül gyakran gyémántot és gyöngyöt

[1] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 247.
[2] Mon. Hung. His. Script. XXIV. 692.
[3] Gr. Petheő Gáspárné, gr. Haller Mária hagyatékában. T. T. 1895. 20.
[4] T. T. 1908. 20.
[5] T. T. 1884. 150.
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.
[7] T. T. 1896. 714.
[8] T. T. 1885. 404.
[9] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 356.

foglalnak. Zrinyi Ilonának gyöngyös, öt gyémántos boglárból álló pártáját százhusz forintra becsülik.[1] Károlyi Éva gyémántos pártájában minden arany boglárt öt gyémánt ékesít.[2] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna pártájához igen szép orientalis gyöngyöt és gyémántos boglárokat használnak fel.[3] A pártára való boglárokba szeretnek gyémántot, gyöngyöt, rubint vegyesen foglalni. Divék-Ujfalussy Zsuzsannának van egy arany bogláros, gyémántos, gyöngyös pártája: »boglár benne tizenegy, gyémánt tizenegy, gyöngy huszonkettő, egyikében vagyon egy gyémánt, hét gyöngyszem.« Ugyancsak az ő tulajdonát képezi három fehér atlaszon készült párta. Egyik »gyönggyel csinált«, hét gyémántos boglárral, egyikében egy gyémánt, hét gyöngyszem. A másik tizennyolc rubintos, gyöngyös boglárokból áll, az egyik boglárban egy rubin és három gyöngyszem. A legváltozatosabb talán a harmadik, melyet egy-egy rubin, továbbá egy-egy rubin és hét gyöngyszem díszítette boglárokból és apró gyöngyből állítanak ki.[4] Némely hölgy pompaszeretetét a boglárokba foglalt drágakő nem elégíti ki, azért ennek tetejébe még gyöngyöt helyez. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála gyöngyös pártája tizenhárom boglárból áll, melynek közepét egy-egy gyémánt foglalja el s ezek tetejére egy-egy gyöngyszemet illesztenek.[5]

Hogy még nagyobb változatosságot kölcsönözzenek a pártának, az egyes boglárokat különféle színű zománccal vonják be. Arra is van eset, hogy nem a boglárokat zománcozzák, hanem a közöket látják el zománcos foglalással. Leggyakoribb a fekete zománc, de fehér, kék, vörös is előfordul, sőt Deák Farkas az »Ipartörténeti Adatok«-ban említ egy széles gyöngyös pártát, melyen »hat különféle zománczczal zománcozott boglár vagyon«.[6] Esterházy Ilonának két zománcos pártája is van. Egy szélesebb gyöngyös párta tizenkét rubintos arany boglára fekete zománcú. Egy másik gyöngyös arany pártán a zománc vörös, fehér és fekete színű, boglárába és rózsájába harmincnégy gyöngyöt foglalnak.[7] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála pártája szintén zománcos foglalást mutat. Pártájában van huszonnégy boglár, Zománcos párta.

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 380.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 348.
[3] T. T. 1899. 355.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352. 353.
[5] T. T. 1908. 20.
[6] T. T. 1879. 150.
[7] T. T. 1879. 152.

mindegyiknek a közepében két-két szem gyöngy. A közöket egy-egy kis zománcos foglalás tölti ki.[1]

Rózsákkal díszített párta.

A lapos boglárt rózsákkal is váltják fel. Az ilyen rózsa tornyos boglárnak felel meg s több egymás felett levő lemezekből alakítják.[2] Hogy a rózsákat meg szebbé tegyék, gyémántot, gyöngyöt foglalnak bele, sőt némelyik zománcozást is mutat. Egy a Wesselényi-féle összeesküvés idejében készült leltár emlit csupa arany rózsákból készült pártákat, minden rózsában öt öt szép nagy gyémánt ragyog.[3] Sőt arra is van adatunk, hogy milyen értéket képviselhet az ilyen párta. A Rákóczi-árváknak ötgyémántos, rózsával és gyöngyökkel rakott pártáját százhusz forintra becsülik.[4]

Pézsmamagból fűzött párta.

Eredeti pártával dicsekszik Bethlen Farkasné, kinek ingóságai közt pézsmamagból fűzött pártát jegyeznek fel.[5]

De nemcsak gyöngyös, boglárokkal, gyémántokkal ékes pártákat viselnek, állhat egészen aranyból is, drágakövekkel.

Arany párta.

Igy tudomásunk van a Nádasdy-család két arany pártájáról. Az egyiket tizenegy nagy saphir, tizenkét gyémánt és tizenkét gyöngy, a másikat hetvenöt rubin és hetvenöt gyémánt díszíti.[6]

Bársony, pántlika-párta.

Bársonnyal is bevonják a pártákat. A bársony szine a legkülönbözőbb lehet: veres, testszin, fekete, narancs, — azután gyöngyökkel, boglárokkal cifrázzák fel. Wesselényi Pálné veresbársony pártája gyöngydíszítést mutat.[7] A párta anyaga némelykor a pántlika, mit klárissal, gyöngygyel látnak el.

Ugyancsak Wesselényi Pálné tulajdonát képezi egy pántlikára, gyönggyel, klárissal fűzött párta. Atlaszpártáról is olvashatunk.[8]

Általában a párta anyagának, díszítésének sokfélesége módot nyujt arra, hogy ki-ki a különfélébb igényeinek is eleget tegyen. A Divék-Ujfalussy lányok közűl Zsuzsánna hozományában négy pártát kap,[9] míg a tizenhét év mulva férjhezment Klára

[1] T. T. 1908. 20.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 232.
[3] Arch. Ért. 1900. 150.
[4] Mon. Hung. Hist. Script XXIV. 389,
[5] T. T. 1908. 23.
[6] Arch. Ért. 1902. 125.
[7] T. T. 1899. 355.
[8] U. o.
[9] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352. 353.

már csak kettőt,[1] Zsuzsánna, úgy látszik, a fehér atlasz iránt viseltetik előszeretettel, mert négy pártája közül három arra van dolgozva, míg Kláráé gyöngyösek, gyémántos, rubintos boglárokkal ellátottak. Barkóczy Mária három pártája közül kettő gyöngyös, bogláros, a harmadik pedig hét arany boglárral cifrázott.[2] Nagy fényűzésről tanuskodnak a Nádasdy gr. sárvári kincstárában talált arany párták, melyek értékét a bennfoglalt drágakövek még tetemesen növelik.[3] Wesselényi Pálné, Béldi Zsuzsánna pántlikán, bársonyon készült gyöngyös pártákkal elégszik meg. Igaz, hogy van neki egy orientális gyönggyel, gyémántos boglárral ékes pártája is.[4] Pillangókat is alkalmaznak a pártán. Héderváry Katalin özv. b. Viczay Jánosné ingóságai közt u. i. valami pártára való pillangókat említenek.[5]

Korona vagy koronka.

A párták másik változata a korona vagy koronka, mely a karika-pártánál szélesebb, de a különbség nemcsak ebben rejlik, hanem az elhelyezése is más. Utóbbit a fej hátulsó részén, a nyakszirten felül viselik. Készitési módja többféle. Leggyakrabban halcsontból s szőrből állítják össze s hogy díszesebb legyen, pazarul bánnak a gyöngyökkel, klárisokkal, boglárokkal. Apor a régi Erdélynek köntöseiről irva, a koronkának következő leirását adja: »A fő leányoknak az fejin nyak szirtin feljűl, az tetejeken kevéssé alól, hat csontból szőrrel erősen megkötött korona forma jó féle gyöngygyel megrakott vagy klárissal, az kitől, mint tőlt ki, magas csúpos hátra függő koronájok volt.«[6] A koronka formája nem megállapított. Lapos vagy magas is lehet, de hordanak gömbölyűt és hosszasat is. Ha ágakkal bir a koronka, úgy ezek száma is változik.[7]

A koronkák kiállításánál egyes főrangú hölgyek nagy pompát fejtenek ki. A XVII. század elején a források fátyol koronáról is megemlékeznek. A koronka aljául arany-ezüst perecek is szolgálhatnak, ezekbe aztán boglárokat, drágaköveket, gyöngyöket illesztenek. Igen díszesen kiállított arany koronkával ajándékozzák meg szülei Divék-Ujfalussy Zsuzsannát. Koronkájában

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 376.
[2] T. T. 1880. 189.
[3] Arch. Ért. 1902. 125.
[4] T. T. 1899. 355.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 363.
[6] *Apor:* Met. Trans. 341.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I 236.

tizenkét boglár pompázik, még pedig hat boglárában egy-egy gyémánt és hét gyöngyszem, a másik hatban meg egy-egy rubin és öt gyöngyszem van elhelyezve, a boglárok alatti fél arany perecen meg tizenkét rubin és huszonnégy gyöngyszem látható.[1] Az egyik Haller-leány két gyöngyös koronkát kap, melyeket csak a boglárok száma különböztet meg egymástól.[2] Némelykor a gyöngy koronák díszitése az arany rózsa.[3]

Előpárta.

A XVII. század közepétől kezdve a párták harmadik változata tünik fel, az ú. n. előpárta, melyet a francia divatú tornyos hajhoz is viselnek. Nem nagy kedveltségnek örvend, a forrásokban csak elvétve fordul elő. Az előpárta fél karika-párta lehet, mit a leányok a homlok felett viselnek.[4] A homlok eltakarása azonban nem bizonyult előnyösnek s így nem csodálhozhatunk, hogy nem terjed el tágabb körökben. Mindössze két helyen említik. Serédy Benedek ingóságai közt öreg, gyöngyből fűzött előpártát jegyeznek fel, melyre kis rubintos boglárt kötnek.[5] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna előpártája szintén rubintos.[6]

A nép leányainak pártái.

Forrásaink nagyobbára előkelő, főrangú hölgyek pártáinak leirásával foglalkoznak. Mivel azonban viselete minden leány jogában áll, a nép leányainak pártáiról is meg kell emlékezni. Alakját tekintve hasonlít az előkelőkéhez, természetesen anyag tekintetében óriási a különbség. Az arany abroncs, az értékes szövet helyét a szines pántlika, az olcsó szövet foglalja el, — boglárok, gyémántok, igaz gyöngyök helyett olcsó gyöngyöt, klárist fűznek rá. Tollius Jakab említett munkájában, az »Epistolae itinerariae«-ban irja: a köznépnél olcsó gyönggyel vagy korallokkal díszítik a pártát és köréje még virágkoszorút is fonnak. E körnek, pártának végei nem érnek össze, sem az egész fejet nem övedzik és háromszögbe szedett és a nyakon, vállon és háton lelógó pántlikákkal a szűzies szemérmetességet vörös szinük által tanúsítják.[7]

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 353.

[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.

[3] Arch. Ért. 1900. 150.

[4] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)

[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 356.

[6] T. T. 1899. 355.

[7] »Virgines comam nullo velamento, sed circulo, tres ferme digitos lato, e rafo Sero nigricante aut etiam alterius textistet coloris mar-

De még ha módjukban állna is, egyes vidékeken akkor sem fejthetnének ki túlságos fényűzést. Az 1698. évi junius hó 20-án Lőcsén kiadott rendőri szabályzat egyenesen megtiltja minden nem előkelő rangú vagy származású nőnek egyebek közt az arany és ezüst csipkés és paszomántos párták viselését. Hogy a rendeletnek nagyobb nyomatékot biztosítsanak, hozzáteszik: »mások elrettentő példájára az ezen rendelet ellen vétő nőkre szigorúan fognak felügyelni a kirendelt közegek s kivétel nélkül száz magyar forintnyi birsággal sujtatnak a vétkesek.« [1] Fényűzést tiltó rendőri szabályzat.

Míg a párta leányékesség, a főkötő kizárólag asszonyt illet meg. A főkötőkről a változatosabb adatok maradtak korunkra, mert az asszonyok nagy súlyt fektetnek arra, hogy minél díszesebb és izlésesebb főkötőkre tegyenek szert. Természetesen itt is közbejátszik a divat, de kisebb körön belül minden asszony büszkeségét képezi, hogy különleges, szép főkötővel pompázzon. Sokszor nem biznak meg teljesen saját egyéni izlésükben, kikérik egymás tanácsát és van rá eset, hogy egymásnak mintákat küldenek. Lónyay Anna 1662-ben irja Lónyay Margitnak: »Im a főkötő formáját felküldöttem egyet, az én leányaim ilyent viselnek.« [2] Az elnevezések különbözők. Leggyakoribb a »főkötő«, de »fejkötő, főkető, fékető, fűkötő«, sőt »asszony ember portéka« [3] néven is említik a források. Hogy a főkötő is változásoknak van kitéve, mutatja, hogy Divék-Ujfalussy Zsuzsánna hozományában »mai kontyra való fejér főkető« szerepel. [4] A szíves főkötőt a hátul levő kontyra tűzik. Br. Serédy Benedek ingóságai közt három ilyen főkötőről hallunk. A kék selyem főkötőt arannyal, a vereset ezüsttel varrják, a harmadikat pedig klárissal, gyönggyel fűzik. [5] Főkötő. Minták küldése.

garitis vilioribus, aut, si tenuiores fuerint, coralliis, exornato incingunt; cui et floreas corallas innectunt. — Utraque Circuli huijus, non totum caput ambientis, extremitas vittis Sericis in triagulum constrictis conjungitur, mox per colla humerosque ac tergum dispersis, pudoremque virgineum rubedine testantibus«. *Tollius:* Epist. itin. 173.

[1] Sz. 1880. 883.

[2] *Deák:* Magyar Hölgyek Lev. 325.

[3] *Wesselényi Pálné, Béldi Zsuzsánna ingóságai:* »Főkötők is voltak fehér csipkével, aranyos csipkével sok szép asszony ember portékák'« T. T. 1899. 357.

[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 353.

[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 357.

Főkötő díszitese.

A főkötő váza drótból készül, erre aztán pazarul alkalmaznak gyöngyöt, boglárt, csipkét. A főrangúak egész gyöngyfőkötőt is megengedhetnek maguknak. Vannak külön gyöngyfűzők, kik erős házi cérnára vagy vékony drótra fűzik az egyes gyöngyszemeket. Némelykor egész virágalakot képeznek. Eszterházy Mihálynénak,[1] Ujfalussy Andrásnénak is van gyöngyös főkötője.[2] Barkóczy Máriáét rózsa-formára készítik.[3] Leggyakoribb eljárás, hogy a gyöngyös főkötőbe boglárokat illesztenek. Ami ezeket a boglárokat illeti, lehetnek tiszták, azaz kőnélküliek, többnyire azonban rubint s különösen gyémántot foglalnak bele, sőt meg is zománcozzák. Némelykor a főkötőt kelmével szegélyezik. Egy gyöngyös főkötőre huszonegy jókora gyöngyöt varrnak s kerületét vörös materiával szegik.[4] A valódi magyaros, gyön-

Német, olasz, francia főkötő.

gyös, bogláros, továbbá fátyol főkötőn kivül a német csipkés főkötő is követőkre talál, a rece főkötő olasz hatásra megy vissza, míg a század vége felé a »choiffure à la Fontanges« szerint készült francia főkötőket is hordják.[5] Utóbbiak azonban csak elvétve fordulnak elő és mélyebb gyökeret nem verhetnek.

Pántlikás főkötő.

Ami a pántlikás főkötőt illeti, ezek állhatnak tisztán pántlikából, vagy fátyolból vegyesen készítik. Az előbbieknél fehér, sárga, testszin, fekete, általában sokszinű pántlikákból készülnek a főkötők, mikre gyöngyöt is helyeznek, némelyiket boglár-formára idomítják.[6] Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet pántlikából és fátyolból készült főkötőt visel. Fehér fátyolon fekete pántlikát használ fel, mig a sokszinű pántlikából, fátyolból

Csipkés főkötő.

készültet még klárisokkal díszítteti.[7] A német divatú, vagy ahogy egy helyen előfordul: »bóbitás német főkötő«-höz[8] fehér, testszin, arany, ezüst csipkét dolgoznak fel. Utóbbi kettővel való díszítés azonban többnyire az előkelő származásúak előjoga, mert egyszerű asszonyoknak e fényűzést némely helyen

[1] Győri tört. és rég. füz. III. évf. 188.

[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 348.

[3] T. T. 1880. 189.

[4] T. T. 1879. 151.

[5] *Nemes-Nagy:* A magy. vis. tört. 184.

[6] *Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet*: Tetczin pántlikából boglár-formára csenált főkötő, kiben vagyon 30 szem gyöngy. T. T. 1895. 23.

[7] U. o.

[8] *Thaly;* A sz. gr. Bercs. csal. II. 246.

a törvény tiltja.[1] Tisztán csipkés főkötőre is van adatunk,[2] gyakrabban azonban fátyollal dolgozzák fel.[3] A fátyol között a fekete szinűt kedvelik s arany vagy ezüst csipkével szegélyezik. Szőrselymet is felhasználnak főkötőkhöz. Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet főkötője sárga szőrselyemmel, fehér cérnával kötött csipkéből készül.[4] Rece főkötővel szintén az ő hozománnyjegyzékében találkozunk.[5] Zrinyi Ilona regéczi tárházában husz francia főkötőt találnak.[6]

Nagy kedveltségnek örvendenek a kötött főkötők, itt is egyszerűt és díszeset kell megkülönböztetnünk. Divék-Ujfalussy Zsuzsánnának egészben kötött főkötője van.[7] Nagyobb értéket képviselnek azok, melyek selyem,[8] de különösen melyek arany meg ezüst fonálból köttetnek. Itt is szerepel a gyöngy, kláris vagy skófiummal kötöttbe gyöngyszemes boglárokat foglalnak.[9] Ha a főkötő lószőrből készül, egyes gyöngyszemekkel ékesítik. Barkóczy Mária hozományához »virág formára csinált«, ezüstfonalból kötött főkötő tartozik.[10] Kötött főkötők.

A kötött főkötőkön kivül varrott főkötőket hordanak. Ezeket selyemből, arany-ezüst fonálból készítik és különböző dísszel látják el. Tiszta aranyból készült főkötő is akad,[11] többnyire azonban selyemmel, ezüsttel vegyítik.[12] Hogy ezen főkötők milyen gonddal készülnek, mutatja, hogy nem találomra illesztik egymáshoz a szálakat, hanem hogy minta után dolgozhassanak, rajzot készítenek.[13]

Egy Haller-leány főkötője aranyszemes, aranyfonálból kötött.[14]

[1] Sz. 1880. 883.
[2] T. T. 1885. 407.
[3] T. T. 1908. 23.
[4] T. T. 1895. 24.
[5] U. o.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 172.
[7] *Radvánszky*: Magy. családélet és házt. II. 353.
[8] Egy testszin selyemből kötött gyöngyös főkötő T. T. 1908. 21.
[9] *Divék-Ujfalussy Zsuzsánna*: Egy skófiumból kötött főkötő, melyen vagyan arany boglárka No. 40. mindenikében egy-egy gyöngyszem. *Radvánszky*: Magy. családélet és házt. II. 353.
[10] T. T. 1880. 189.
[11] *Divék-Ujfalussy Zsuzsánna*: Egy tiszta arannyal varrott kontyra való főkető. *Radvánszky*: Magy. családélet és házt. II. 353.
[12] Egy hajszín selyemmel varrott kontyra való főkető, ezüsttel, arannyal együtt varrott. U. o.
[13] Kék selyemmel, ezüsttel, arannyal irás után varrott főkötő. T. T. 1895. 24.
[14] *Radvánszky*: Magy. családélet és házt. II. 405.

Rózsa-formára is alakítják a főkötőt s hogy pompásabbá tegyék, még gyöngyszemeket is varrnak rá.[1] Némely hölgynek még ez sem elég diszes, azért szines kelmével szegélyezi.[2]

Fátyol főkötő. Fátyol főkötőket fehér, fekete, sárgaszinű fátyolból állítanak elő. Egy Haller-leány négy fátyol főkötőt kap,[3] Barkóczy Erzse tizenkét fátyol főkötője közül kettő fekete, kettő sárgaszinű.[4]

Selyemmel, ezüsttel, arannyal is himezik a főkötőt. Itt is található a gyöngydiszités. Fekete fátyol főkötőt gyöngyökkel borítanak,[5] vagy ha a fátyol szine fehér, előbb arannyal cifrázzák s azután gyönggyel.[6] Szokás a főkötőkre kötéseket, bokrétákat tűzni.[7] Igazán fejedelemnőhöz illő Zrinyi Ilona nyolcvannégy gyémántból álló bokrétája, melyet ezer forintra becsülnek. Egy magyar asszonynak való főkötője háromszázötven forint értékű.[8] Ugyancsak az ő tulajdonát képezi egy más főkötő, egyik rózsájából kiesett a gyémánt, ennek értéke kétszáz forint. Az alsóbb néposztály asszonyai is hordhatnak főkötőt, csupán a csipkés főkötő viseletét ellenzik némely városban.[9]

Nemcsak nappal, hanem a reggeli pongyolához is hordanak főkötőt, ekkor azonban nem színeset, hanem fehéret használnak.[10]

Fátyol. Fátyolt különbözőkép viselnek. Az arc letakarására is szolgál. Orbán Erzsébetnek egy,[11] Wesselényi Pálnénak két »orczaborító« fátyola van.[12] Az arc körül is viselnek fátyolt, ekkor két oldalt előrehúzva, a keblen boglárral vagy gyűrűvel tartják össze.[13] Barkóczy Erzse ingóságaihoz egy főre való fátyol tartozik.[14] Legáltalánosabb használatnak örvend a hátul hosszan lelógó fátyol. »Tisztességes fátyol volt az fejeken, azt lebocsátották, hogy el igen messze vonszolódott.«[15] Tollius is megerősíti a fátyol hor-

[1] T. T. 1879. 151.

[2] Ezüst fonálból rózsa-formára boglártűkkel csinált főkötő, kinek közepin 18 gyöngy van felvarrva, kerületi kék materiával van varrva. T. T. 1879. 151.

[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.

[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 698. 699.

[5] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 692.

[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 699.

[7] Egy főkötő hátuljára varrott ritka elegyes kötés. T. T. 1899. 549.

[8] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 380. 381.

[9] *Nemes-Nagy:* A magy. vis. tört. 186.

[10] Mon. Hung. Hist. XXIV. 245.

[11] T. T. 1899. 549.

[12] T. T. 1899. 358.

[13] *Apor:* Met. Trans. 344.

[14] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 696.

[15] *Apor:* Met. Trans. 342. 343.

dozását. A bányavárosi magyarokról irja: »Fejüket fehér fátyollal takarják be, melynek végei hátukra lógnak.«[1] A fátyolok is változatosságot tüntetnek fel. Bethlen Farkasné fátyola sima fekete,[2] Barkóczy Máriáé fehér, fekete cérnával varrott.[3] Némely úrnő csipkét told a fátyolhoz, pl. fehér s fekete csipkét.[4] Fehér fátyolt szőrselyem-csipkével díszítenek. Bethlen Farkasné főre való hosszú fátyolán aranyos a csipke.[5] Virágos fátyolra is van adatunk.[6] A fátyolokat arannyal, ezüsttel és selyemmel is hímezik.[7] Hogy német hajfátyol alatt mit értenek, nem állapítható meg, mert csak névleg van említve gr. Bercsényiné ingóságai közt.[8] Egy selyemfátyolát fehér és sárga kockákra szövik. Rece fátyolt ritkábban hordanak. A fátyol különösen utazáskor nyer alkalmazást. »Mikor útra mentenek, az nyakokban hosszú fekete fátyol volt, azt a mellyeken keresztül fogták, az közepin valami drágakövű gyűrű volt, épen az mellyeken az két végit az fátyolnak két felől az czombokon lebocsátották, hanem az mely része az csipőjöket érte, azt ott megakasztották tővel.«[9] Általában a fátyol bizonyos ünnepélyességet kölcsönöz, azért hivatalos alkalmakkor nem jelennek meg nélküle.

Temetéskor viselt fátyol.

Temetésnél általános a fátyolviselet. Ilyenkor mellőzik a cifra köntöst és gyász jeléül hosszú fekete fátyolt tűznek fejükre. Apor szerint az asszonyok »burkot« készítenek kendervászonból, melyet hamuszinre festenek. Hogy milyen hosszúsággal bir, mutatja e leirás: »azt az hátokon leeresztették, hogy az földön vonszolódott az farka, azt penig az háta közepin még egy helytt az közepin felakasztották, ott egy darabig hármasan függött az burok.«[10]

Fátyol hossza.

A fátyol hossza kinek-kinek egyéni izlésétől függ. Melith Zsigmond részére Szatmártt három sing fátyolt vásárolnak két frt ötven denárért.[11] Gr. Csáky István bevásárlásainak jegyzékéből

[1] »Caput albo velo dependentibus in tergum laciniis operitur«. *Tollius:* Epist. itin. 172, 173.
[2] T. T. 1908. 23.
[3] T. T. 1880. 190.
[4] U. o.
[5] T. T. 1908. 23.
[6] U. o.
[7] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 260.
[8] U. o.
[9] *Apor:* Met. Trans. 344.
[10] *Apor:* Met. Trans. 405.
[11] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. 398.

látjuk, hogy a virágos fátyol nagyobb értéket képvisel, mert míg a sima fekete fátyol rőfét huszonöt garason veszi, addig virágos fehér és virágos fekete fátyol rőfcért huszonnyolc garast fizet.[1]

Patyolat kendő. Fátyol azonban nem mindig alkalmas, vászon ingvállhoz patyolat kendőt vesznek fel, különben megszólnák az illetőt. Lónyay Anna, hogy hugát ettől megkimélje, azért ir Lónyay Margitnak. »Az fején édes öcsém asszony — nekem ugy tetszik — csak fátyolt viseljen — ha nem vászon az ingválla, ha ingválla vászon, akkor valami közönséges patyolatot festessen a temetésre.«[2] Az egyik Haller-leány nyolc főre való patyolatot kap.[3] A patyolat hordozása azonban nem terjedhet el minden rétegben. Hozzájuk illő patyolatot csak a városi polgárasszonyok viselhetnek, azt is régi mód szerint, nem lebocsátva hosszan a sarkuk felé.[4]

Süveg. Ha a nő házát elhagyja, süveget vagy kalapot tesz fel. A téli süvegeket szokás prémmel bélelni, a szegényebbek petymettel, a gazdagok drága bélést engedhetnek meg maguknak. Legelterjedtebb a nyuszttal bélelt bársony süveg. Előszeretettel a fekete bársony süveg iránt viseltetnek,[5] de veresről,[6] sőt fehérről is van tudomásunk.[7] Az a szokás is dívik, hogy a leány anyjától örököl süveget. Br. Károlyi Éva 1670-ben fekete bársony, nyuszttal bélelt süveget kap[8] s midőn leányát, Ujfalussy Klárát tizennyolc év mulva Berényi György veszi el, ugyanazt a süveget adja vele.[9]

Ezüsttel is varrják a süveget[10] és a bogláros díszitést itt sem mellőzik. Egy Haller-leány fekete bársony süvegén a boglárok száma huszonkettő.[11] Állhat a süveg virágos bársonyból is. Egy »asszonyembernek való« virágos fekete bársony süveget nyuszttal bélelnek.«[12] Némely süveg kétféle bélést is tüntet fel.[13] A bársonyon kivül atlasz, tafota is képezheti a süveg anyagát.

1 T. T. 1883. 592.
2 *Deák:* Magy. Hölgyek Lev. 325.
3 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.
4 *Nemes-Nagy:* A magy. vis. tört. 186.
5 Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 697.
6 T. T. 1886. 584.
7 T. T. 1886. 779.
8 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 348.
9 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 377.
10 Egy ezüstre varrott, kontyra való süveg tar bársony. T. T. 1886. 781.
11 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.
12 T. T. 1885. 172.
13 T. T. 1881. 743.

Lipóczi Keczer Sándor végrendeletében vörös tafota »leánykagyermeknek« való süveget említ.[1] Orbán Erzsébetnek »asszonyembernek« való süvege sima hamuszín atlaszos, nyusztfarkas, ezüstcsipkés.[2] Ami a süvegek árát illeti, ez nagyon különböző:

Süveg ára.

Gyermeknek való süveg . . . . 24 dénár,
Kis öreg, süveg . . . . 36 »
Egy dupla fekete süveg . . . . 80 »[3]
Két lengyel süveg, nyuszttal prémezett . 21 frt.[4]

Strucctoll alkalmazása. Tolltok.

Wesselényi Pálné pompás díszitést alkalmaz süvegén: gyöngyös virágot, melyben tizennyolc gyémánt ragyog.[5] Hogy a süvegnek előkelőbb kinézést biztosítsanak, strucctollat lengetnek le róla. Akár téli, akár nyári süveget díszítenek tollal, tolltokot vesznek igénybe. A tolltok különböző lehet s ki győzi pénzzel, óriási összeget költ rá. Az egyszerű ezüst tolltokocska,[6] ezüstaranyos tolltok[7] mellett tiszta rubintos is akad,[8] sőt tudomásunk van egy nyolcvanhét gyémánt díszítette, nem kevesebb, mint ezer forintot érő tolltokról is.[9]

Karimás süveg vagy kalap.

A nyári süvegeket az arc védelmére karimával látják el. Ezek a karimás süvegek vagy kalapok. A kalapokat többnyire selyemből készítik,[10] némelyikén még nyusztot is alkalmaznak.[11] A karimás süveget is gyöngyös és köves bokrétákkal és különböző színű tollakkal díszítik. Haller János vásárlásainál feljegyzi, hogy kalapos süveg körül való szürke strucctollat vesz. Egy jóféle materiából való süvegért pedig hatodfél tallért ad.[12] A süveg viselete oly általános, hogy ritkaság számba megy Zrinyi Ilonának veres bársony nyusztos »csapká«-ja »(Hauben)«, melynek értéke tizenkét frt.[13]

„Csapka" (Hauben).

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 356.
[2] T. T. 1899. 550.
[3] Magy. Gazd. Tört. Szem. I. 1894. 94.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 385.
[5] T. T. 1899. 355.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 175.
[7] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 692.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 246.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 391.
[10] Két kis selyem kalap. T. T. 1883. 592.
[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 690.
[12] T. T. 1878. 682.
[13] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 385.

II. Fehérruha.

A felsőruhák feltünő fényűzése és száma mellett szembeszökő a fehérneműek aránylag csekély mennyisége.

A magyar ing általános jellege.

Ami a magyar ing általános jellegét illeti, mondhatjuk, hogy sokkal diszkrétebb, mint külföldön. »Nem volt akkor ránczban szedett egész mellyű ingek az asszonyoknak, hanem az ingek elől meg volt hasítva, annak kötője volt, s úgy kötötték meg a nyakoknál, mert akkor épen az nyakokig volt fel az ingek.« [1]

Az ing kétféle: alsó és felső ing. Utóbbit rendesen »fel imeg«-nek nevezik. [2] Az alsó ing egyszerű, anyaga vászon, gyolcs, patyolat, annál nagyobb gondot fektetnek a felimeg díszítésére, különösen azokra a részekre, melyeket kivágott váll és derék láttatni enged. De hogy a fényesebb kiállitású alsó ing sincs kizárva, mutatja, hogy gr. Serényi Andrásné, b. Orlay Borbála javainak összeirása egy aranynyal varrott »alsó imeg« emlékét tartja fenn. [3] Az egyszerűbb ingek gyolcsból készülnek. Vér György ingóságai közt »asszonyembernek való« gyolcs ing akad. [4] Berényi Györgyné, Divék-Újfalussy Klára hozományához vékony gyolcsimeg tartozik. [5] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála gyolcs ingei már változatosabbak, az egyik krataval varrott, még nem kész ugyan, mert a forrás szerint »csinálatlan«: másik gyolcsingét meggyszín selyemmel, arannyal varrják. [6]

Gyolcs ing.

[1] *Apor:* Met. Trans. 342.
[2] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)
[3] T. T. 1898. 243.
[4] T. T. 1885. 409.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 378.
[6] T. T. 1908. 18.

Gallérral is birhat az ing, így van adatunk két lengyel gallérú gyolcs ingről. [1] Gyakori a patyolat ing. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála nyolccal is rendelkezik. [2] Divék-Újfalussy Klára hozományában is szerepel a patyolat fel imeg. [3] Galléros ing. Patyolat ing.

Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina magyar patyolat ingét fehér selyemmel himezik. [4] Vászon ingre egyenes adat nincs, de némelykor a forrás nem említi az anyagot s ezek között a legtöbbet bizvást vászon ingnek gondolhatjuk. Díszítésül alkalmazzák a selyem, arany, cérna varrást, esetleg síkkal varrják. Fehér cérna varrást tüntet fel özv. b. Viczay Jánosné, Hédervári Katalin fel ümegje. [5] Gr. Serényi Andrásné, b. Orlay Borbála imegje aranyos varrású. [6] Vér György ingóságai közt szerepel négy kis ing, melyek közül kettő fekete selyemmel, kettő skófiummal varrott. [7] Bethlen Farkasné tulajdonát egy bokor síkkal varrott kis ing képezi. [8]

Fátyol ing inkább a XVII. század első felében használatos, a XVII. század végén csak elvétve találkozunk vele. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbálának két fátyol inge is van, az egyik egyszerű »paraszt«, a másik azonban virágos fátyolból való. [9] Fátyol ing.

Divék-Újfalussy Klára is kap férjhezmenésekor egy fátyol imeget, [10] s Radvánszky szerint itt történik a fátyol ingnek utolsó említése. [11]

Kötött ingekre is akad példa. Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna kis ingét zöld selyemmel és ezüsttel kötik. [12] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála tulajdonát képezi egy kis ing, melyet kék selyemmel, arannyal kötnek. [13] Kötött ing.

Valamint a felsőruhákat, úgy az ingeket is a legdrágább szövetekből, tafotából, atlaszból állítják elő s arannyal, ezüsttel, selyemmel gazdagon díszítik. Újfalussy Andrásné, b. Károlyi Éva Tafota, atlasz ing.

[1] Sz. 1878. 428.
[2] T. T. 1908. 18.
[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 378.
[4] *Thaly*: A sz. gr. Bercs. csal. II. 260.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 368.
[6] T. T. 1898. 243.
[7] T. T. 1885. 406.
[8] T. T. 1908. 23.
[9] T. T. 1908. 18.
[10] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 378.
[11] *Radvánszky:* Magy. cssládélet és házt. I. 73.
[12] T. T. 1899. 357.
[13] T. T. 1908. 18.

hozományában »testszín selyem aranyos« inget kap.[1] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála négy kis inge közül az egyik meggyszínű ezüstös materiájú, de van neki két fehér és egy testszínű tafota, aranynyal varrott kis inge is. Érdekes, hogy az első még »fekete selyemmel jártatott«, a másik karmazsinszín selyemmel, a harmadik tiszta arannyal van varrva.[2]

Nagy fényüzésről tanuskodik Barkóczy Erzse új inge, melynél karmazsinszínű atlaszon arany és ezüst virágokat varrnak.[3] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina öt pár igen pompás női inget nevez magáénak, hogy ezek azonban hogy néznek ki, arról hiányzik a feljegyzés.[4] Egy igen érdekes inget közölnek az »Ipartörténeti Adatok«: »Egy karmazsinszínű vörös tafotából arany ezüst fonallal virágokra kivarrott Laczer? imegh, kinek a mellye, nyaka, körületi és ujai ezüst keskeny csipkével két renddel prémezett; karmazsinszín selyemből ezüst fonállal egy vol? és egy roitos vitézkötés, sinorral felvarrott, kinek vitézkötésiben tizenkét gyöngy vagyon.«[5]

Károly Éva hozományában kap két pár ingváll alá valót, az egyik fehér tarcolánból, ágakkal varrott, míg a másik ezüst virágos kamukából készült.[6] Radvánszky szerint ezeket kurta ing formájúaknak kell felfogni, erre fátyol ingvállat vesznek fel, hogy az alsó szövet áttündököljék.[7]

A XVII. század vége felé a felimeggel együtt emlitik az előruhát, sőt díszítésük is azonos, így Hédervárу Katalin özv. b. Viczay Jánosné felimegjét előruhástúl ezüsttel varrják.[8]

Islógos díszítés. A díszítésnek egy sajátságos faját közli Apor. Szokás ugyanis az inget kis lencsenagyságú lemezekkel, az ú. n. islóggal borítani. Hogy milyen pazarúl bánnak az islóggal, mutatja, hogy akad ing, melyre két-három ezret is varrnak.[9] Az efajta dísz mind az asszonyoknál, mind a leányoknál dívik.

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 349.

[2] T. T. 1908. 18.

[3] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 696.

[4] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 260.

[5] T. T. 1879. 146., 147.

[6] *Radvánszky;* Magy. családélet és házt. II. 349.

[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 74.

[8] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 368.

[9] *Apor:* Met. Trans. 342.

A sipujjú ing Apor leírása szerint csak a könyökig bő, onnan kezdve pedig szorosan simul az alsó karhoz. [1] Sipujjú ing.

Az ingváll rendeltetése körülbelül fedi a felső ingét, a különbség abban rejlik, hogy ingvállat csak vállhoz és fűzős derékhoz lehet hordani. Az ingváll nem nagyon hosszú, derékon túl alig fedi a testet.[2] Hogy az ingváll nem kizárólag a felnőttek viselete, hanem gyermekleányok is hordják, bizonyítja, hogy a munkácsi leltár két pár gyermeknek való ingvállat említ.[3] Ingváll rendeltetése.

Igen gyakori a patyolat ingváll. Gr. Csáky Tamásné br. Károlyi Erzsébet menyasszonyi hozományát nyolc »gyenge patyolatból csenált« ingváll egészíti ki.[4] Divék-Újfalussy Zsuzsánna hozománya, patyolat ingvállat tekintve, felülmulja az előbbit, ő tizenkét darabot kap.[5] Újfalussy Andrásné b. Károlyi Éva török patyolat ingvállal rendelkezik,[6] míg gr. Csáky Tamásnéé slojt patyolatból készül.[7] Díszes patyolat ingvállakat nevez magáénak gr. Serényi Andrásné b. Orlay Borbála, ezeket fehér cérnával, selyemmel, skófiummal, arannyal varrják.[8] Bulya vászonból is készülhet az ingváll. [9] Patyolat ingváll.

Sokszor meglehetősen bőven látnak el egy leányt ingvállakkal. Székely Zsuzsánna paraphernumához nem kevesebb, mint húsz ingváll tartozik.[10] A varrás sokfélesége által is iparkodnak az ingvállaknak külön jelleget kölcsönözni. Sokféle varrású ingváll is előfordul.[11] Újfalussy Andrásné b. Károlyi Éva ingvállát szálvonással varrják.[12] Gersei Petheő Gáspár ingóságainak leltára egy ujjatlan ingvállnak tartja fenn emlékét, melynek »elei aranynyal varrott.« [13] Van eset, hogy vörös selyem és arany varrást vegyesen használnak,[14] vagy testszínű ingvállat arany-ezüst fonállal varrnak.[15] Különböző varrású ingvállak.

[1] *Apor:* Met. Trans. 342.

[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 76.

[3] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 231.

[4] T. T. 1895. 25.

[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 255.

[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 350.

[7] T. T. 1895. 25.

[8] T. T. 1898. 243.

[9] T. T. 1885. 406.

[10] T. T. 1885. 172.

[11] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 354.

[12] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 350.

[13] T. T. 1886. 584.

[14] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 354.

[15] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 221.

Fátyol, tafota ingváll.

Lehet az ingváll fátyolból is. Br. Károlyi Évának is ajándékoznak szülei fátyol ingvállat.[1] Divék-Újfalussy Zsuzsánna meg fehér nyomtatott fátyol ingvállat kap.[2] Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet ingvállát virágos fátyolból szabják.[3] Viselnek tafota ingvállat is. Pl. »Király szin tafota ingváll ezüst virágok rajta«,[4] vagy vörös tafota ingvállon arany a varrás.[5]

Also ingváll

A felső ingváll mellett megtaláljuk az alsó ingvállat is. Ezeket, úgy látszik, br. Károlyi Erzsébet kedveli, mert mikor 1696-ban gr. Csáky Tamáshoz feleségül megy, kilenc alsó ingvállat is visz magával. Ezek közül három gyolcs, kettő atlasz, kettő meg tafotára van dolgozva. Kettő meg fekete selyemmel varrott. Gyolcs alsó ingvállainál az első karmazsinszín selyemmel és arannyal, a másik zöld selyemmel és arannyal, a harmadik pedig meggyszín selyemmel, arannyal és ezüsttel varrott. Testszínű atlaszon ezüst, kék atlaszon arany varrást alkalmaz. Fehér tafota alsó ingvállа »skófium arannyal varrott, királyszín selyemmel tődzött«. Legeredetibb talán az apró virágokkal varrott pántlikás alsó ingvállа, melyhez még arany zsinórokat is felhasznál.[6]

Pillangós alsó ingváll.

Érdekes példánnyal dicsekszik gr. Serényi Andrásné b. Olay Borbála, kinek tulajdonát egy ingváll alá való pillangós ingváll képezi.[7] Fekete selyem alsó ingvállat is említenek.[8] Újfalussy Andrásné b. Károlyi Éva ingvállait skófium arannyal varrják.[9] Divék-Újfalussy Zsuzsánna hozományát skófium arannyal, apró ágakkal varrott alsó ingváll egészíti ki.[10]

Szines alsó ingváll.

Munkácson a Zrinyi-javak közt színes szövetű alsó ingvállal találkozunk, az egyik testszínű, a másik vont-ezüst, a harmadik fehér centel-ből való.[11] Gr. Serényi Andrásné b. Orlay Borbála javainak leltárában találjuk e leirást: »fínes ezőst ingváll alá való, egy pár ú. m. tetczinő«.[12] Eszterházy Mihályné meg egy

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 350.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 355.
[3] T. T. 1895. 25.
[4] T T. 1886. 582.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 354.
[6] T. T. 1895. 24.
[7] T. T. 1898. 243.
[8] T. T. 1886. 583.
[9] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 350.
[10] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 355.
[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 168., 244.
[12] T. T. 1898. 243.

pár aranyos alsó ingváll tulajdonosnője.[1] A színes alsó ingvállak nem a XVII. században jönnek divatba, használatuk már a XVI. századra megy vissza. Radvánszky szerint az a szerepük, hogy vékony vagy átlátszó felső ingvállon átcsillogjanak.[2] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna ingóságainak összeirása az ingujjal ismertetnek meg bennünket.[3] Ingujj.

A források ritkán foglalkoznak az ingujjal.

Állhat az ingujj gyolcsból, atlaszból, tafotából. Wesselényi Pálné gyolcs ingujjai közül az egyik párt karmazsinszín selyemmel és arannyal, a másikat zöld selyemmel és arannyal varrják. Egy bokor zöld tafota ingujján szintén aranyozást alkalmaztat, testszinű és kékszinű ingujjai arany-ezüst varrást mutatnak, míg pántlikás fehér atlasz ingujjain gyöngydíszítés tünik fel.[4]

Az u. n. »asszonyembernek való fehérruha-ültezetek«-hez[5] azonban nemcsak azokat kell számítanunk, melyeket nappal vesznek fel, hanem azokat is, melyek éjjeli használatra szolgálnak. Utóbbiakra azonban adataink meglehetősen gyérek. A hálóingről mindössze két helyen emlékeznek meg: Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála négy hálóingéről van tudomásunk,[6] mig az egyik Haller-lánynak hozománya kettőre szorítkozik.[7] Hálóing.

Ágyból felkelve, hálóköntöst vesznek fel, ebben azonban nem alusznak. A hálóköntösök is két csoportra tagolódnak: téli és nyárira. Barkóczy Erzsébet hálóruhájáról tudjuk, hogy vadmacskával bélelt.[8] Ugyanilyen bélést tüntetnek fel a Thökölyjavak között levő kék rázsából készült kopott hálósubák is[9] Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet menyasszonyi hozományában meggyszín atlasz hálómentét kap, mely arany, ezüst virágokkal van meghányva és podolyai béléssel ellátva.[10] Olvashatunk hálóövről is. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála karmazsinszín selyem hálós övét magyar aranyból készült gom- Hálósuba, hálómente. Hálóöv.

[1] Győri tört. és rég. füz. III. 188.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 80.
T. T. 1899. 357.
[4] T. T. 1899. 357.
[5] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 695.
[6] T. T. 1908. 18.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 221.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 693.
[10] T. T. 1895. 28.

bok díszitik.[1] Az a körülmény azonban, hogy nagyon ritkán emlitik a források, kizárja a feltevést, hogy általános használatnak örvendene.

Alsószoknya.

Alsószoknyával csak egy helyen, Lipóczi Keczer Sándor végrendeletében találkozunk, hol egy »violaszínű, ócska alsószoknya« szerepel.[2]

Kézelő.

Az ingváll kiegészitő részéül a kézelő, gallér és fodor szolgál. A kézelő vagy különálló darab vagy, pedig az ingváll ujjához varrják.[3] Selyemkötést, rojtot, bojtot is felhasználnak kézelőkhöz.

Különféle kézelők.

Pl. »vagyon asszonyember kézrevaló egy bokor fekete selyemkötés«.[4] Karmazsin selyem rojtot is felhasználnak kézelőnek,[5] másutt meg »félkézre való edgy fekete selyem bojt«-ról olvasunk.[6] A Thököly-javakhoz csipkés kézrevalók tartoznak.[7] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbálánál is található egy bokor fehér csipke »taszli«.[8] Skófiumos kézelők is előfordulnak,[9] vagy fekete selyem kézelőt ezüsttel s arannyal varrnak ki.[10]

Pántlikás kézelő.

Orbán Erzsébet egy pár pántlikás kézelővel elégszik meg.[11] A pántlikás kézelőt, úgy látszik, gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet is kedveli, menyasszonyi hozományához nem kevesebb, mint hat ilyen tartozik, különbözőkép variálva. Az egyik fényes fehér, a másik fényes testszín pántlikából áll, kék pántlikával már arany zsinórokat használ vegyesen, vagy fényes testszín, kék és sárga pántlikából állítja össze, zöld aranyos kézelője is van, végül az utolsó testszín és kék fényes pántlikával »elegyesen csinált zsinóros egy pár tászli.«[12]

Gallér.

A gallér kétféle, lehet különálló darab, vagy az inghez és ingvállhoz szabják.[13] Előbbi igen sokféle, kinek-kinek egyéni izlésének megfelelően. Kedvelt diszítés itt is a gyöngy.

Gyöngyös, bogláros gallér.

Tiszta gyöngyös gallért is hordanak, br. Serédy Benedek ingóságai közt feljegyzett gallérok közül az egyik tiszta gyöngyös, a másik

[1] T. T. 1903. 14.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 356.
[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 80.
[4] T. T. 1882. 780.
[5] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 245.
[6] T. T. 1885. 407.
[7] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 245.
[8] T. T. 1908. 23.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 699.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 700.
[11] T. T. 1899. 550.
[12] T. T. 1895. 25. 26.
[13] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 81.

»vont czüsttel csinált«.[1] Esterházy Mihálynénak gyöngyös fekete galléra van.[2] Hogy a galléroknak nagyobb fényt kölcsönözzenek, arany boglárokat is illesztenek bele.[3] Némelykor azonban nem az egész alapot borítja a gyöngy, hanem egyes gyöngyszemeket, esetleg egész sorokat alkalmaznak. Lipóczi Keczer Sándor végrendeletében »harmincegy öreg gyöngybűl és ugyannyi boglárbúl fekete csipkére varrott gallér« szerepel.[4] Br. Károlyi Évát szülei nyakra való, gyöngyös, fekete csipke gallérral ajándékozzák meg, melyet hat rend gyöngy díszít.[5] Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet huszonegy gyémántos boglár díszítette gallérát gyönggyel fűzik össze.[6]

Alakos gallér.

Szokás a gallérokat bizonyos alakra idomítani. Ezt megerősíti Perényi Ferenc özvegye. Serédy Zsuzsánna ingóságainak összeírása, hol fekete csipkére rózsa formára alakított gyöngyös gallérról olvasunk.[7] Barkóczy Mária gyöngyös galléra csipkeformájú s tizenhárom boglár díszíti.[8] Másutt meg »rusás gallér«-ról írnak a források.[9]

Csipke gallér.

Igen elterjedt a csipke gallér Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet csipke galléra tiszta arany csipkéből áll.[10] Bethlen Farkasné két nyakra való aranyos csipke gallért nevez magáénak.[11] Az egyik Haller-leány egy csipkés, varrott gallérral elégszik meg.[12]

Gallér díszítése.

Legtöbbször arany, ezüst, selyem varrást alkalmaznak. Barkóczy Mária két gallérját fekete selyemmel, arannyal, másik kettőt fekete selyemmel, ezüsttel varrják.[13] Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet csipke gallérjain karmazsin szín selymet ezüsttel, zöld selymet arannyal vegyítenek, sőt egyik gallérán fekete selyem, ezüst és arany tűnik fel.[14]

Kötött, pántlikás, fátyol gallér.

Orbán Erzsébetét zöld selyemmel, arannyal kötik.[15] Recés, arannyal kötött gallérokat is hordanak.[16] Bethlen Farkasné,

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 356.
[2] Győri tört. és rég. füz. III. 188.
[3] T. T. 1897. 255.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 352.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 348.
[6] T. T. 1895. 21.
[7] T. T. 1896. 715.
[8] T. T. 1880. 190.
[9] T. T. 1897. 255.
[10] T. T. 1895. 24.
[11] T. T. 1908. 23.
[12] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.
[13] T. T. 1880. 190.
[14] T. T. 1895. 24.
[15] T. T. 1899. 550.
[16] Mon Hung. Hist. Script. XXIV. 699.

Ostrosics Borbála három galléra fehér csipkés, másik fehér csipke gallérát fekete csipkével toldják meg.[1] Lehet a gallér pántlikás is.[2] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsána ingóságairól találjuk e feljegyzést: »sok szép régi gallérok, fehér csipkéből, szárselyemből, fátyolból valók; egy végben volt egy sing új forma fehér fátyol, más végben volt tizenkét sing fátyol; egynéhány arannyal, selyemmel kötött gallér.«[3] Egy Haller-leány kelengyéjében szintén találkozunk »két fátyol bécsi gallér«-ral.[4]

Galléröltözet. Galléröltözet alatt egymáshoz tartozó gallért és kézrevalót értenek. Br. Serédy Benedek ingóságai közt találnak »keskeny aranyos hajszín pántlikából egy öltözet gallér kézrevalóstól«.[5]

Mellfűző. A váll alatt viselt külön mellfűző viselete Radvánszky szerint valószínűleg a XVII. század közepe előtt nem használatos.[6] Tollius a bányavárosi magyarokról írja: Az asszonyok vállfűzőt viselnek, mely elül szallaggal van összefűzve. A leányok ellenben mellükön szallagot nem hordanak.[7] Bethlen Farkasnénál négy rendbeli aranyos fűző található.[8] »Selyemfűző«-ről,[9] másutt egy sor selyemmel és gyönggyel varrott fűzőről olvasunk.[10]

A fűzőket a gombkészítő gyártja. Erre utal Thököly Máriának Szirmay Miklóshoz írt levele: elküldött egy gombkötőt »két főző (fűző) megkészítésére«, adassa ki az ottani gombkötőtől a szerszámját. Arany, ezüst fonalat, selymet is küldött.[11] Zrinyi Ilona rendelését, úgy látszik, nem szállítják pontosan, mert Szirmay Miklós kapitánynak következő utasítást adja: »Faigel uram az minemő ezüst fonalat küldött kegyelmed kezéhez: azont kegyelmed küldje el Gombkötő János kezéhez, bizonyos munkát csináltatván vélle, kinek eddig is el kell vala készülnie.«[12]

[1] T. T. 1908. 23.

[2] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 245.

[3] T. T. 1899. 357.

[4] *Radvánszky*: Magy. családélet és házt. II. 405.

[5] *Radvánszky*: Magy. családélet és házt. II. 357.

[6] *Radvánszky*: Magy. családélet és házt. I. 187.

[7] Pectus his Virginibus plerisque nullis taeniis constrictum Maritatis autem leviter, dependentibus mammis, donec zona sus tententur. Tollii: Epist. itin. 172.

[8] T. T. 1908. 23.

[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 245.

[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 692.

[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 62.

[12] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 59.

A zsebbe való keszkenő vagy kendő keszkenő elterjedését mutatja, hogy meglehetős nagy számmal fordulnak elő. A keszkenő díszítésére nagy súlyt helyeznek, pazarul bánnak az arany, ezüst, selyem himzéssel, skófium díszszel, sőt nem elégszenek meg a honi divattal, hanem a külföldi keszkenőket is utánozzák, nevezetesen az olaszt és spanyolt. B. Károlyi Éva[1] és Divék-Újfalussy Zsuzsánna[2] hozományában többek közt fehér varrásos kendő-keszkenővel találkozunk, mi alatt fehér selyem himzés értendő; Bárczay Ilona elismeri, hogy átvesz egy oly fehér varrásos zsebbe való keszkenőt, melynek »szögeletire négy darab csipke« van.[3] Keszkenő.

A keszkenő anyaga különféle. Lehet patyolatból, gyolcsból. Előfordul a forrásokban: »arany fonallal és különb színű selyemmel virágokra kivarrott orczatörlő keszkenyő; egyike patyolat, ketteje gyolcsból vala«.[4] Özv. b. Viczay Jánosné, Hédervári Katalin hagyatékában feljegyeznek egy »rongyos tafota keszkenő«-t; van neki négy vastag kendő-keszkenője is, mialatt csak erős vászon vagy gyolcs érthető.[5] Br. Károlyi Éva egyik keszkenője veresvégű.[6] Keszkenő anyaga.

Legnagyobb keletnek azonban a selyemmel, arannyal, ezüsttel különbözőkép díszített keszkenő örvend. Özv. b. Viczay Jánosné, Hédervári Katalinnak kilenc arannyal és selyemmel varrott keszkenője is van. Másik hat keszkenőjére virágokat varrnak arannyal.[7] Aranyos keszkenővel másutt is találkozunk,[8] viszont tiszta selymes is akad.[9] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinánál is találnak arannyal és ezüsttel himzett keszkenőket.[10] Bárczay Ilona említette három, karmazsinnal himzett zsebbe való keszkenő közül kettőhöz aranyat, egyhez ezüstöt használnak.[11] Esetleg arany fonalat és fehér selymet vegyítenek.[12] Újfalussy Andrásné Keszkenő díszítése.

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 349.

[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 354.

[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 361.

[4] T. T. 1879. 149.

[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 364., 368.

[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 349.

[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 368.

[8] T. T. 1879. 147.

[9] T. T. 1886. 583.

[10] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 260.

[11] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 361.

[12] T. T. 1879. 147.

br. Károlyi Eváct magyar arannyal, zöld selyemmel varrják.[1] Ha különböző színű selyemről van szó, ehhez magyar aranyat,[2] esetleg aranyat és czüstöt alkalmaznak.[3] Ezüst[4] és arany skófium is kedvelt díszítés.[5] Bárczay Ilona veres karmazsin selyemmel, skófiummal varrott zsebbe való keszkenőről emlékezik meg.[6] Vér György ingóságai közt »skófiummal varrott edgy öreg keszkenő« szerepel, »czinadoff gyolcs, nyolcz ág van rajta«.[7] Bethlen Farkasné Ostrosics Borbála hat skófium arannyal varrott keszkenő tulajdonosnője.[8] Hogy megkülönböztessék az idegen divattól, némelykor külön hozzáteszik, hogy magyar keszkenőről van szó: pl. »vagyon három aranyos keszkenő, mind a három magyar keszkenő«.[9]

Recés keszkenő. Nagyon elterjedt a recés keszkenő. Br. Károlyi Éva[10] és Divék-Újfalussy Zsuzsánna hozományában cérna recés keszkenő szerepel.[11] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina egyik keszkenője is recés.[12] Özv. b. Viczay Jánosné, Héderváry Katalin tizenhat keszkenője közül is akad recés, másik kilenc keszkenője pedig arannyal, selyemmel varrott és recés.[13] Br. Károly Éva egy fehér szőr és egy sárga szőr selymes recés kendőt nevez magáénak.[14]

Spanyol varrású keszkenő. Szeretnek a keszkenőn spanyol varrást is alkalmazni. Ilyet kap Újfalussy Andrásné, b. Károlyi Éva.[15] Újfalussy Zsuzsa egyik keszkenőjét tiszta selyemmel, spanyol varrással, másikat magyar arannyal, selyemmel, spanyol varrással díszítik.[16] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina nyári keszkenője rojtos.[17] Bornemissza Anna

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 349.
[2] U o.
[3] T. T. 1879. 147.
[4] U. o.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 349
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 361.
[7] T. T. 1885. 406.
[8] T. T. 1908. 16.
[9] T. T. 1882. 780.
[10] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 349.
[11] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 354.
[12] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 260.
[13] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 268.
[14] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 349.
[15] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 349.
[16] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 354.
[17] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 260.

fejedelemasszony keszkenői rendkívül díszesek; a sarokba rendesen címere s nevének kezdőbetűi vannak skófiummal himezve.[1] A fejedelemasszony keszkenői.

Említésre méltó az ú. n. jegykeszkenő, melynek fontos szerepe jut az eljegyzés formalitásaiban. A kézfogás után a leányt anyja lakosztályába vezetik, hol a vőlegény által küldött két barát vagy rokon jegygyűrűt adnak át neki. A leány azt elveszi és egy skófiummal gazdagon kivarrott keszkenőre ráakasztja saját gyűrűjét s az illetőkkel visszaküldi vőlegényének. Ezt nevezik kézfogásos kendőnek vagy jegykeszkenőnek.[2] Kézfogásos kendő vagy jegykeszkenő.

Erdélyben lakodalom alkalmával kendőket szokás ajándékozni. Az új menyecske anyja búcsúzás előtt a násznagynak selyemmel kivarrott, csipkével szegélyezett inget ajándékoz, a noszolyóasszony, noszolyókisasszony, vőfény és többiek közt arany, ezüst, selyemmel varrott kendőket oszt ki. A népnél ma is előfordul a vőfélykendő.[3] Vőfélykendő

[1] Sz. 1878. 522. [2] Sz. 1883. 222. [3] Erd. Múz. 1899. 633.

III. Felsőruhák.

Gazdagság, fény, pompa tekintetében a XVI. és XVII. század túlszárnyalja az előbbi korszakokat. Itt is kiveszik a nők a maguk részét.

A ruha fajai. Tunika fejlődése. Háromféle ruhát lehet megkülönböztetni: házi vagy közönséges, ünneplő és díszruhát. Forrásaink egy érdekes kifejezést őriznek meg számunkra: a »szobaszoknya«-t. A XV. században a tunikát már két darabban szabják s azután összevarrják. A XVI. század elején a tunika véglegesen kettéválik, még pedig derék vagy vállra és szoknyára. Ami a szoknya alakját illeti, a hosszú, a mai uszályos szoknyának felelne meg, míg a rövidet kerekre szabják. Használatos a szoknyakötő, mivel a szoknyát a csípő fölött a testhez erősitik.[2] A ruha anyaga: a bársony, kamuka, tarcolán, atlasz, tabit, tubin, kanavász, posztó és gyolcs. A szineket a színskála minden árnyalatából választják, de az élénk szinek iránt előszeretettel viseltetnek.

Ruha anyaga.

Szinek.

Következő szinek fordulnak elő legtöbbször: Vörös bibor, skarlát, láng, tégla, kláris, karmazsin, gránát, meggy, tüdőszín, halvány rózsaszín, testszín. Zöld: publikán (pelikán), lavendula, tengerszín. Kék: égszín, sötétkék. Viola: szegfű, tüdő, máj, szederjes. Barna: olajmag, hajszín, gesztenyebarna. Sárga: arany, narancs, büdöskő (kén), szalma. Továbbá: páva, mák, daru, galamb, hamu, gyöngy, holló, kikerics, barackvirágszín.

Gyász szin. Gyászban a fényes feketét kerülik, másrészt azonban a vörös is szerepelhet gyász színül. Bethlen Gábor végrendeletében egye-

[1] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)

[2] *Nemes-Nagy:* A magy. vis. tört. 182.

nesen meghagyja, hogy vörös legyen a gyász szín. Az 1654-iki vezekényi csatában elesett négy Esterházyról fenmaradt a temetés leirása, melyből kiderül, hogy vörös szín szerepel, még a lovak takarója, sőt a zászlók is vörösek.[1]

Az otthoni öltözet egyszerű Apor szerint, főnemes asszonyok is rásaszoknyában járnak. »Ám lakodalomban s nagy solennitásokban öltőztek magok rendek szerént czifrán, minden nap megérték az rása szoknyával.«[2] A szoknyát prémmel, paszománnyal szegélyezik, csipkével, galonnal, kötéssel, gyönggyel, klárissal, boglárokkal, skófium-virágokkal ékesítik.

Gyöngyös, bogláros szoknya.

Legelőkelőbb a gyöngyös szoknya, mit csak a gazdagok engedhetnek meg maguknak. Az értékesebbek közt említésre méltó Nádasdy grófné szoknyája, melyet több ezer gyöngy, gyémánt és színarany boglár díszít művészi módon.[3] Zrinyi Ilonának királyszín, »tizenkét prém (Reÿen) gyöngyökkel rakott« szoknyáját 2000 forintra becsülik.[4] Gr. Petheő Gáspárné, gr. Hall r Mária gyémántos öltözetről végrendelkezik.[5] A gyöngyös ruha ünnepélyes alkalmakkor, különösen lakodalomnál szerepel. Midőn 1702-ben gr. borosjenei Székely Ádám gr. Bánffy Annát veszi el, a lakodalom első napján Rahutin gubernátor felesége hajszín bársony szoknyában jelenik meg, mely az aljától egész a derékig mindenütt jóféle öreg, tehát nagy gyöngy készítette virágokkal van megrakva.[6]

Thökölyi Éva menyasszonyi ruhája.

Egyike a legérdekesebb ruháknak, melyek emléke fenmaradt korunkra, talán a következő: Súlyos bársonyból való, kékszínű szoknya s az akkori európai divat szerint néhány lábnyi átmérővel biró szélesre terjedő, tölcsérded kasra húzták, míg a derék szorosan testhez simult s elől sujtásos magyar prusztlikban nyilt. A prusztlik mostani alapja későbbi bélés, ellenben a derék hátait és a ruhának alulról fölfelé, jó két harmadrészét borító dús himzés, mely arany és ezüst szálakból erősen kidomborodik és bőségesen közberakott nemes korállal van borítva, a legpompásabb régi magyar mustrákat állítja elénk. Legalul keskeny szegély fut körül s fölötte egy szélesebb bokrétaféle, mellette egy nyulánk virág-

[1] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)

[2] *Apor:* Met. Trans. 344.

[3] Arch. Ért. 1902. 126.

[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 384.

[5] T. T. 1895. 19.

[6] *Apor:* Met. Trans. 397.

forma váltakozik: a fölhasznált idomok gránátot, négylevelű rózsát, tulipánokat és nyolc színű keresztvirágokat példáznak. E díszruháról hitelesen tudják, hogy az Esterházyak egyik ösanyjának, Thököly Évának menyasszonyi ruhája, melyben 1672-ben, tizenhárom éves korában Esterházy Pál nádorral esküszik. A hercegné e ruhát nagy becsben tartja s az Eszterházyak fraknói várában levő olajfestményen e ruhában van megörökítve.[1]

Gyöngyös prémű ruha.

Thurzó Imre menyasszonyának, Nyáry Krisztinának királyszínű vont arany szoknyát ajándékoz, melyet bomezával együtt gyöngyös prém díszít.[2] Deák Farkas az Ipartörténeti Adatokban egy zöld bársony, arany skófiummal virágosan tűzött és »közepi gyönggyel kivarrott szoknyát« említ.[3] A gyöngydíszt Zrinyi Ilona is kedveli. Meggyszínű, metszett virágos bársony szoknyáját vállával együtt gyönggyel, rubinttal, arany boglárokkal rakatja.[4]

Gyöngyös, drágaköves öltözet.

Hogy a gyöngyös, drágaköves ruha milyen értéket képvisel, bizonyítja, hogy még Thököly sem rendeli meg mindjárt Bécsben, hanem előbb ára iránt érdeklődik. Azért ir is Zrinyi Ilonának: »Juliankának Aspermont úrral való lakodalmára úgy a mi rendünkhöz való egy asszony öltözetet: gyöngybűl, smaragdbúl, gyémántbúl való öltözetet mint vehetné meg?«[5] Berzeviczy Anna levelében panaszkodik, hogy magával hozott arany, ezüst, gyöngyös és materiabeli ruházatából ura az ő tudta nélkül eladott.[6]

Csipke fajai.

Jellemző a szoknyára a dús csipkedísz. A gazdag csipkézet különösen a francia szoknyára jellemző. A források arannyal, ezüsttel fodorított, arannyal, ezüsttel kötött s tiszta arany vagy ezüst csipkét említenek.[7] Tiszta selyem és arannyal egyvelített fekete selyem csipke is akad.

Francia lengyel szoknya.

Bornemissza Anna fejedelemasszony idegen divatnak is hódol. Gyakran jár csipkés francia szoknyában, de azért a testhez álló, szűk, cifra előlkötővel ellátott lengyel szoknyát sem ellenzi.[8] Legtöbbször egy sor csipkét varrnak a szoknyára, de

[1] Arch. Ért. 1893. 332.
[2] Sz. 1883. 233.
[3] T. T. 1879. 148.
[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 228.
[5] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 401.
[6] *Deák:* Magy. Hölgyek Lev. 386.
[7] Sz. 1878. 522.
[8] U. o.

akad olyan is, mely tizenhárom sort, vagy mint a források említik, tizenhárom rendet mutat.[1]

Ami a szoknyák számát illeti, a Divék-Ujfalussy leányok, Klára és Zsuzsa, valamint br. Károlyi Erzsébet hozományában kilenc szerepel. Barkóczy Mária kettővel, br. Károlyi Éva egygyel kap kevesebbet. Gr. Serényi Andrásné, br. Orlay Borbála öt szoknyáját említik. Leggazdagabban Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbálát látják el, fehér kanavász menyasszonyi szoknyáján kívűl még tizenkettőt nevez magáénak.[2] Szoknyák száma.

Divék-Ujfalussy Zsuzsánna karmazsinszinű, aranyos tarcolán, zöld aranyos, ezüstös tarcolán és fehér vont ezüst szoknyájára egy rend »arannyal, ezüsttel egyvelges« csipkét varrat.[3] Nővére, Klára, égszínű, karmazsinszínű takit és barackvirágszínű, arany virágú szoknyáit tenyérnyi széles arany, ezüstcsipkével ékesíti. Minden szoknyájához prémes váll járul. Aranyvirágú, zöld brokát szoknyáját sem tartaná elég pompásnak, ha egy rend arasznyi széles arany-ezüst csipke nem fedné.[4] Ujfalussy Andrásné br. Károlyi Éva barackvirágszín és meggyszín takit szoknyáin egy rend ezüst csipkével elégszik meg, de piros barackvirágszín takit szoknyája el van látva arany-ezüst csipkével.[5] Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet arany materiájú szoknyája egészen arany virágokkal van meghányva, az alján itt is feltűnik egy rend széles arany csipke. A hozzávaló váll ezüstkapcsos.[6] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála kék, aranyvirágú szoknyája szintén arany csipkés, azonkívűl galonos, az alja ezüst, a válla csipkés.[7] De már veres, aranyvirágú tercenal szoknyáján egy rend fehér csipkét és egy rend galont találunk; testszínű, habos kanavász szoknyája alján pedig egy rend fekete selyem csipke van szőve.[8] Esterházy Ilona aranyvirágos tercenal szoknyája egy rend aranycsipkével és egy rend arany galonnal prémezett,[9] míg Gersei Petheő Gáspár ingóságai közt említett szeder- Csipkés szoknyák.

[1] T. T. 1908. 12.
[2] T. T. 1908. 12.
[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 353.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 377.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 349.
[6] T. T. 1895. 23.
[7] T. T. 1908. 12.
[8] T. T. 1908. 13.
[9] T. T. 1879. 149.

jes, ezüsttel szőtt, apró ezüstvirágú szoknyán a csipke tiszta ezüst.[1]

Két sor csipkét is alkalmaznak. Veres síma bársony szoknyának alját két sorban széles, arany csipkével látják el.[2] Szokás három rend csipkét is felvarrni. Berényi Györgyné, Divék-Ujfalussy Klára, testszínű és rózsaszín bársony szoknyáin három rend arasznyi széles, arannyal és ezüsttel »egyvelített« meg kötött csipke van. A hozzávaló vállak is ugyanolyan csipkézettel bírnak.[3] Ujfalussy Zsuzsa vörös bársony szoknyáján három rend arany csipke díszlik.[4] Előfordúl, hogy fekete bársony szoknyán négy sor ezüst csipkét alkalmaznak.[5] Br. Károlyi Éva, Ujfalussy Andrásné testszinű bársony szoknyáján szintén négy rend ezüst csipkét találunk.[6] Említésre méltó Berény Györgyné, Divék-Ujfalussy Klára publikánszínű, atlasz selyem szoknyája, ezen négy rend három ujjnyi széles arany csipke és azonkívül három rend arannyal egyvelített, fekete selyem csipke, hozzávaló prémezett vállal.[7] Lehet a szoknyán öt sor csipke is. Vörös bársony,[8] narancsszínű virágos bársonyra öt sor ezüst csipkét,[9] veres tafota szoknyára öt sor széles arany csipkét varrnak.[10] Eszterházy Ilona meggyszínű szoknyája öt rend széles ezüst csipkével s alól egy rend ezüst galonnal prémezett.[11] Barkóczy Mária veres bársony szoknyájára hat sor ezüst csipkét varrat.[12] Meggyszínű selyemposztó szoknyát hat rend arany-ezüst csipkével, azonkívül egy rend arany galonnal díszítenék.[13] Királyszínű selyem posztó,[14] narancsszín sima bársony,[15] és narancsszín virágos bársony szoknyákhoz hat sor ezüst csipkét használnak.[16] Olvashatunk

[1] T. T. 1886. 582.
[2] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 179.
[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 377.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 353.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 355.
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 349.
[7] *Radvánszky:* Magy. calédélet és házt. II. 377.
[8] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 353.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 219.
[10] U. o.
[11] T. T. 1879. 149.
[12] T. T. 1880. 190.
[13] T. T. 1879. 149.
[14] T. T. 1879. 148.
[15] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 209.
[16] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 228.

narancsszín síma bársony, violaszínű virágos, meggyszín virágos bársony szoknyákról, melyek hét sor ezüstcsipkével ellátottak.[1] Nyolc sor csipkével díszített szoknyákra is van adatunk.[2] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála királyszín bársony szoknyáján nem kevesebb, mint tizenhárom rend az ezüst csipke.[3]

Skófiumos szoknya.

A skófiumot nem mellőzik a szoknyákon. Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna égszin bársony szoknyáját skófium arannyal és ezüsttel varrják.[4] Gr. Serényi Andrásné, br. Orlay Borbála karmazsinszín bársony szoknyája skófiummal magasan varrott, ehhez skófiumos váll tartozik; palástját nagy skófiumvirágok borítják.[5] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála meggyszínű, skófium prémes szoknya birtokában van.[6]

Islógos szoknya.

Az Apor említette kis, lencsenagyságú dísz, az islóg,[7] nemcsak a fehérneműn, hanem a díszszoknyán is feltünik, de ezeket nem rézből, hanem főként aranyból vagy ezüstből állítják ki. E divat azonban a XVII. században már idejét múlja, úgy, hogy ritkakaságszámba megy gr. Serényi Andrásné, br. Orlay Borbála vont arany és testszínű, ezüst karikákkal borított szoknyája és váila, utóbbin még »hat sorjával az szép magyar nehéz nyomó ezüst csipke.«[8]

Aljában szőtt szoknya.

A szoknyáknak egy sajátságos faja az, melyről a források mint »aljában szőtt«-ről emlékeznek meg. Különböző szinű és anyagú szoknyák aljába rendesen aranyat vagy ezüstöt szőnek. Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet menyasszonyi hozományát négy ilyen szoknya egészíti ki. Egy kék, fényes materia szoknyának alja arannyal van szőve, egy másik, karmazsinszín tabit szoknyája alja aranyos, ezüstös szövésű. Különösen izléses lehet az az aranyos materiából készült szoknya, melynek alja széles arany szövést mutat. Mind a három szoknyához ezüstkapcsos vállak tartoznak. Meggyszinű, virágos atlasz szoknyája, melynek alja arannyal, ezüsttel van szőve, felül is merőben aranyos.[9] Bornemissza Anna gazdasági naplójába bejegyzi, hogy

[1] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 157. 181. 248.
[2] T. T. 1879. 148. Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 228.
[3] T. T. 1908. 12.
[4] T. T. 1899. 356.
[5] T. T. 1898. 242.
[6] T. T. 1908. 12.
[7] *Apor:* Met. Trans. 342.
[8] T. T. 1898. 242.
[9] T. T. 1895. 23..

Kis Kristóftól egy hajszin, aljában, szőtt, fényes atlasz szoknyát százhusz talléron vásárol.[1]

Zrinyi Ilona szegfűszin, hat sorba prémezett szoknyája 120 forint.[2]

Egy veres bársony szoknya, tizenöt sorba (Reyen) aranyos ezüst prémmel (Borten) prémezett (Verprämbten) 150 frt.[2]

Prémezett szoknyák.

A prémezett szoknyáknál a legnagyobb szerepet az arany és ezüst prém játsza. Az egyik Haller-leány fekete bársony szoknyája ezüst, veres bársony szoknyája arany prémes, zöld aranyos tabit szoknyája, valamint fehér, nagyvirágú tabitszoknyája gyenge arany prémmel ékes. Utóbbi azonban csak az alján.[3] Gr. Serényi Andrásné, b. Orlay Borbála javai közt levő zöld virágos bársony szoknyán »négy sorjával arany nehíz prímek rajta; az pedig nehíz rígi munka.«[4]

Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála fényűzéséről sárga vont arany szoknyája és válla tanuskodik. Bár a vont arany amúgy is értékes és diszes kelme, a szoknyát tizenhárom rend apróbb és nagyobb régi prémmel látja el. Ehhez régi csipkés, tafota előkötőt visel. Fekete, virágos bársony szoknyájára, valamint vállára régi prémet varrat, szoknyájára hat rendben.[5] Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet veres sima bársony szoknyája alját hat rend régi forma, arannyal, ezüsttel szőtt prémmel diszítteti.[6] Özvegy Lónyay Gáborné sima veres bársony szoknyáján szintén régi prémek vannak, bélése kék bagazia, az alja pedig posztóval beszegett.[7] Wesselényi Pálné Béldy Zsuzsánna pazarúl bánik a a prém díszítéssel. Tengerszín bársony, veres bársony szoknyái sok rend arany prémmel prémezettek.[8] Nyolc, sőt kilenc sor prém is található a szoknyán. Így pl. sima, királyszin bársony szoknya alját nyolc sor igen szép »elegyes perem« díszít,[9] meggyszin sima bársony szoknya aljára még kilenc sor ezüst prémet varrnak[10] Divék-Ujfalussy Zsuzsánna hajszínű tabit szoknyája keskeny és szélesebb

[1] *Szádeczky:* I. Ap. Mih. udv. tart. I. 163.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 384., 385.
[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.
[4] T. T. 1898. 242.
[5] T. T. 1908. 12., 13.
[6] T. T. 1895. 23.
[7] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 687.
[8] T. T. 1899. 356.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 176.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 187.

arany-ezüst prémmel félig prémezett.[1] Az alsóbb néposztályhoz tartózóknak a szoknya alján nem szabad prémnek lenni, csak a prémes vállat engedik meg nekik.[2]

Galon díszítette szoknyák. A források gyakran szólnak galand díszítette szoknyákról. Fehér tabit szoknyát fehér galanddal,[3] meggyszínű angliai posztó szoknyán sűrűn keskeny galandot alkalmaznak.[4] Ujfalussy Andrásné, br. Károlyi Éva zöld, aranyos tercenal szoknyája vállastól együtt arany galanddal beszegett, szederjes tabit szoknyája pedig nyolcvanöt rendben ezüst galanddal van felhányva.[5] Hamuszín habos kanavász szoknyát előkötőstől, előruhástól apró sárga galanddal díszítenek.[6] Gr. Petheő Gáspárné, gr. Haller Mária zöld angliai szoknyáján a galandot csipke formára varrják.[7]

Kötés díszítés. Nagyon szeretik a szoknyákat kötésekkel díszíteni, többnyire arany, ezüst vagy arannyal, ezüsttel egyvelített kötésről emlékeznek meg a források. Narancsszín sima bársony,[8] veres sima bársony szoknyán öt rend,[9] testszínű bársony szoknyán hat sor széles ezüst kötést alkalmaznak.[10] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna szederjes bársony szoknyája sokrendben ezüst kötéssel prémezett.[11] Egy viola sima bársony szoknya kilenc sor »aranynyal, ezüsttel egyveleg« kötést tüntet fel.[12] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála királyszín, virágos tercenal szoknyáját egy rend széles arany, ezüst kötés és galand díszíti.[13] Másutt veres sima bársony szoknyán hat sor,[14] meggyszínű sima bársony szoknyán kilenc sor aranyos kötést találunk.[15] Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet testszínű virágos bársony szoknyája alját három rend széles ezüst kötés, kék tabit szoknyáját egy rend aranynyal, ezüsttel egyveleg kötés díszít. Testszínű, aranyos tercenal szoknyája alján két rend szélesebb, három rend keskenyebb ezüstkötés. Előruhája hasonlóképen díszes. Válla ezüstkapcsos.[16] Említésre méltó egy kék, aranyvirágú tercenal szoknya, melyet

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 353.
[2] *Nemes-Nagy:* A magy. vis. tört. 186.
[3] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 178.
[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 157.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 349.
[6] T. T. 1908. 13.
[7] T. T. 1895. 20.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 219.
[9] T. T. 1895. 19.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 689.
[11] T. T. 1899. 356.
[12] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 157.
[13] T. T. 1908. 12.
[14] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 228.
[15] U. o.
[16] T. T. 1895. 23.

egy rend széles arany csipke, egy rend arany galon, arany és ezüst skófium díszit.[1]

Különböző szoknyák.

A Rákóczi-árvák ingóságai közt két vont arany szoknyát jegyeznek fel. Az egyik sárga és fehérvirágú, a másik fehér, testszín és tarka, mindkettőn széles arany-ezüst kötés, hozzávaló hasonló matériájú vállal.[2] Ellenkezőleg, dísznélküli szoknya is akad. Ilyen pl.: »testszín sima bársony szoknya, nincs semmi kötés, se csipke rajta«.[3] Rákóczi Julianka veres és testszínű sima bársony szoknyái »prém és minden kézség nélküliek.«[4] Gr. Petheő Gáspárné, gr. Haller Mária francia, kék atlasz szoknyája virágosan varrott.[5] »Szőrkanavász«,[6] másutt »pepita« szoknyáról[7] is van tudomásunk.

Gyolcs ruha.

Nyári szoknyát szeretnek gyolcsból előállítani. Gr. Bercsényinének tizenhét darab, részint hímzett, részint recés, igen szép gyolcs ruhái vannak.[8]

Szörmével bélelt szoknya.

A téli szoknyát szőrmével is bélelik. Így van adatunk egy nyúllal bélelt rására.[9] Rása szoknyát különösen a szegényebbek hordanak. Az 1666-iki ungmegyei árszabás szerint parasztasszonyok csak fajlandis vagy rása szoknyát viselhetnek.[10] Hogy egy-egy ruha milyen nagy értéket képviselhet, bizonyítja, hogy a két Thököly grófkisasszony szoknyáinak árából Likava megszállásainak költségeit fedezik.[11]

Farsangos köntös.

Ha a szórakozásnak nem is annyi ezer módja mulattatja a XVII. század embereit, mint ma, azért nyilik elég alkalom, hogy a szürke mindennapi élet egyformaságát kellemesen megszakítsák. Különösen farsangkor van helye a vígságnak, gondtalan jókedvnek. Br. Radvánszky Béla a XVI. és XVII. századi időtöltésről írja: »farsangban az alakos játékok annyira divattá válnak, hogy a jelmezféléket nem is nevezték másképp, csak farsangos köntösnek.«[12] Gr. Bercsényiné, úgy látszik, szintén kedveli

[1] T. T. 1879. 148.
[2] T. T. 1886. 777.
[3] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 157.
[4] T. T. 1886. 771.
[5] T. T. 1895. 20.
[6] T. T. 1882. 479.
[7] Sz. 1878. 428.
[8] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 260.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 242.
[10] *Nemes-Nagy:* A magy. vis. tört. 186.
[11] Arch. Ért. 1900. 150.
[12] Sz. 1887. 311.

az efajta szórakozást, vannak neki: »színjátékhoz való aranyos és tarka-barka costume«-jei.[1]

Menyasszony öltözködése.

Érdekes a menyasszony öltözködése. Lakodalma napján három különböző öltözetben jelenik meg. Az első öltözetben akkor, mikor a vőfély a vőlegény ajándékait hozza elébe. Kikéréskor az ú. n. menyasszonyruhát veszi fel, mely rendesen fehér atlasz vagy von taranyból készül, de mint Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála példája mutatja, fehér kanavász sincs kizárva. A harmadik ruha szines is lehet, ha előbb fehérben van. Ellenkezőleg, ha kikéréskor szines a ruhája, most öltözik fel fehérbe, midőn tánc közben elviszik.[2]

Temetéskor viselt ruha.

Amilyen ragyogó pompát tudnak kifejteni a kuruc kor asszonyai ünnepségeknél, ép olyan nemes egyszerűséggel öltözködnek temetés alkalmával. A szoknya szine ilyenkor szederjes vagy violaszín, fekete selyem csipkén vagy galandon kivül más díszt mellőznek, hogy a komoly hangulatot megfelelő öltözetben is kifejezésre juttassák.[3] Ami a temetési ruhát illeti, itt a fehér szín dominál. Az asszonyokat többnyire szoknyában, vállban, előkötőben temetik el.[4]

Halott ruhája.

Váll.

A magyar váll elől-hátul rövid, elől nyitott s keresztező selyemzsinór, keskeny selyemszalaggal fűzik össze. Az ilyen váll csak hónaljig ér és válltartóval bir, melyet középen kapocs tart össze.[5] Legtöbbször a váll ugyanolyan szövetű, mint a szoknya, később azonban eltérő vállat is felvesznek. Díszítésük azonos a szoknya díszítésével, itt is pazarul bánnak csipkével, galanddal, prémmel, sőt az islógos váll sincs kizárva. Zrinyi Ilona kék, ócska, prémes bársony vállát öt forint, veres atlasz vállát hat forintra becsülik.[6] Székely Zsuzsánna paraphernumához tartozó királyszínű, síma bársony válla széles arany prémmel, vörös síma bársony válla keskeny arany prémecskékkel, tarka kamuka válla szintén arany prémmel, virágos, szederjes violaszínű bársony válla ezüst csipkével és galanddal prémezett.[7]

[1] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 244.
[2] Sz. 1883. 239., 240.
[3] *Apor:* Met. Trans. 406.
[4] *Apor:* Met. Trans. 402.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 191.
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 385.
[7] T. T. 1885. 172.

Vállon alkalmazott kapcsok. Többnyire ezüst kapcsot varrnak a vállra, de a vas kapocs sincs kizárva, sőt némelykor még igen díszes vállon is ilyet alkalmaznak. Esterházy Ilona meggyszínű selyem válla négy rendben arany-ezüst keskeny csipkével prémezett, tizenkilenc pár vas kapocs rajta. Arany-ezüst virágú tarczenall vállán hat rend ezüst csipke s a tizenhat pár kapocs harang formára készített, virágos arany tarczenal válla közepén aranycsipke, hátán négy rend prém, ezen a vállon huszonegy pár horog formára készített ezüst kapocs.[1] Másformájú kapcsokról is olvasunk. Zöld bársony ezüst csipkés vállon tizennyolc pár ezüst-aranyos, makkos formájú ezüst-arany kapcsot alkalmaznak.[2] Tarczenal szoknyához való hasonló materiájú váll elein és hátán két rendben széles arany csipke, a vállon tizenhat pár szegfűvirágforma ezüstkapocs.[3] Viszont királyszínű, két rend széles ezüst csipkével prémezett posztó vállon egyetlenegy kapcsot sem lelünk.[4]

Islógos váll. Gr. Serényi Andrásné, br. Orlay Borbála az islógos dísz iránt viseltetik előszeretettel. Hajszínű tarczenall zöld tabit válla ezüst csipkés, viola színű síma vállán a csipke arányos, mind a háromra ezüst karikákat varrat.[5] Gersei Petheő Gáspár ingóságai közt említett hajszín atlasz szoknya vállal, előruhával együtt islógos.[6]

Váll díszítése. Az Újfalussy lányok, Klára és Zsuzsa, meg Károlyi Éva szoknyáihoz hasonló vállak tartoznak. Ha azonban a vállat más kelméből szabják, akkor a díszítésben is lehet eltérés. Ami a díszítést illeti, feltűnik itt is a prém, paszomány, galon, kötés, a XVII. század közepétől kezdve pedig a hozomány-jegyzékek, leltárak, összeirások tanusága szerint a dús csipkedísz dominál.

Az alsóbb néposztálynak a selyembe való öltözködést eltiltják, a vállat azonban kiállíthatják kamukából vagy tafotából.[7]

A bársony vállakon majdnem mindig arany-ezüst csipkét alkalmaznak. Meggyszínű, síma, bársony vállra széles arany csipkét és galont varrnak.[8] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála tulajdonát egy kis veres habos kanavász, ezüst galonú vállacska képezi.[9]

[1] T. T. 1879. 149.
[2] T. T. 1879. 148.
[3] T. T. 1879. 148.
[4] T. T. 1878. 148.
[5] T. T. 1898. 242.
[6] T. T. 1886. 582.
[7] *Nemes-Nagy:* A magy. vis. tört. 186.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 186.
[9] T. T. 1908. 13.

Vörös bársony vállat három sor francia arany-ezüst kötéssel díszitenek.[1] Másutt magános, arany peremes vállról olvasunk.[2] Fekete rása szövetből is állhat a váll, erről épen a Rákóczi-árvák ingóságainak leltára tanuskodik.[3] Hédervárv Katalin egy aranyos régi vállat és egy ó-fehér arany vállat nevez magáénak.[4]

Gr. Bercsényiné vállai.

Gr. Bercsényiné a vállakban is nagy fényűzést fejt ki. Vörös bársony válla ezüst csipkés, aranyozott ezüst kapcsokkal. Egy arany virágokkal szőtt és arany csipkékkel szegélyezett kék brokát vállán filigrán mívű aranyozott ezüst dísz kapcsok és ezüst horgok vannak. Világospiros vállára igen gazdag arany- és ezüst csipkék és gyémánt módra faragott, aranyozott ezüst kapcsot varrat. Élénk piros atlasz vállán arany csipkék, aranyozott ezüst kapcsok és ugyanilyen filigrán mívű horog található. Violaszínű bársony válla arany- és ezüst virágokkal himzett, aranyozott ezüst kapcsokkal és azok beedzett kék zománc csillagokkal kirakottak. Rószaszínű atlasz válla, haut-reliefben dolgozott, ezüst drótvirágokkal himzett, filigrán ezüst kapcsokkal ékes. Végül egy másik rózsaszín válla ezüst virágokkal s rojtocskákkal van szegélyezve s ezüst kapcsokkal s horoggal ellátva.[5]

Az öltözködésre vonatkozó 1698. szabályzat.

Hogy a szegény népet a túlságos fényűzéstől visszatartsák, szigorú rendeleteket hoznak, mit a következő, 1698-ban kiadott rendőri szabályzat bizonyít: »A szolgálók és szobaleányoknak, legyenek azok mester vagy más egyszerű ember leányai, tiltva van hollandi posztót, krinolinos kemény német szoknyákat, hallcsontokkal vagy mással keményített mellényeket és fűzőket, hollandi posztóból készült bundácskákat, veres és fekete karmazsin-csizmákat, a cipőn rózsákat és drága fűzőzsinórokat, az ingeken és más fehérneműeken széles gallérokat, hosszan lefüggő öveket és más fényűzési cikkeket viselni. Ha a szolgálóleányok valamelyikén ezen pontban eltiltott öltönydarabokat vennének észre, a városi szolga azt abból az utcán csúfságosan kivetkőzteti és megfosztja tőle.«[6]

Cselédség megajándékozása.

Pedig némelykor nem is az előkelőket akarják utánozni, hanem

[1] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 697.

[2] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 177.

[3] T. T. 1886. 783.

[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 366.

[5] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 265.

[6] Sz. 1880. 834.

uraságuktól részesülnek ilyféle ajándékban. Medgyesi sz. Margit asszony bőkezűségét Apor példázza. Gyakran angliai posztóval lepi meg szolgáit. Egy rendbeli köntöst három-négy hónapi viselés után, sőt nyusztos süvegét és selyem övét is a cselédség között osztja ki.[1]

Öv háromféle: 1. heveder, 2. gyöngy és kláris, 3. párta és zsinór.

A nők és férfiak egyaránt derekukon övet viselnek. Ennek három főfajtáját különböztetjük meg: a heveder-övet aranyból vagy ezüstből készitik, másodszor van gyöngyből és klárisból fűzött, azután hordanak párta- és zsinórövet.[2]

Heveder-öv.

Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbálának skófiumos heveder öve van.[3] Egy Haller-leány kelengyéjében ezüst korda övet kap.[4] Lipóczi Keczer Sándor ezüst övről végrendelkezik.[5] Gr. Bercsényinénál szintén található egy kisebb ezüst öv.[6] Divék-Újfalussy Zsuzsánna kis arany övét boglár díszíti.[7] Thurzó Imre menyasszonyát gyémántos arany övvel lepi meg.[8] Pompás arany himzésű, kövekkel kirakott övek Nádasdy Ferenc gr. sárvári kincstárában találtatnak.[9] A Thököly grófkisasszonyok egyik arany öve nyolc színt játszik (8 diversis coloribus vulgo zobáncz variegatus) s apró lecsüngő bilincsek díszítik.[10]

Pogánypénzből álló öv.

A régi pogány pénzekből arany-[11] vagy ezüst-aranyos[12] öveket kötnek össze. Meglehetős pazarul bánnak ezekkel a pénzekkel, egy ezüst-aranyos öv pl. kilencvenkilenc nagyobb és apróbb pogány pénzből áll.[13] Mivel e divatot nagyon felkapják, az aranyműves nem győzi valódi érmekkel a megrendeléseket, azért utánzatokkal pótolja a hiányokat. Ilyen utánzatnak veendő: Székely Zsuzsánna aranyos-ezüst öve, »pogány pénz formára csináltatott, melyben huszonöt darab vagyon.«[14]

Alakos öv.

Különböző formára alakítják az öveket. Így van tudomásunk egy dióbélforma ezüst-aranyos

[1] *Apor:* Met. Trans. 319.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 195.
[3] T. T. 1908. 22.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 354.
[6] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 263.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.
[8] Sz. 1883. 234.
[9] Arch. Ért. 1902. 126.
[10] Arch. Ért. 1900. 150.
[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 692.
[12] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 247.
[13] T. T. 1885. 403.
[14] T. T. 1885. 172.

övről.[1] Egy régi, aranyozott boglár forma öv emberfő formában végződik.[2]

Lánc öv.

Igen kedvelt a lánc öv. Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánnánál látható egy ezüst-aranyos lánc-öv.[3] Ilyet kap az egyik Haller-leány is.[4] Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet kétsorú arany lánc övét dióbélformára alakítják.[5] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna négy sorból álló arany lánc övében ötven-hatvan arany van. Másik övét tíz sor gyenge, vékony arany lánc képezi,[6] özv. szinyei Merse Kristófné, Bárczay Ilona említette ezüst lánc öv végén négyszögletű, talló-forma aranyos ezüst van.[7] Egy aranyos láncos övet aranyos, rubintos majc borít.[8]

Gyöngy és korall öv.

Ha az öv általános viselet is, a gyöngy és korall öv viselete a nők előjoga. Állhat az öv tisztán gyöngyből vagy korallból. Tudomásunk van egy harminc sorból álló gyöngy övről.[9] Barkóczy Erzsébet ládájában egy tiszta virágból csinált, gyönggyel egyveleges övre akadnak.[10] Erdélyben jó veres kláris övet csak a nagyúri asszonyok viselnek.[11] Üveg klárisból is állhat az öv, így pl. hajszínű üveg kláris övet említenek.[12] Barkóczy Mária kláris öve harmincnégy szálból áll.[13] Lipóczi Keczer Sándor öt rendből álló, vörös kláris övről végrendelkezik.[14] Esterházy Ilona öve tizenhárom rend nagy és kicsiny veres klárisból,[15] gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet veres kláris öve huszonegy sorból,[16] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála öreg kláris öve negyvenkilenc rendből áll.[17] Másik öreg kláris övén tíz arany foglalás van.[18] Gyönggyel is keverik a klárist. Veres kláris övet középszerű gyönggyel fűznek.[19] Így is előfordul a forrásokban, hogy »veres kláris öv gyöngygyel gombozott.«[20] Egy ötvenegy sorból álló apró kláris

[1] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 692.
[2] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 692.
[3] T. T. 1899. 355.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 404.
[5] T. T. 1895. 22.
[6] T. T. 1899. 355.
[7] *Radvánszky;* Magy. családélet és házt. II. 361.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 162.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 691.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 690.
[11] *Apor:* Met. Trans. 344.
[12] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 699.
[13] T. T. 1880. 190.
[14] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 352.
[15] T. T. 1879. 152.
[16] T. T. 1895. 22.
[17] T. T. 1908. 22.
[18] T. T. 1908. 22.
[19] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 167.
[20] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 247.

övön huszonkét gyöngyös gombocska van.[1] Fekete arany övön gyöngyöt és fekete köveket alkalmaznak.[2] A gyöngy közé némelykor boglárt is vegyitenek.[3] Kláris gyökér övről is megemlékeznek a források.[4] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála öreg gyöngy övét, mely egy rendben éri körül a derekát, korbácsformára fűzik.[5] Divék-Ujfalussy Zsuzsánna gyöngyös, kordaformára készített öve hat rendből áll,[6] mig Klára öve csak négyrendű, de arany fonál és apró fekete gyöngyök ékesítik.[7] Temetésre menve, a veres klárist a fekete váltja fel,[8] főnemes asszonyok kláris öveit rendszerint öt sor fekete klárisból fűzik.

Párta-öv. Párta-öv eredetileg az, melyet valami keményebb szövetből, pl. majcból állítanak ki.[9] Később azt értik alatta, hogy párta módjára boglárokkal megrakott.[10] Serédy Benedek ládájában nyolc boglár diszítette, arany párta-övet találnak.[11] A Thököly-javak közt nyolc párta-öv van, némelyik gyöngyös, aranyos, némelyik pedig tiszta fehér.[12] Hogy a pártaövet nemcsak felnőttek hordják, bizonyítja, hogy előfordul: »gyermeknek való ezüst pártaöv, aranyos, gyöngyös és közönséges köves«.[13]

Zsinór-öv. A zsinór övet arany és ezüst fonalból, selyemből, szőrből és cérnából készítik.[14] Lipóczi Keczer Sándor végrendeletében égszín, vörös és testszín zsinór öveket említ.[15] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála hamuszín zsinór öve skófium gombos.[16] Publikán színű selyemből kötött övön tizenhat skófium gomb van, egy kis karmazsin selyemből és arany fonálból kötött zsinóros övön levő tizenkilenc gomb arany skófiumból kötött.[17] Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet tiszta ezüst zsinórból készült övet nevez ma-

1 Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 692.
2 Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 162.
3 Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 692.
4 T. T. 1899. 355.
5 T. T. 1908. 20.
6 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.
7 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 376.
8 *Apor:* Met. Trans. 344.
9 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 195.
10 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 358.
11 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 358.
12 Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 139.
13 Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 247.
14 *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)
15 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 354.
16 T. T. 1908. 13.
17 T. T. 1879. 146.

gáénak.[1] Berényi Györgyné, Divék-Ujfalussy Klára ezüst fonálból vert zsinór övét arany fonalból kötött gombocskák díszítik.[2] Egy ezüst- és testszínű selyemből szőtt zsinór öv majc nélküli s fehér skófiummal gombozott.[3]

Különböző színű övek.

Különböző színű övekről van tudomásunk, pl. karmazsinszín[4], fahéjszínű övről.[5] Zöld övre ezüst csattot varrnak.[6] Eszterházy Mihálynéét arany fonálból készítik.[7] Hogy változatosabbá tegyék az övet, narancs és ezüst fonálból dolgozott övet meg is zománcoznak.[8] Gr. Bercsényiné négy övét is zománcolással látják el.[9] Gr. Serényi Andrásné, b. Orlay Borbála arany fonálból vert »szip gazdag öve gazdagon majcos.«[10] Recés övet is hordanak, pl. vörös karmazsinrecés övet[11], testszínű[12] és karmazsinszínű recés selyem[13] övet stb. zöld szőr zsinórból is készítenek övet.[14] Eredeti példánnyal rendelkezik özv. b. Viczay Jánosné, Hédervåry Katalin, kinek egy hajból való öve van.[15]

Hajból való öv.

Övek ára.

Az egyes övek ára közti különbség az anyag s a kidolgozás minősége szerint óriási. Egy egyszerű kék öv ára egy forint.[16] Bornemissza Anna egy lencérna övet négy és fél forintért szerez be.[17] A Rákóczi-árvák gyöngyös korda forma öve hatszáz forint értékű;[18] a Nádasdyak egyik öve pedig a nyolcszáz forintot is meghaladja.[19]

Kötényt előruhának vagy előkötőnek nevezik.

A szoknya és váll viseletét a kötény egészíti ki, mit a források előruhának vagy előkötőnek neveznek. Az előruha hosszabb és szélesebb, mint az előkötő.[20] Az előruhát finomabb fehér kelméből, patyolatból, gyolcsból, fátyolból szabják, majd tabitból, atlaszból, tafotából, tarcolánból, kamukából s csipkével vagy ga-

[1] T. T. 1895. 22.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 376.
[3] T. T. 1881. 744.
[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 699.
[5] T. T. 1886. 584.
[6] T. T. 1900. 352.
[7] Győri Tört. és Rég. Füz. III. 188.
[8] T. T. 1881. 744.
[9] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 262.
[10] T. T. 1898. 242.
[11] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 354.
[12] T. T. 1898. 243.
[13] T. T. 1885. 172.
[14] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 242.
[15] *Radvánszky;* Magy. családélet és házt. II. 366.
[16] Sz. 1888. 539.
[17] *Thallóczy:* I. Ap. Mih. udv. tart. I. 142.
[18] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 392.
[19] Arch. Ért. 1902. 123.
[20] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)

lonnal szegik s némelykor művésziesen himezik, sőt gyöngyös előruha is akad.

Patyolat előruha.

Gr. Csáky Tamásné, b. Károlyi Erzsébet hét előruháját fehér gyenge patyolatból állitják elő. Egyik előruháját három rendben irás után fehér cérnával, a másik közepibe ugyancsak fehér cérnával egy rend széles csipke formát varrnak. Egy patyolat előruháját széles csipke szegi be, ismét egy másikat hat rend keskeny kötés díszíti. Van olyan előruhája is, melyen három sor bécsi kötés tünik fel. Két előruhája rece díszről tanuskodik. Az egyikbe két rend fehér szőrselyemből kötött görbe recét fehér cérnával és szőrselyemmel, a másikba két rend szőrselyemből kötött recét fehér cérnával s sárga szőrselyemmel varrat.[1] Divék-Ujfalussy Zsuzsa fehér varrással varrott patyolat előruhái közül az egyiket csipke veszi körül, a másik azonban csipke nélküli.[2] Gersei Petheő Gáspár ingóságai közt említett patyolat előruhák egyikét lengyel patyolatból irás után varrják. A másik kettőhöz recét használnak fel, még pedig az egyikhez keskeny, a másikhoz arannyal varrt recét.[3] Özv. b. Viczay Jánosné, Hédervàry Katalin patyolat előruhája csipkés.[4] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála tizennégy patyolat előruhával is rendelkezik, némelyik recés, némelyik kötéses, mindegyiknek a kerületén csipke van.[5]

Fátyol előruha.

Gyakori a fátyol előruha. Ugyancsak Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála két fátyol előruhájáról feljegyzik a források, hogy igen szépek.[6] Egy Haller-leány fátyol előruháját selyemcsipke szegélyezi.[7] Divék-Ujfalussy Zsuzsánna fátyol előruháját csipkével, fehér varrással varrják, van neki egy nyomtatott fátyol előruhája is.[8] Fehér fátyol nyomtatott előruha Gersei Petheő Gergely ingóságai közt is szerepel.[9] B. Károlyi Éva hozományához virágos fátyol előruha tartozik.[10] Másutt fekete fátyol előruháról olvasunk.[11] Gr. Csáky Tamásné, b. Károlyi Erzsébet öt fátyol előruha tulajdonosnője. Egészen fehér cérnával kratas formára

[1] T. T. 1895. 25.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 355.
[3] T. T. 1886. 583., 584.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 368.
[5] T. T. 1908. 18.
[6] T. T. 1908. 18.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.
[8] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 355.
[9] T. T. 1886, 584.
[10] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 350.
[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 698.

varrott fehér fátyol előruháját fehér csipke szegélyezi. Másik fehér fátyol előruhája három rendben fehér cérnával varrott. Fehér virágos fátyol előruháját, melyet három sor karmazsinszín selyemmel, ezüsttel kötött kötés díszít, ezüstcsipke veszi körül. Fehér fátyol előruhájának, melyben hajszin selyemmel, arannyal kötött, ezüsttel varrott két rend rece van, csipkéje arany. Karmazsinszín, selyemből kötött recés fátyol előruhája, mely kék selyemmel és arannyal varrott, szintén aranycsipkéjű.[1]

Paraszt előruha.
Rece-előruha.

Paraszt előruhát is viselnek.[2] Székely Zsuzsánna paraphernumában tíz fehér előruhát sorolnak fel.[3] Egész rece előruhával Lipóczi Keczer Sándor végrendeletében találkozunk.[4]

Különböző varrású előruhák.

Cérnával, arannyal, ezüsttel, skófiummal gazdagon varrják az előruhákat. Héderváry Katalin négy előruhája cérnával varrott.[5] Divék Újfalussy Zsuzsánna skófium arany és ezüstös előruháját aranyos csipke futja körül.[6] Kötéses előruhát sárga szőrselyemmel varrnak.[7] Nagy, arany virágokkal szőtt karmazsin materia előruhát arany galonnal prémeznek.[8]

Tabit-, atlasz-, tarcolán-, kamuka- és tafota-előruha.

A tabit előruhákat kék, királyszín, hajszín, violaszín, égszín kelméből szabják. Egy hajszín tabit előruha galonnal van gazdagon fölhányva.[9] Egszínű kék tabit előruhához arany csipkét használnak.[10] Violaszín tabit előruhát arany galonnal diszítenek.[11] Királyszín, ezüsttel, arannyal, selyemmel islógosan varrott tabit előruha aljára pedig ezüst csipkét varrnak.[12] Királyszín atlasz előruhát skófiummal, gyönggyel cifráznak.[13] Bethlen Farkasné Ostrosics Borbála meggyszínű, atlasz, skófiummal varrott előruháján öt rend csipke, szélin gyenge aranycsipke.[14] Égszín, tengerszín, karmazsinszín, égszín aranyos tarcolan előruhákat viselnek.[15] Ezüst tarcolán előruhát egy rend széles csipkével prémez-

[1] T. T. 1895. 25.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 354.
[3] T. T. 1885. 172.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 354.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 368.
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 355.
[7] T. T. 1886. 583.
[8] T. T. 1879. 152.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 229.
[10] T. T. 1885. 172.
[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 229.
[12] T. T. 1886. 582.
[13] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 240.
[14] T. T. 1908. 12.
[15] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 180. 200. 229.

nek s körül galonnal látnak el.[1] Hajszínű, — hajszínű virágos kamuka előruháról is tudunk.[2] Hajszínű kamuka előruhán két sor keskeny galont, violaszínű szederjes kamuka előruha alján ezüst csipkét alkalmaznak.[3] Egy Haller-leány tündöklő tafota és fekete tafota előruhájára selyem csipkét varrat, testszínű tafota előruháján azonban arany csipke fénylik.[4] Kék tafota előruháról is van tudomásunk.[5]

Előkötő. Az előkötőt fátyolból, patyolatból, továbbá bulyavászonból, kamukából, tarcolánból, tabitból, tafotából szabják. A XVII. század közepén lábrakapott divat szerint a selyem előkötőket is a szoknya kelméjéből állítják ki.[6] Orbán Erzsébet fehérrel varrott, fehér fátyol előkötőt visel.[7] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála három virágos fátyol előkötőjét nem tartaná elég díszesnek, ha csipkével meg nem toldaná.[8] Br. Károlyi Éva szüleitől szőrselyemből kötött, arannyal, ezüsttel varrott recés fátyol előkötőt kap.[9] Berényi Györgyné, Divék-Ujfalussy Klára, csipkés fátyol, nyomtatott fátyol és hat rend recével ékes fátyol előkötőket nevez magáénak.[10] Gr. Bercsényiné kényes izlését fátyol előkötői árulják el. Az egyik kékvirágú fehér fátyolból áll. Fehér fátyol előkötőjén négy sor selyem virág van himezve, közbe két ujjnyi széles német csipke arany fonállal váltakozik. Másik fehér fátyol előkötője arany és ezüst, skófium virágocskákkal borított s köröskörül arany fonállal vegyes német csipke szegi.[11]

Fátyol-előkötő.

Patyolat előkötő. A patyolat előkötőt rendesen csipke futja körül.[12] Török patyolat előkötőn fehér varrást alkalmaznak.[13] Igen gyakran kötéssel cifrázzák, különösen, ha keskeny kötésről van szó, sok rendben. Így pl. előfordul egy tizennyolc rend, keskeny kötés diszí-

[1] T. T. 1879. 152.
[2] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 147. 157.
[3] T. T. 1885. 172.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.
[5] T. T. 1895. 409.
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 201. 202.
[7] T. T. 1899. 550.
[8] T. T. 1908. 23.
[9] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 350.
[10] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. iI. 378.
[11] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 267.
[12] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 378.
[13] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 350.

tette patyolat előkötő.[1] Hogy nagyobb díszt kölcsönözzenek a patyolat előkötőnek, kötést és csipkét vegyesen használnak. Egy öt rend és egy három rend szőrselyem kötéssel ellátott patyolat előkötő mindegyikét még csipkével szegélyezik.[2] Patyolatot és recét is egyesítenek előkötőn.[3] Ujfalussy Andrásné, br. Károlyi Éva előkötője paraszt patyolatból van.[4]

Divék-Ujfalussy Klára egyik előkötője csipkenélküli, a másikon két rend kötés, ismét egy másikon fehér varrás van.[5] Gr. Serényi Andrásné, br. Orlay Borbálát az utóbbi nem tudná kielégíteni, az övét fehér cérnán kivül arannyal és selyemmel varrják.[6] Selyem bulyavászon[7] és paraszt bulyavászon[8] is képezheti az előkötő anyagát. Az említetteken kivül bőven akad kamuka, tarcolán, tabit előkötő.[9] Fehér selyemből,[10] sárga szőrselyemből is állhat.[11] Ezüst sikos is lehet az előkötő.[12] Egy aranyos előkötőt arany galonnal prémeznek.[13] Vér György ingóságainak leltára meg egy zöld tafota előkötőt ismertet, melynek belsejét arannyal töltött rece foglalja el, szélén pedig keskeny arany csipke díszlik.[14] Különböző előkötő.

Azonban nemcsak előruháról és előkötőről irnak a források, hanem kötőről és kötényről is. Fekete fátyol,[15] testszin selyemből szőtt fátyol kötőt viselnek,[16] paraszt fátyol kötőre csipkét varrnak,[17] meggyszínű tafota kötőt arany csipkével,[18] kék tabitkötőt arany galonddal cifráznak.[19] Fátyolkötőt cérnával, fehér fátyol kötőt gazdagon varrnak skófiummal. Patyolat kötőt sok rendben arany-ezüst recével borítanak vagy ezüst s arannyal szőtt fátyol kötőt ezüst csipkével látnak el.[20] Gr. Bercsényiné, Kötő.

[1] T. T. 1885. 406.
[2] T. T. 1885. 406.
[3] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 231.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 350.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. 378.
[6] T. T. 1898. 243.
[7] T. T. 1882. 779.
[8] T. T. 1885. 406.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 179. 200.
[10] T. T. 1882. 780.
[11] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 350.
[12] T. T. 1882. 779.
[13] U. o.
[14] T. T. 1885. 404.
[15] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 245.
[16] T. T. 1899. 357.
[17] T. T. 1908. 18.
[18] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 164.
[19] U. o.
[20] T. T. 1899. 357.

Díszes kötények. Csáky Krisztina kötényei jellemzők a diszitésmódra. Egyik kötényé a mai japán himzésnek felelne meg, mert mindkét oldalán egyformán kihimzett, azonkivül még négy sor arannyal vegyes német csipke van rajta, de már kék és piros csikos fátyol kötőjén magyar csipkét alkalmaz. Fehér fátyol kötényét fekete selyem és ezüst diszíti, fekete fátyol kötényére meg szalma virágokat himeztet. Fehér kettős fátyol kötője fehér és sárga finom csipkével szegélyezett. Hogy a rojtdísz sincs kizárva, mutatja, hogy ugyancsak gr. Bercsényinének három pár rojtos köténye is van.[1]

Mellény. A ma mellénynek nevezett, ujjatlan ruhadarab, mely a deréktől a vállig terjed s a hátat és mellet takarja be, csak egy helyen: gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina ingóságai közt található feljegyezve. Egyik mellénye tafotából való.[2] Említésre méltó biborvörös selyem női mellénye, mely hattyú prémmel bélelt és ezüst csipkével szegélyezett. Három gyermekmellény pedig piros tafotából készült.[3]

Mellrevaló. A mellrevaló szintén a különlegességek közé tartozik. Bethlen Farkasné két darabbal rendelkezik. Rókamállal bélelt karmazsinszín kanavász mellrevalóját ezüstgalonnal hányatja meg, kék bársony, nyestbélésű mellrevalójára meg ezüst-aranyos csipkét varrat.[4]

Spanyol köntös vagy janker. Ha elhagyják a házat, de otthon is, nyitott magyar vállhoz, valamint ujjas szoknyához kis, ujjas derékra való köntöst vesznek fel. Ennek egyik faja a spanyol köntös, némely helyen janker elnevezés alatt található, mely a XVI. század végén az u. n. hacukát szorítja ki s egészen a következő század végéig fennmarad. A jankert ujjatlan füzős vállhoz viselik, díszruhául is szolgál, mire bogláros volta is jogosítja.[5] Zrinyi Ilona veres és vont arany, »öreg asszonyoknak való ‚jankhe'«-ja hatvan forint értékű.[6] Thurzó Imre menyasszonyának, Nyáry Krisztinának

[1] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 267.
[2] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 260.
[3] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 255. 265.
[4] T. T. 1908. 14.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 202. 203.
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 385.

gyémántos és rubintos boglárokkal megrakott bársony jankerral kedveskedik.[1]

Egy másfajta kis köntös az u. n. bomez, mely az esetben ujjatlan, ha föléje köntöst vesznek fel. Általános divattá a XVII. század első felében lesz, később már csak szórványosan kerül elő egy-egy darab.[2] Thurzó Imre Nyáry Krisztinának ajándékoz szegfűszinű, virágos vont arany szoknyát, bomezával egyetemben.[3] Eleinte a köntös más kelméjű is lehet, később azonban megkivánják, hogy a szoknya, fűzős váll, előkötő és köntös anyaga egyezzen. A köntösöket bársonyból, atlaszból, arany-ezüst brokátból, posztóból szabják. Hogy nemcsak a nagyok viselete, mutatja egy tarka, török materiájú és két, zöld selyemmel, arany fonallal szőtt »gyermeknek való kis »köntössöcske«.[4] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina piros bársony női köntösét három sorban ezüst csipkékkel szegélyeznek, violaszín bársony női köntösét félig haut-relief arany-ezüst virágokkal varrnak ki. Élénk piros atlasz női köntösét arany csipkével raknak meg és szegélyeznek. Rózsaszinű ezüstcsipkés atlasz köntöse haut-relief ezüst virágokkal egészen kivarrott. Még a tiszta arany vagy ezüst brokát sem tudná kielégíteni s azért gondoskodik róla, hogy az ily öltözéket még pompásabbá tegye. Ezüst brokátból készült rózsaszín női köntös hatását ezüst csipkével, gazdag arany brokátból készült kék női köntösét meg széles arany csipkével emeli. Az ő tulajdonát hímes vagy recés munkával készült tizenöt darab női mantill képezi, hogy ezek milyenek, arról hiányzik a feljegyzés.[5] Zrinyi Ilona királyszín posztó köntöse ötven forint, skarlatinszín posztó köntöse harminc forint.[6]

Bomez.

Gyermekköntös.

Köntös díszítése.

Mantill.

Apácák köntösére is van adat. Gr. Csáky István bevásárlásainak jegyzékében fordúl elő: »apácza kisasszony« köntöse.[7]

Apáca köntöse.

Az egyszerű leányok és asszonyok fényűzésének elejét akarják venni. Lőcsén, 1698. jún. 20-án kiadott rendőri szabályzattal akarják a célt szolgálni. Minden nem előkelő rangú vagy

1698-iki lőcsei tilalom.

[1] Sz. 1883. 234.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 205.
[3] Sz. 1883. 233.
[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 240.
[5] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 260. 265.
[6] *Radvánszky:* A magy. családélet és házt. II. 385.
[7] T. T. 1883. 592.

származású nőnek tilos fátyolt és a fátyol alatt arany csipkét, nem különben damaszt és selyem szoknyákat, kötényeket, öveket, coboly, menyétes köpönyegeket, arany és ezüst csipkés és paszomántos pártákat és bundákat, prémes mellényeket, karmazsin csizmát és a boszantó meztelen nyakon arany láncot, gyöngyöket és koralt viselni. Szigorúan eltiltatik a gyöngyös paszomántok, drága zsinórzatok és más fényűzési cikkek viselése.[1]

Mente használata. Mente fajai.

A mente Apor szerint csak otthon használatos;[2] ha azonban szinpompás kelméjét, pazar, nagy gondosságot, néha egész vagyont érő díszítését figyelembe vesszük, lehetetlen feltennünk, hogy csak családi körben szerepelne és nyilvánosság előtt ne jelennének meg benne. Háromféle mentét különböztetünk meg: hosszabb és bővebb mentét, azután rövidebb mentécskét vagy kis mentét és végül szorító-mentét. Használatát tekintve pedig téli és nyárira lehetne osztani.[3]

Mente bélelése.

A téli mentéket különböző szőrmével bélelik. Nyúl-, róka-, nyest-, nyuszt-, hiúz-, sőt tigrisbőrt is felhasználnak. A nyári mente vagy egyáltalán nélkülözi a bélést vagy könnyű szövet, nevezetesen tarcolán, tafota, kamuka, bagazia, de bojtos bársony is képezi. A drága bélésen kívűl a mente értékét néha még a drágaköves gombok is emelik. Nádasdy gróf sárvári kincstára drágakövekkel díszített magyar női mentét és különféle női ruhát tartalmaz, hol még a gombházak is drágakövesek. Nádasdyné egyik mentéjét nem kevesebbre, mint ezerötszáz forintra becsülik.[4]

Falusi asszony mentéje.

Aportól értesülünk a szegény nép mentéire vonatkozólag. Falusi asszony különben alig akad, ki mentével dicsekedne, az is csak brassai posztóból meg báránybőrből áll.[5] Ha báránybőr-

Nyúlbélés.

bélés az uriasszonyok kényes izlésének nem is felel meg, a nyúlbélést azonban a XVI. szazadban nem számítják a közönségesek közé, sőt a XVII. században is még a Thököly-javak közt is feljegyeznek egy asszonynak való veres bársony szorítómentét, melyet arany és ezüst fonálból kötött csipke díszít és nyúllal van bélelve.[6]

[1] Sz. 1883. 233.
[2] *Apor:* Met. Trans. 343.
[3] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)
[4] Arch. Ért. 1902. 123.
[5] *Apor:* Met. Trans. 345.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 178.

Az olcsóbb szörmék közé tartozik a nyest is, szépsége a nyusztét megközelíti s azért általánosan használják. Özv. b. Viczay Jánosné, Hédervár Katalin után is marad egy violaszínű nyesttel bélelt mente.[1] Nyestbélésű, zöld bársony mentét arany csipkével díszítenek.[2] Divék-Ujfalussy Klára violaszínű selyem posztó mentéjén ezüst fonálból vitézkötés formára készített gombot és zsinórt, meg nyestbélést alkalmaznak.[3] Nyestbélés.

Gyakori a nyusztbélés is, még pedig vagy az állat egész bőrét vagy csak a láb- és a farkrészeket használják bélésül. Általában a drága prémekre nézve az a szokás divik, hogy azok, kik nem győznék az egész drága bélést, csak a gallért és a ruha elejét, mely megkivánja a nagyobb díszt, prémezik ily szőrmével, a beljeséhez meg olcsóbbal elégszenek meg. Nyusztbélés.

Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála, hogy a nagy kiadást kerülje, egy kis új forma, háromszín csipkés mentéjét olcsó petymettel bélelteti s csak a nyaka körül alkalmaztat nyuszt farkat.[4] Fekete[5] és szép veres skarlát csipkés mentét azonban egészen nyuszttal bélelnek.[6] Némelykor a bélésért meglehetős nagy összeget fizetnek, Zrinyi Ilonának meg arany csipkével prémezett zöld bársony mentécskéjét nyusztbélésével együtt nem becsülik többre, mint harminc forintra.[7] Egy arany fonálból szőtt, gombszárakkal és gombokkal ellátott testszínű angliai mentéhez nyusztlábbélést használnak fel.[8] Gr. Petheő Gáspárné, gr. Haller Mária skófiummal varrott kis gyöngyös bársony mentéje és veres ezüst csipkés kis mentéje szintén nyusztbélésű.[9] Gr. Csáky Tamásné br. Károlyi Erzsébet menyasszonyi hozományát testszínű, arany-ezüst virágú, nyuszttal bélelt atlaszmente egészíti ki, melyet széles arany csipke vesz körül.[10]

Szokás a mentékre arany gombot használni s ebbe rendesen rubint foglalnak. Világos baraczkvirágszín, nyuszttal bélelt Drágaköves arany és kláris gombok.

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 368.
[2] T. T. 1886. 583.
[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 377.
[4] T. T. 1908. 14.
[5] Győri Tört. és Rég. Füz. III. 188.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 235.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 385.
[8] T. T. 1881. 744.
[9] T. T. 1895. 19.
[10] T. T. 1895. 23.

angliai mentére nyolc rubintos arany gombot varrnak.[1] A Rákóczi árvák hagyatékában említett, nyuszattal bélelt mentén is rubintos arany gombok vannak.[2] Barkóczy Mária nyuszttal bélelt, arany csipkés, karmazsinszín bársony mentéjét szintén rubintos arany gombok diszitik.[3] Ujfalussy Andrásné, Károlyi Éva meggyszínű bársony mentéjét nyusztlábbal bélelteti, arannyal-ezüsttel vegyes csipkét s huszonnégy rubintos arany gombot varrat rája.[4] Érdekes gombok láthatók egy veres bársony, széles ezüst csipkével felhánt, nyuszttal bélelt mentécskén, melyen husz kláris gomb van, melyek mindegyikét aranyba foglalt smaragd ékesít.[5]

Rókabélés. A rókának nyakát és málát használják fel különösen bélésnek (mál alatt a hasi részeket értik).[6] Hogy a rókabélés nemcsak a felnőttek viselete, mutatja két veres angliai, rókamállal bélelt mente, melyekről a forrás írja: »az gyermekeké«.[7] Rókabélést a legelőkelőbb hölgyeink is hordják, még Zrinyi Ilonának is vagy egy kék posztó, rókával bélelt mentéje, melynek ára tizenkét forint.[8] Székely Zsuzsánna királyszinű, angliai posztó mentécskéje ezüst csipkével prémezett és rókamállal bélelt.[9] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála barackvirágszín angliai mentéjére vitézkötéssel vegyes zsínórt és rókamál bélést varrat.[10] Berényi Györgyné, Divék-Ujfalussy Klára királyszinű, selyemposztó mentéjére a gomb ezüst fonálból készült, bélése rókamál.[11] Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet rókamállal bélelt, testszinű angliai mentéjét arany csipke és kláris gombház díszíti.[12]

Hiúzbélés. A hiuzbélés általában igen drága, hogy azonban olcsóbbhoz is lehet jutni, bizonyítja Zrinyi Ilona »asszonynak való«, hiúzzal bélelt veres mentéje, melynek ára csak kilenc forint.[13] Özv. b. Viczay Jánosné, Hédervár y Katalin vörös bársony mentéjét szin-

[1] T. T. 1881. 744.
[2] T. T. 1886. 777.
[3] T. T. 1380. 190.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 348.
[5] T. T. 1886. 583.
[6] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)
[7] T. T. 1884. 149.
[8] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 385.
[9] T. T. 1885. 172.
[10] T. T. 1908. 14.
[11] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 377.
[12] T. T. 1895. 28.
[13] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 385.

tén hiúzzal bélelteti.[1] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála úgy látszik kedveli a hiúz bélést, mert két mentéjén is ezt alkalmazza. Kis meggyszinű, hiúzzal bélelt mentéjét tizenhárom gyöngyös gombbal és széles fehér ezüst kötéssel cifrázza, míg hiúzmálas hajszín bársony mentéjén fehér csipkével elégszik meg.[2] A Divék-Ujfalussy lányok egy-egy hiúzbélésű mentét kapnak. Zsuzsa meggyszínű bársony mentéjét arany-ezüsttel vegyes csipkével,[3] Klára síma, világoskék bársonymentéjét széles aranyos-ezüst csipkével prémezik.[4] Eszterházy Ilona kék bársony, széles arany csipkével prémezett mentéje szintén hiúzzal bélelt, mellén tizenegy pár skófiumból, kockában s rojtosan készült keskeny vitézkötés gombház s gombjai vannak s arany-ezüst zsinórral zsinórozott.[5]

Coboly- és tigrisbélés.

A legdrágább prémű menték gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinánál találhatók. Arany-ezüst virágú, piros bársony mentéjét cobollyal, violaszín haut reliefben hímzett arany és ezüst virágokkal ékes mentéjét pedig tigrisprémmel bélelteti.[6]

Nyári mente.

A nyári mentéknek a szőrme bélést a könnyű szövet váltja fel. Vörös nyári mentéhez kék tafotát használnak fel,[7] királyszín angliai nyári mentét meggyszín tarcolánnal,[8] publikánszín angliai nyári mentét zöld tarcolánnal bélelnek.[9] Kökörcsinszín, angliai, csipkés mentének szintén tarcolán a bélése.[10] Büdöskőszín (kén) csipkés, nyári mentét tarka ezüst materiával bélelnek.[11] A Rákóczi-árvák hajszínű, síma bársony és tengerszín metszett bársony mentéje kék bagaziával bélelt.[12] Rózsaszínű posztó nyári mentét kék materiával bélelnek. E mente széles arany csipkével prémezett és aranyfonálból szélesen szőtt tizenkét pár tiszta arany szárgomb és arany fonál zsinór díszíti.[13] Némelykor a források egyenesen hozzáteszik, hogy béletlen pl. »egy béletlen bársony

Béleletlen mente.

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 368.
[2] T. T. 1908. 13.
[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 353.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 377.
[5] T. T. 1879. 149.
[6] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 265.
[7] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 689.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 187.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 234.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 234.
[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 235.
[12] T. T. 1886. 778.
[13] T. T. 1879. 145.

mente, arany csipke rajta«,[1] vagy: »egy hajszín bársonymentecske belletlen«.[2] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna ingóságai közt is feljegyeznek egy béleletlen, publikánszínű bársony mentét.[3]

Általában a mente a legkülönbözőbb szinekben találhatók: veres, skárlát, téglaszín, hajszín, gyöngyszín stb. A Rákóczi árvák ingóságai közt levő két fekete virágos bársony mente közül az egyiket fekete csipke díszíti.[4] Székely Zsuzsánna »vörös koronarósa« mentéjén ezüst gombocskák,[5] gr. Petheő Gáspárné, gr Haller Mária karmazsinszín, skófiummal varrott, csipkés bársony mentéjén pedig gyöngyös gombok vannak.[6] A gomb azonban nem feltétlen kelléke a mentének. Előfordul pl. »gombok nélkül való« bársonymente is.[7]

Galléros mente. Ha a mente gallérral ellátott, utóbbinak nem kell a mente szövetéből kikerülnie. Bársony mentére rendesen atlasz gallért alkalmaznak, pl. violaszínű virágos mentékhez síma atlasz gallért. Sőt színben sem kell egyeznie a kettőnek. Testszínű síma bársony mentének karmazsinszín atlasz galléra.[8]

Német kis mente. A magyar öltözékek sokfélesége, pazar dísze azonban nem bírja megakadályozni, hogy az idegen divat tért ne hódítson. Ujfalussy Andrásné, b. Károlyi Éváról tudjuk, hogy szederjes bársony, német kis mentéje is van.[9]

Suba. A női felső ruhák közt közkedvelt a suba. A XVI. században a kis subák mellett egy-egy hosszú ruhával is ellátják magukat, a XVII. században azonban kizárólagosan rövid subával találkozunk. Apor szerint a kis suba főrangú leányok, általában a kisasszonyok viselete.[10] Radvánszky ezzel szemben ellentétes álláspontot foglal el. Ha kis suba viselete kizárólag leánynak lenne jogosult, akkor a hozomány-jegyzékek nem tartalmaznának annyit, már pedig 1580-tól kezdve 1650-ig tíz-húsz darabot is adnak egy-egy lánnyal.[11] Ami a suba alakját, kelméjét,

[1] T. T. 1879. 404.
[2] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 172.
[3] T. T. 1899. 357.
[4] T. T. 1886. 782.
[5] T. T. 1885. 172.
[6] T. T. 1895. 20.
[7] T. T. 1886. 778.
[8] T. T. 1886. 778.
[9] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 348.
[10] *Apor:* Met. Trans. 343.
[11] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 211.

diszitését illeti, Apor szerint rövid, derékon alúl nem fedi a testet, bő és széles, valamint a palástnál az eleit, azután hátul szélesen, valamint a gallért is nyesttel vagy nyuszttal bélelik s kinek-kinek vagyoni viszonyának megfelelően arany vagy ezüst csipkével vagy kötéssel hányják meg, még pedig némelykor oly pazaron, hogy csak a materia harmadrésze marad simán. [1] A kis subát is télen és nyáron hordják. A téliben nyuszt-, nyest-, rókamál s egyéb szőrmét használnak ; a nyári bélésnél a szőrmét a könnyű szövet helyettesíti, nevezetesen a tafota, de szeretik a bojtos bársonyt is. A díszruháknál megkivánják, hogy gyöngyös arany boglár, gyöngyös virág, vagy legalább is gyöngyös prém ékesítse. Thurzó Imre menyasszonyának Nyáry Krisztinának nyusztbéléssel ellátott, gyöngyös prémű, metélt fekete bársonysubával kedveskedik. Nyári használatra pedig testszínű, gubás bársonnyal bélelt, arany prémmel díszített, fekete virágos bársonyból készült kis subával ajándékozza meg. [2] A subára szeretnek prémet varrni. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála fekete, apró virágú bársony kis subáján négy rend apró prémmel elégszik meg. [3] Legdíszesebb az arany prém. A Rákóczi-ingóságok közt talált, meggyszín bársony kis subácska arany prémes. [4] Az egyik Haller-leányt három kis subával látják el szülei, ezek közül kettő téli, egy nyári használatra készült. Fekete, síma bársony kis subája nyuszttal bélelt, két rend széles arany prém díszíti. Virágos vont arany kis subáján szintén két rend arany prém, az eleje nyuszttal és nyesttel bélelt. Meggyszinű bársony kis subáján szintén varrott arany prém, bélése pedig narancsszín bojtos bársony. [5] Ha kétféle prémből is jut egy-egy ruhára, úgy nagyobb mennyiségben a keskeny prémet használják. A bársony ruhák közt akad olyan is, melynek elein széles kifordítás tünik fel, még pedig vagy bársonyból vagy atlaszból. Valószínűleg ebből kerül ki a suba galléra is. Sötét violaszín sima bársony kis subán két sorjával széles s mellette keskeny régi arany prém van, az elein királyszín bojtos bársony. [6]

A palást nemcsak a test védelmére szolgál, hanem bizonyos

Palást. Fekete színt kedvelik.

[1] *Apor:* Met. Trans. 344.
[2] Sz. 1883. 234.
[3] T. T. 1908. 13.
[4] T. T. 1886. 770.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.
[6] Mon. Hong. Hist. Script. XXIV. 686.

ünnepélyességet kölcsönöz. Az úri asszonyok, ha templomba, lakodalomba, vagy temetésre mennek, palástot öltenek magukra, melyhez a kor kivánalma szerint fekete kelmét választanak. Bár a palást egyéb színű selyem materiából, a nyári palást gallérjának pedig egész bojtos bársonyból vagy karmazsinszínű, zöld vagy veres színűből lehet prémezve,[1] a források bizonysága szerint nem élnek az engedéllyel, hanem a fekete kelméhez ragaszkodnak. Az öreg asszonyok fekete selyem, bibor nyári palástot viselnek, erre széles, fekete selyem csipkét varrnak.[2] Temetésre a halott közeli rokonai egyszer ványolt fekete posztópalástban jelennek meg.[3] Míg az asszonyoktól megkivánják, hogy ünnepélyes alkalmakkor palástban jelenjenek meg, e szabály a leányokra nem kötelező, de ha akarják, felvehetik. A forrásokban elő is fordul: »leányasszonyra való nyári fekete hamuka palást«,[4] sőt »gyermeknek való violaszín palástocská«-t is említenek, mely bojtos bársonnyal bélelt és négy sor aranykötéssel díszített.[5]

Leánynak és gyermeknek való palást.

Téli palást.

A téli palástot fekete bársonyból, különösen virágos bársonyból szabják. Özv. b. Viczay Jánosné, Hédervár Katalin nem követi az általános divatot, mert téli palástját selyem posztóból készítteti.[6]

Téli palást bélése.

Bélésül a nyuszt, nyest szolgál. Állhat a bélés egészen nyusztból is, de rendesen csak a kihajtáson találjuk, belül nyestbéléssel elégszenek meg. Vér György ingóságai közt nyesttel bélelt, fekete virágos bársony palást szerepel, melynek elején nyuszt van.[7] Metszett, virágos fekete bársony palástot szintén nyuszttal bélelnek.[8] Özv. Lónyay Gáborné virágos, metszett fekete bársony téli palástja elején nyuszt van, belseje pedig nyesttorokkal bélelt.[9] Másutt fekete bársony és fekete virágos bársony palástot egészen nyestbéléssel látnak el.[10] Berzeviczy Anna levelében nyusztos bársony palástot említ, melyet ura ötven forintért vetett zálogba.[11] Míg előbb a palástot galannal szegik és arany

[1] *Apor:* Met. Trans. 343.
[2] *Apor:* Met. Trans. 343.
[3] *Apor:* Met. Trans. 405.
[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 176.
[5] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 219.
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 366.
[7] T. T. 1885. 404.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 693.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 687.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 219., 242.
[11] *Deák:* Magy. Hölgyek Leo. 386.

prémmel hányják meg, addig a XVII. század közepétől kezdve e díszt az arany és ezüst csipke váltja fel, még pedig többnyire egy rendben, de öt, sőt hat rend sincs kizárva. Jellemző eljárás, hogy akár a gallérról, akár a palást elejéről vagy aljáról van szó, a csipkét úgy varrják rá, hogy legalább egy újjnyira érjen a szélen túl.[1] Divék-Ujfalussy Zsuzsa hozományához egy rend arany csipkével díszített, egészen nyuszttal bélelt, fekete virágos bársony palást tartozik.[2] Ujfalussy Andrásné, br. Károlyi Éva fekete bársony palástján egy sor ezüst csipkével elégszik meg, e palástnak csak az eleje nyusztos, dereka már nyesttel bélelt.[3] Lipóczi Keczer Sándor nyuszt- és nyestbélésű, ezüstcsipkés, fekete bársony palástról végrendelkezik.[4] Gersei Petheő Gáspár ingóságai közt levő két palást közül a mindennapi fekete bársony, téli palást alján egy sor egyvelges csipkét, másik téli fekete bársonypaláston azonban egy sor aranycsipkét, az elején nyusztot találunk.[5] Székely Zsuzsánna egy sor arany csipkével ékes, virágos fekete bársony palástján is csak az eleje nyuszttal, az alja azonban már gereznával bélelt.[6] Igen díszes palástot nevez magáénak Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála, ki merő nyuszthláttal bélelt, fekete, virágos bársony palástja aljára hat rend arany csipkét és egy rend galont varrat.[7]

Csipkével díszített palást. A csipke jellemző alkalmazása.

A nyári palástot sima metszett virágos bársonyból állítják ki s csak ritkán akad kamuka, kvinet vagy kanavászból való. A színt illetőleg itt is a fekete dominál, de azért a violaszínű virágos bársony sincs kizárva. Diszítést tekintve, a csipke iránt viseltetnek legnagyobb előszeretettel, de azért galand, prém s kötés dísszel is találkozunk. Egy fekete virágos bársony nyári palástot meg skófiummal varrnak.[8] Ha ezüstcsipkéről van szó, rendesen több sorban alkalmazzák, három, négy, öt, nyolc, sőt tizenkét sorra is van adat. Fekete virágos bársony palást eleje fekete bojtos bársonnyal bélelt, alján ezüstös csipke.[9] Béletlen

Nyári palást.

Csipkével díszített nyári palást.

[1] *Apor:* Met. Trans. 343.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 353.
[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 348.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 353.
[5] T. T. 1886. 583.
[6] T. T. 1885. 172.
[7] T. T. 1908. 12.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 160.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 234.

sima fekete bársony paláston három sor ezüst csipke.[1] Divék-Ujfalussy Zsuzsanna bojtos bársonnyal bélelt, fekete nyári palástjára négy rend ezüst csipkét varrat.[2] Lipóczi Keczer Sándor által emlitett bársony nyári palást öt sor ezüstcsipkés.[3] Fekete virágos bársony, béletlen palást alján hat sor ezüstcsipke.[4] Más fekete bársony, nyári palást alján, melynek elejét bojtos bársony képezi, nyolc sor ezüst csipke van.[5] Fekete virágos nyári paláston meg tizenkét sor ezüst csipkével találkozunk.[6] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna fekete virágos, béletlen palástját sok rend széles ezüst csipke disziti.[7] Ujfalussy Andrásné, br. Károlyi Éva nyári fekete palástjának elején bojtos bársonyt, a paláston négy rend arany-ezüst csipkét találunk.[8] Nagyon kedvelik a tiszta arany csipkét is. Bojtos bársonynyal bélelt, fekete virágos palást aljára egy sor arany csipkét varrnak.[9] Fekete virágos bársony paláston öt sor aranyos csipke,[10] fekete bársony nyári paláston széles arany csipke hat sorral.[11]

Fekete, virágos, metszett bársony, nyári palást alján széles dupla arany csipke, az elein fekete bojtos bársony, belől bagaziával bélelt,[12] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna fekete virágos palástja elején karmazsinszín bojtos bársony, alján pedig sok rend arany csipke van.[13] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála három, virágos fekete bársony nyári palástján a csipkediszt galonnal vegyíti. Az egyik elején fekete sodrott bojtos bársonyt, belől közönséges bojtos bársonyt találunk, e palástra öt rend ezüst csipkét s egy rend galont varrat. Másik palástját nyolc rend ezüst csipke és egy rend galon, a harmadikat pedig nyolc

[1] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 191.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 353.
[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és III. 355.
[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 234.
[5] T. T. 1886. 582.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 161.
[7] T. T. 1899. 356.
[8] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 348.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 233.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 219.
[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 176.
[12] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 686.
[13] T. T. 1899. 356.

rend arany csipke és egy rend galon díszíti.[1] Fekete csipkéről is szólnak a források, igy pl. tudomásunk van egy nyári gyenge, fekete materia palástról, az elein bojtos bársony és »fekete csipke volt rajta valaha«.[2] Apróvirágú fekete bársony palástot fekete selyem csipke szegélyez.[3]

Prémezett palást.

A prém diszítés csak elvétve fordult elő paláston. Fekete virágos metszett nyári palástot hat sor ezüsttel prémeznek.[4] Fekete bársony nyári paláslhoz, melynek eleje ezüsttel-arannyal gazdagon rakott, öt sor régi forma arannyal-ezüsttel vegyes prémet használnak.[5] Özv. b. Viczay Jánosné, Hédérváry Katalin aranyprémes fekete nyári palástot nevez magáénak.[6] Ha kötés-

Kötés díszítés.

díszítésről van szó, nem elégszenek meg egy sorral, hanem több sorral cifrázzák a palástot. Barkóczy Mária hozományában három sor arany-ezüst kötésű nyári palást szerepel.[7] Fekete bársony nyári paláston hat sor ezüst kötés.[8] Fekete bársony béletlen palást alján három sor aranykötés,[9] violaszín virágos bársony paláston, melynek bélése testszín bojtos bársony, pedig. négy sor arany kötés tünik fel.[10] Egy fekete bársony nyári paláston ezüst-aranyos széles, francia kötés található.[11]

Kamuka-, kvinet- és kanavász palást.

A szokásos fekete bársony palásttól eltérő a fekete kamuka nyári palást;[12] özv. br Viczay Jánosné, Hédérváry Katalin kvinetből való nyári palástja[13] és Wesselényi Pálné, Béldi Zsuzsánna fekete kanavász nyári palástja, melyet fekete csipke fut körül.[14]

Palást ára.

A palástok ára az anyag, dísz különbözősége szerint változik.

Fekete, veres petymettel bélelt palást --- --- --- ---	30 frt.
Fekete bársony, két sorban ezüst csipkével prémezett palást --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- ---	50 »

[1] T. T. 1908. 12.
[2] T. T. 1886. 782.
[3] T. T. 1885. 404.
[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 690.
[5] T. T. 1886. 582.
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 367.
[7] T. T. 1880. 190.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 219.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 233.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 233.
[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 195.
[12] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 186. 199.
[13] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 366.
[14] T. T. 1899. 357.

Szegfűszín bársony palást, hét sorban arany és ezüst prémmel prémezett ... ... 90 frt.

Fekete bársony gyöngyökkel és rubintokkal rakott palást ... ... 2.000 »[1]

Téli köpönyeg. Téli köpönyeget úgy látszik kevés urnő visel, mert csak az egyik Haller-leány kelengyéjében jegyeznek fel egy fekete bársony mantlit.[2]

Ködmön. Az egyszerű asszonyok és leányok ködmönt viselnek. Majoros András a sárospataki majorosságra szubvencióképen felesége számára kap egy »asszony embernek való ködmön«-t.[3] A ködmön árára is értesítve vagyunk. Egy szolgálónak való posztó ködmönt két forintra tartanak.[4]

Apáca-habitus, Apáca-palást. Az 1699-iki vári szabó céhlevél felsorolja azokat az öltönyöket, melyeket mesterremekül »grétával kirajzolni és megcsinálni kell tudni«. Ezek túlnyomóan papi jellegűek, pl. »apácák habitusa«, »apácák palástja«.[5]

Fürdőruha. Feredő-bomiz. A felsőruhákkal kapcsolatban megemlítendő a fürdőruha. A fürdőzést nyári évszakokban nagyon kedvelik. Otthon is rendeznek be egyesek fürdőszobát. Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinának is van fürdőruhája.[6] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála »feredő-bomiz«-t nevez magáénak.[7]

Kendő. Apor szerint lófő, darabont, jobbágy embernek a felesége télen zekét, nyáron abroszt vagy kendőt ölt magára.[8] Állítását Tollius leirása is erősíti, ki a bányavárosi magyarokról azt irja, hogy valahányszor kimennek, nagy, négyszögletű kendőbe burkolódznak.[9] Ha az előkelők utcán nem is mutatkoznak kendőben, de azért folyosón, kertben szintén kendőt vetnek vállukra. Legalább így értelmezhetők a forrásokban gyakran előforduló hosszú kendők. A legkülönfélébb gyolcs-, vászon-, patyolat-, recéskendőkről emlékeznek meg a hozomány-jegyzékek, összeirások,

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 384. 385.

[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.

[3] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 128.

[4] Magy. Gazd. Tört. Szem. 1894. 92.

[5] *Szendrei:* A magy. vis. tört. fejl. 21.

[6] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 260.

[7] T. T. 1908. 18.

[8] *Apor:* Met. Trans. 345.

[9] Cum in publikum prodeunt, corpus utrisque velo quadrato, ad instar pallii; ab humeris ad genua descendente incingitur. *Tollius:* Epist. itin. 173.

a XVII. század szokásos és jellemző díszítésével ellátva, minthogy azonban rendeltetési céljuk nincs mindig megnevezve, nem lehet azokat biztosan azon kendők közé sorolni, melyek a mai shawl hivatásának felelnének meg. Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet menyasszonyi hozományában szereplő két recéskendő és két fehér cérnával varrott kendőhöz hozzáteszik, hogy »viselő kendő«-k.[1] A Thököly-javak közt egy Kassáról való kendőnek marad meg emléke.[2] Esterházy Mihályné »szőrselymes kendő«-t nevez magáénak.[3] Özv. Viczay Jánosné, Hédervάry Katalin ingóságai közt egy vastag kendő, továbbá egy »ketéses« hosszú kendő akad, másik két hosszú kendője közül az egyiket fekete selyemmel, a másikat selyemmel és arannyal varrják.[4] Lipóczi Keczer Sándor arannyal varrott hosszú kendőről végrendelkezik.[5] Említésre méltó Bercsényiné, gr. Csáky Krisztina kendője, melyen apró arany, ezüst és selyem virágok vannak himezve.[6]

Keztyű.

Nyáron a nap heve ellen, télen, hogy kezüket a hidegtől megóvják, keztyűt húznak. »Keztyűjök az nagyobb rendű asszonyoknak selyemből szőtt czifraság volt, az alább valóknak tiszta czérnából szőtt keztyűjök volt, az keztyűből az végső ujja iziig az kezek ujjai kün voltanak.«[7] Apor ezen sorait Kővári tévesen fogja fel, mert szerinte minden nyári keztyű ujját levágják, pedig Apor ezt csak az általa említett szövött keztyűre érti.[8] Thallóczy Lajos véleménye szintén nem fogadható el. Szerinte: »a keztyű hiúzmálból vagy nyusztból készült s a kéz fejénél kis csipke volt hozzávarrva. A kéz ujjainak hegye azonban kilátszott.«[9] Thallóczy itt kétségkivül téli keztyűt ir le; már pedig, hogy a kéz ujjainak hegye fedetlenül lenne, az a téli keztyű rendeltetésének sem felelne meg. A nyári keztyűket bársonyból, tarcolánból, atlaszból készitik, sőt néha meg is bélelik. Özv. b. Viczay Jánosné, Hédervάry Katalin hagyatékában egy pár paraszt fehér keztyűt találnak, a másik pár azonban arannyal

[1] T. T. 1895. 29.

[2] T. T. 1889. 19.

[3] Győri Tört. és Rég. Füz. III. 187.

[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 368.

[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 354.

[6] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 260., 261.

[7] *Apor:* Met. Trans. 342.

[8] *Kővári:* Vis. és Szok. 51.

[9] Sz. 1878. 522.

varrott.[1] A Rákóczi-javak közt is találnak egy pár varrott keztyűt.[2] Gr. Csáky István nyolc pár nyári keztyűt vásárol,[3] ezek közül kell női keztyűnek is lenni, mert a férfi téli keztyűt Apor is elismeri, a nyáriról azonban azt irja: »hire helye sem volt, ha valakinél nyári keztyűt láttak volna, bolondnak mondták volna«.[4] Oly nyári keztyűnek is maradt emléke, melyen fekete virágok vannak.[5]

Bársony, tarcolán keztyű.

A bársony keztyűket általában ezüst és arany csipkével diszitik. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála egy bokor veres bársony keztyűjére ezüst csipkét varrat.[6] Özvegy Lónyay Gáborné királyszinű, bojtos bársony keztyűjén három sor arany csipkét kiván.[7] Aranycsipkés, királyszin tarcolán, nyári kis keztyűt testszinű bojtos bársonynyal bélelnek.[8]

Gyöngyös keztyű. Téli keztyű.

Nyáry Krisztina gyöngyös öltözékét a vőlegényétől kapott gyöngyös keztyű egészíti ki.[9] A téli keztyűket többnyire nyuszttal meg nyesttel bélelik. Pl.: »asszonyembernek való széles, nuztos keztyű«.[10] Divék-Újfalussy Klárának »egy öreg széles, merőn nyusztos keztyő«-je van.[11]

Hosszú keztyű.

A keztyűk hossza is különböző lehet. Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina tulajdonát egy pár nyuszttal bélelt »hosszú női keztyű« képezi.[12] Egy fekete és egy testszinű, belől béletlen »asszonnak való« két keztyű nyuszttal prémezett.[13] A munkácsi leltár egy pár vidrakeztyűt említ.[14] II. Rákóczi Ferenc fejedelem és Hesszeni Sarolta fejedelemasszony portékái közt egypár zöld posztó keztyűt találnak.[15]

Keztyű ára.

1669-ben a szőrmekeztyűk ára:

báránybőr keztyű	30	dénár
rókaláb keztyű...	90	»
farkasbőr keztyű	1 frt 20	» [16]

A báránybőr keztyű olcsósága lehetővé teszi, hogy a szegényebbek is jó meleg keztyűhöz juthassanak s kezüket a tél fagyasztó hidegsége ellen megóvhassák.

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 364.
[2] T. T. 1886. 788.
[3] T. T. 1883. 592.
[4] *Apor:* Met. Trans. 349.
[5] T. T. 1884. 148.
[6] T. T. 1908. 23.
[7] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 688.
[8] T. T. 1886. 582.
[9] *Szendrei:* A magy. vis. tört. fejl. 17.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 222.
[11] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 377.
[12] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 260.
[13] T. T. 1882. 779.
[14] T. T. 1900. 334.
[15] T. T. 1900. 351.
[16] Magy. Gazd. Tört. Szem. I. 92.

IV. Lábbeli.

Ha a XVII. századi női lábbelit nézzük, mondhatjuk, hogy nem tér el a férfi viselettől. Talán nagyobb gonddal készítik s finomabban állítják elő. Természetesen ez csak az előkelők lábbelijére áll, mert a szegény népnél a különbség elmosódik, itt csak az dominál, hogy olcsó és tartós legyen. Női lábbeliről általában.

A nők cipellőst, papucsot és sarut, de csizmát is hordanak. Apafy Mihály udvari hölgyeiről tudjuk, hogy kordovány csizmát viselnek.[1] De még gyakoribb a karmazsin és sárga szattyánból készült csizma, melyet gyakran skófiummal varrnak.[2]

Általában a források nem kielégítők a lábbelire nézve. Apor mindössze három fajtájáról emlékezik meg s ezekről is rövidesen szól. A csizmát egyáltalában csak említi és semmiféle leirását nem adja. »Azonban még a fő asszonyokban is sokan nem csizmát viseltenek, hanem amaz ránczos veres sarut szász módon; télen szőrből botosok volt, az kit az csizmára vagy sarura húztak, hogy az lábok meg ne fázzon.«[3] A kordovány-csizma Apafynál az udvari viselet, — s hogy egyáltalában az előkelők előjoga, — mutatja, hogy az alsóbb néposztálynak megtiltják nemcsak a karmazsin és kordovány csizmát, hanem a falusi parasztasszonyoknak és szolgálóknak a vörös és sárga csizmaszár viselését is, csupán a régi módi vargasarut hordhat- Falusi parasztasszonyok és szolgálók lábbelije.

[1] *Nemes-Nagy:* Magy. vis. tört. 185.

[2] Arch. Ért. 1907. 196.

[3] *Apor:* Met. Trans. 342.

5*

ják.[1] A bányavárosi magyarok Tollius szerint fekete csizmában járnak, de előfordul náluk a vörös és sárga is.[2]

Karmazsin csizma.

Ami a csizma anyagát illeti, nagyon szeretik karmazsinból előállítani, még pedig veres, sárga és fekete karmazsinból. Némelykor külön kiemelik, hogy asszony számára készült a csizma. Pl. »vagyon egy veres karmazsin csizma asszonnak való«, vagy: »asszonynak való karmazsin csizma«.[4] A csizma szárát bélelik, pl. veres karmazsin csizmát kék bagazia béléssel látnak el.[5] Sőt van adatunk egy bélelt szárú, sárga karmazsin csizmára, melynek talpa is sárga karmazsin.[6] Hogy a csizmáknak díszesebb jelleget kölcsönözzenek, azokon skófium kivarrást is alkalmaznak. Lipóczi Keczer Sándor végrendeletében egy pár skófiummal varrott, ócska, asszonyembernek való csizmát említ.[7]

Száros csizma.

Úgy látszik, a csizma szárára, a hosszúságot tekintve, elég nagy az eltérés, rövidebb és hosszabb szárú váltakozhatik, mert pl. 1674-ben a nagyszombati csizmadia mesterlegények rendtartásában »száros csizma« említtetik, mialatt csak utóbbi érthető.[8]

Kordován csizma.

A kordovány csizma is nagyon használatos. Első sorban az erdélyi udvarban divatozik. Régebben szokás, hogy az alkalmazottak nemcsak készpénzt kapnak szolgálatuk fejében, hanem ruházati ellátásban is részesülnek. Apafy Mihály udvarában pl. Zöldi Istvánné, a fejedelemnő varrónője s Tokaji Anna, a kulcsárnő kordovány csizmát kapnak.[9]

Borjúbőr csizma.

Borjúbőrből is készítik a csizmát, mely olcsósága miatt különösen az egyszerűbb emberek viselete.[10]

Ha a csizmák árát összehasonlítjuk, kitűnik, hogy a legdrágább a karmazsin csizma.

Csizma ára.

Egy pár öreg karmazsin csizma a javából	3 frt.	— d.	
Egy pár török-csizma	2 »	50 »	[11]
Egy pár öreg kordovány sárga csizma	2 »	— »	

[1] *Nemes-Nagy:* Magy. vis. tört. 186.
[2] »Pedes nigris plerumque, saepe et rubris flavisve, ocreis induuntur.« *Tollius:* Epist. Itin. 172.
[3] T. T. 1882. 780.
[4] T. T. 1887. 394.
[5] T. T. 1884. 149.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 167.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 354.
[8] T. T. 1885. 185.
[9] Sz. 1878. 428.
[10] Magy. Gazd. Tört. Szem. 1894. 91.
[11] Sz. 1885. 539.

Egy asszonynak veres szattyán csizma...	1 frt.	— d.
Egy öreg borjúbőr csizma	1 »	30 »
Egy pár tizenöt esztendős gyermeknek való borjúbőr csizma...	— »	90 »
Egy pár tizenkét esztendős gyermeknek való borjúbőr csizma...	— »	60 »
Egy pár három-négy esztendős gyermeknek való borjúbőr csizma	— »	30 »[1]

A saru rövid szárú csizma lehet. Az erdélyi asszonyok ráncos vörös brassai sarút viselnek.[2] A leányok inkább sárga karmazsin- vagy kordovány saruban járnak.[3] Az egyszerűbb nők sarúi borjúbőrből készülnek, de állhatnak kordovány bőrből is, mit mutat e feljegyzés: közönséges asszonynak való saru kordován bőrből.[4] Ezeket a sarukat díszesen is kiállítják, legalább erre enged következtetni e leirás: »fekete kordován asszonnak való saru aki czifra.«[5] Természetesen a szegények saruja egyszerű, itt csak a tartósságra van tekintettel. A már említett ruházati ellátásokba sarut is számítanak. Majoros András feleségestől a sárospataki majorosságra négy pár sarut kap.[6]

Saru. Karmazsin, kordován, borjúbőr saru.

A saru ára körülbelül megegyezik a csizma árával. »Egy jó készült vargacsinálta öreg zekerczés saruért egy forint ötven dénárt fizetnek.[7] Bercsényiné, gr. Csáky Krisztina fekete női sarujáról van tudomásunk, másik saruja violaszínű skófiummal hímzett.[8]

Saru ára.

A cipő kivágott, lábfőig nyúlik. Készen veszik a cipőket, különösen vásár alkalmával hoznak sokat forgalomba, de van rá eset, hogy mérték szerint készíttetnek. Az elnevezés is különféle: czipő, czipelős, czipellős, sőt czipellés is előfordul.

Cipő.

A cipő anyaga a bőr, karmazsin, kordovány, bársony, a füles magyar cipellőseket szines szattyánból állítják ki.[9] 1668-ból maradt fenn árszabály, mely bizonyítja, hogy a városokban a

[1] Magy. Gazd. Tört. Szem. 1894. 90.
[2] *Apor:* Met. Trans. 342.
[3] *Nemes-Nagy:* A magy. vis. tört. 185.
[4] T. T. 1887. 393.
[5] T. T. 1887. 393.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 128.
[7] Magy. Gazd. Tört. Szem. 1894. 90.
[8] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 255., 260.
[9] *Nemes-Nagy:* A magy. vist. tört. 185.

Bársony cipő. bőrből készült cipőket a csizmadiák varrják.[1] Előfordul bársony cipő is. Zrinyi Ilona két pár vörös bársony cipője közül az egyi-
Gyöngyös cipő. ket skófium arannyal himezik.[2] A gyöngy nemcsak mint fej- és ruhadísz szerepel, alkalmazzák a lábbelin is, igaz ugyan, hogy ritkábban, de van rá adat, mely azt mutatja, hogy hordanak gyöngyös cipőt. Thurzó Imre menyasszonyát, Nyáry Krisztinát gyöngyös cipővel lepi meg.[3] II. Rákóci Ferenc fejedelem és Hesszeni Amália fejedelemasszony portékái közt egy pár aranyos cipelőst jegyeznek fel.[4]

Csattos cipő. A félcipőket csattal szokás díszíteni. Így pl. előfordul: »czipellésre való aranyos csatt«, továbbá »czipellésre való köves csatt« stb.[5] Említésre méltók gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina cipőcsattjai. Az előkelő mágnásasszony fényűzésére vall, hogy még ezeket is drágakövekkel, még pedig türkisekkel és rubinokkal rakatja ki.[6] Selyem és bársony cipői, sőt papucsai is arany skófiumvirágokkal vannak kivarrva.[7]

Papucs. A papucsnak általában két faja ismeretes, a rövid pongyola lábbeli s aztán a magasabb, mihez kapcát hordanak. A kapcánál a források egyenesen azt irják, hogy papucshoz valók. Pl. »három pár papucshoz valók armázsin kapcza«, vagy »egy pár veres karmazsin papucshoz való kapcza.« Így is előfordul: »egy pár sárga karmazsin papucs, kapczástul, kicsiny.«[8]

Karmazsin papucs. Bársony papucs. A papucsot szeretik karmazsinból előállitani, még pedig sárga színűből, de elég gyakori a bársony papucs is. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbálának veres, meggyszin bársony pantoflija van.[9] A Rákóczi-árvák ingóságai közt is szerepel egy pár veres pantofli.[10]

Salavári. A salavári tulajdonképen a férfiak viselete, de a XVII. században nőknél is előfordul. Apor a salavárinak következő magyarázatát adja: »Salavárit is viseltenek az ifjú legények, mind úrfiak, mind nemesek, az nadrág hasítékjáig ért a salavári, ott belől nadrágon ezüst vagy selyem sinór lévén rakva két renddel, a

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 86.
[2] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 675.
[3] *Szendrei:* A magy. vis. tört. fejl. 17.
[4] T. T. 1900. 352.
[5] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 172.
[6] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. 262.
[7] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. 245.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. 167.
[9] T. T. 1908. 14.
[10] T. T. 1886. 781.

zsinórok végiben fél ujjnyi ezüst vastag tők, azokat sinóron által vonták a salavári lyukain s úgy kötötték az nadrághoz. A salavárin az, hol az lyukak voltak, oda szű formára csinált galanddal vagy sinórral köről megvarrott posztó volt, az ezőst tők onnan fityegtenek le.«[1] Szóval a salavári a lábszár védelmére szolgál, oldalt nyitott s zsinór vagy kapocs segélyével kapcsolják össze. A salavári díszítésére gondot fordítanak. Hajszínű selyem posztó salavárit tíz pár ezüst kapoccsal látnak el.[2] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna ingóságai közt meg egy selyemmel, arannyal kötött salavári szerepel.[3]

Hogy lábukat a hideg ellen megvédjék, télen a lábbelire botost húznak.[4] Botos.

A legegyszerűbb lábviselet a bocskor, nagy olcsósága miatt a legszegényebbek is beszerezhetik, mert már harminchat dénárért »egy pár bocskornak a javának párjá«-hoz lehet jutni.[5] Bocskor.

A harisnya készülhet selyemből, bársonyból, pamutból és szőrből. Zrinyi Ilonánál és Barkóczy Erzsébetnél két pár pamut és egy pár fehér harisnyát találnak.[6] Vér György ingóságainak leltára »edgy pár fejér gyapot strimfi«-t említ.[7] Hogy a harisnyát szőrből is készítik, erre példa Zrinyi Ilona »szőr strimf«-je.[8] Barkóczy Erzsébet bojtos bársony harisnyát is visel.[9] Másutt »bojtos bársony strimfflé« szerepel.[10] Nagy luxust űznek a selyem harisnyákban. Lehet a harisnya tiszta selyemből is. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála »három bokor selyem strimfili«-je közül egyike tiszta selyem, »kettei aranyas.«[11] Gr. Serényi Andrásné, br. Orlay Borbála javai közt is akad egy pár tiszta selyem harisnya.[12] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinának is van egy pár tarka selyem harisnyája.[13] Harisnya. Pamut, gyapot, szőr, bársony és selyem harisnya.

Általában a selyemharisnyát arannyal, ezüsttel készítik. Ugyancsak gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina zöld selyem harisnyájára ezüsttel horgolnak.[14] Zrinyi Ilona zöld selyem harisnyája arany Arannyal, ezüsttel dolgozott selyem harisnya.

[1] *Apor:* Met. Trans. 353.
[2] T. T. 1879. 147.
[3] T. T. 1899. 357.
[4] *Apor:* Met. Trans. 342.
[5] Magy. Gazd. Tört. Szem. 1894. 90.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 697.
[7] T. T. 1885. 407.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 244.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 244.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 698.
[11] T. T. 1908. 23.
[12] T. T. 1898. 243.
[13] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 266.
[14] U. o.

fonállal kötött.[1] Barackvirágszínű »selyemből csinált« harisnyát ezüsttel egyvelitenek.[2] Némely úrnő azonban evvel sem elégszik meg s harisnyáján is arany virágokat kíván. Így van tudomásunk »egy három szinű selyemből csinált aranyfonal virágokkal ékesített egy pár »strimfli«-ről.[3]

Egyszerű harisnya.

De az ilyen diszes példányok csak kivételszámba mennek s közönséges használatnak egyszerű, a gyakorlati célnak megfelelővel elégszenek meg, még pedig nemcsak a középosztály, hanem a főrangúak is. Gr. Kéry Ádám, kit Pater Kérynak neveznek, Rákóczi udvari káplánja vásárlásai közt egy pár fekete »strimflé«-t jegyez fel.[4] II. Rákóczi Ferenc fejedelem és Hesszeni Amália fejedelemasszony portékái közt egy pár szürke »strinflé«-ről hallunk.[5] Itt esik szó »egy pár vadászni való strinflé«-ről is, melyről azt irják, hogy a »Fejedelemasszonyé.«[6]

Kapca.

Viczay Terézia kisasszony maga köti arany fonállal szőtt veres »strimfli«-jét.[7] A harisnyán kivül kapcát is viselnek. Igaz ugyan, hogy inkább férfiak viselik, de azért nők is hordják, különösen papucshoz. A kapca rövid harisnya alakja a lábfejhez idomul,[8] anyaga bársony, selyem, vászon. Midőn Barkóczy Erzsébet 1684-ben Ungváron, a várban letett ingóságait számolják össze, többek közt két pár selyem kapcát irnak fel, melyek közül az egyik pár testszínű, belső felén bojtos selyemszövetből szabott.[9]

Lábbeli anyagának ára.

Ami a lábbeli anyagának árát illeti, erre nézve is vannak értesüléseink.

Veres kordovány kötése	10 frt.	— d.[10]	
Sárga » »	10 »	— »[11]	
»Egy jó öreg karmazsin, kibül két pár csizma tellik«	5 »	— »[12]	
Karmasin bőr ára	3 »	60 »[13]	

[1] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 676.
[2] T. T. 1879. 152.
[3] T. T. 1879. 152.
[4] T. T. 1900. 353.
[5] T. T. 1900. 351.
[6] T. T. 1900. 352.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 363.
[8] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 90.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 697.
[10] Sz. 1888. 539.
[11] U. o.
[12] Magy Gazd. Tört. Szem. 1894. 95.
[13] Sz. 1888. 539.

Fejtő bagazia vége	... ...	6 frt. 80 d.[1]
Iszler bagazia vége	... ...	2 » — »[2]
Egy török szattyán	... ...	1 » 20 »[3]

Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina piros és különösen viola-színű karmazsint kedvel, ingóságai közt ilyszínű karmazsin bőrökre akadnak.[4]

[1] Sz. 1888. 538.
[2] Sz. 1888. 539.
[3] Magy. Gazt. Tört. Szem. 1894. 95.
[4] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. 255. 260.

V. Ruhák anyaga.

Kelmék beszerzése.

Az öltözetekhez honi és idegen kelméket használnak. Az utóbbiakat Krakkóból, Bécsből, Lipcséből, Hamburgból, Lüttichből, sőt Angliából is szállitják. A hazaiakat nagyobb részt, kivált a posztóneműeket, Brassóból hozzák forgalomba. A bőrneműek, paszomántok részint az alföldi megyékből, részint Lőcse, Kassa, Eperjes, Bártfából kerülnek ki. Vászonkelmékben pedig a Szepesség dominál. Híres kereskedő a XVII. század végén Eperjesen Zimmermann, kitől a hölgyek többnyire selyem, bársony és csipke szövetet szereznek be.[1]

Bársony. Sima, tar, virágos bársony.

A bársonyok közül előszeretettel viselik a sima bársonyt. Majdnem minden uri kisasszonynak, ha nem is több, de legalább egy sima bársony öltözetet adnak. Gr. Csáky István hajszín sima bársony röféért hét forintot fizet.[2] A sima bársonnyal ellentétben tar bársonnyal ritkán találkozunk. Igen elterjedt a virágos bársony. Az egyszínűnél a virágalakok a szálak fordítása által rajzolódnak ki, a másik fajtájához szines selymet, arany vagy ezüst fonalat használnak.[3]

Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála egy szoknyának való tengerszín virágos bársonya tizenkét sing hosszú.[4] Vér György ingóságai közt egy darab arany virágos, testszínű bársonyt jegyeznek fel.[5]

A bársony faját nem lehet mindig pontosan megállapitani. Előfordúl pl. »egy darab zöld bársony, virágokkal kicsinált bársony«.[6] Ez lehet egyszínű, de az ugynevezett tarka virágos

[1] Sz. 1881. 68.
[2] T. T. 1883. 592.
[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 169.
[4] T. T. 1908. 14.
[5] T. T. 1885. 404.
[6] T. T. 1879. 153.

bársony sincs kizárva. Özv. szinyei Merse Kristófné, Bárczay Ilona átvett ruhák és fehérneműekről szóló elismervényében többek közt egy darab arany és ezüst fonállal gazdagon megvarrott bársonyt említ.[1] A bársonynak egyéb fajai még a gubás vagy bojtos bársony, ezek gyakran bélésként szerepelnek. A szövetek közt a legértékesebb a vont arany és vont ezüst. Alatta oly nehéz selyem kelme értendő, melybe virág- és alakmotivumokat arany és ezüst fonállal szőnek. A selyem kelme különböző színű lehet. Állhat tiszta arany fonálból is s akkor sima vont aranynak nevezik.[2] 1702-ben gr. borosjenei Ádám gr. Bánffy Klárával mennyegzőjét üli. A menyasszony édes anyja Bánffyné szül. gr. Bethlen Klára a lakodalom másodnapján tiszta arany fonálból szőtt szoknyában jelenik meg.[3] Gubás vagy bojtos bársony. Vont arany és vont ezüst.

A kamuka nehéz selyemkelme. A tündöklő kamuka szinét váltogatja: a halhajú halpikkely formán szőtt.[4] Van egy színű és tarka virágos kamuka. Melith Zsigmond részére Szatmártt hat sing kamukát huszonegy forint, hatvan dénárért vásárolnak.[5] Gr. Csáky István kék- és gyöngyszínű kamukáért egy árt fizet, mindegyiknek singit két forint és öt garasért szerzi be.[6] Nehéz selyem közé tartozik a damaszt is. Az atlasz szintén igen kedvelt. A nyomtatott atlasznál sajtolás útján nyerik az alakokat, a metélt atlasznál olló segítségével állítják azokat elő. Virágos atlaszba pedig beleszövik a virágokat.[7] Kamuka. Tündöklő, halhajú, virágos kamuka. Damaszt. Atlasz.

A legnagyobb értéket a velencei vörös atlasz képviseli.[8] Korda uram többek közt egy darab szoknyának való virágos atlaszt hagy árváira.[9] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna tulajdonát szoknyának, kötőnek, vállnak való ezüstszín sima atlasz képezi.[10]

A tafota vékonyabb selyem kelme. Több válfaja ismeretes. Dupla, egyszerű és két színt játszó velencei.[11] Haller János zöld tafota rőféért hetvenöt dénárt ad.[12] Bornemissza Annának egy Tafota.

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 361.
[2] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)
[3] *Apor:* Met. Trans. 398.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 172.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 398.
[6] T. T. 1883. 592.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 174.
[8] *Nemes-Nagy:* A magy. vis. tört. 188.
[9] T. T. 1884. 144.
[10] T. T. 1899. 356.
[11] *Nemes-Nagy:* A magy. vis. tört. 188.
[12] T. T. 1878. 684.

sing aranyos fényes tafotáért három forintot számítanak.[1] Gr. Csáky István országbiró zöld habos tafotát vásárol.[2]

Tarcolán

A tarcolán vagy tercenella hármas sodrású szálakból szövődik,[3] többnyire virágosan szövik, más színű selyemmel keverve.

Tabit.

A tabit könnyű selyem.[4] Van sima, habos és virágos. Gr. Csáky István halszín tabit röféért öt garast fizet.[5] Ára tehát a kamukáéval egyezik, mert ugyanennyiért szerzi be a kamuka rőfét is.

Tubin.

A tubinnál megkülönböztethető a habos és az ezüsttel átszőtt.[6] Csemelet alatt teveszőrrel kevert selyem értendő.[7]

Csemelet.

Kanavász.

A kanavász könnyű szövet, nemcsak felső ruhákat készítenek belőle, hanem bélésül is használják. Hogy nem tekintik közönséges kelmének, legjobban bizonyítja, hogy főrangú hölgynek, Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbálának fehér kanavászból készült a menyasszonyi ruhája.[8]

Mohár vagy muhara.

A mohár vagy muhara habos selyem.[9] Előfordul például »egy végh fekete muhar«.[10]

Posztó fajai.

A posztó az öltözködésnél meglehetős nagy szerepet játszik. A legértékesebb a skarlát posztó. A velencei posztó ára körülbelül a bársonyéval egyezik. Drága a selyem posztó is, melyet a selyembirka gyapjújából készítenek.[11] Egyéb posztók: a csimazin, fajlondis, lazur, rása, sája, sztanet vagy sztamet, lórenbergi (nürenbergi), aba, hollandi, angliai, páduai, puchói posztó.[12] Az olcsóbb fajta posztókhoz tartozik a rása. Úriasszonyok is hordják, ha nem is ünnepi ruhánál, de házi használatra megelégszenek vele. Apor ezt ki is emeli, ellentétül a később lábrakapott fényűzéssel, melyet hevesen ostoroz.[13] Gr. Bercsényíné, Csáky Krisztina ingóságai közt is találnak három rőf zöld rásaszövetet.[14]

[1] *Thallóczy:* I. Ap. Mih. udv. tart. I. 164.
[2] T. T. 1883. 592.
[3] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)
[4] U. o.
[5] T. T. 1883. 592.
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 180.
[7] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)
[8] T. T. 1908. 12.
[9] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)
[10] T. T. 1882. 780.
[11] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)
[12] *Nemes-Nagy:* A magy. vis. tört. 188.
[13] *Apor:* Met. Trans. 344.. 345.
[14] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 255.

Haller János a veres skárlátnak réfit tíz rénes forinton vásárolja.[1] Hogy a skárlát posztó milyen becses, mutatja, hogy még a maradékot is érdemesnek találják összeirni. Így pl. feljegyeznek hulladék, keskeny és szélesebb skarlát posztó darabocskákat.[2] A gránát posztót Bornemissza Anna is kedveli, Kis Kristóftól harminc singet is vesz s singjéért négy forintot fizet.[3] Melith Zsigmond részére Szatmártt másfél sing fajlondis posztót hat rénes forinton szereznek be.[4] A saja posztó singjéért Haller János hét vagy nyolc forintot ad, de már az angliai posztó singihez ötödfél forinton jut.[5] Egy vég fehér aba ára négy forint, ugyanannyi a veres abáé is.[6] Haller János olcsóbban jut hozzá, mert ő a fehér aba végéért csak három forint tizenegy dénárt ad.[7] Posztó ára.

Érdekes Majoros Andrásnak feleségestül a sárospataki majorosságra szóló conventiója, mert itt nemcsak az olcsóbb kelmék áráról értesülünk, hanem arról is, hogy mennyit számítanak egy-egy szoknyára. T. i. öt sing septuk posztót kapnak, singit egy forint húsz dénárért.[8] I. Rákóczi Ferenc halála alkalmával nagymennyiségű posztót szereznek be. Az udvariak öltönyére száz vég remek puchói fekete posztót hét tallérjával, a szolgák ruházatára és az egyház díszítésére pedig négyszáz véget hatodfél talléron rendelnek.[9] Gyászruhára való posztó.

A közperpetának singe hetven dénár.[10] A perpetuanát Radvánszky a posztó szövetek közé sorolja.[11] Perpetuana.

Különleges szövetek képezik gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina tulajdonát, még pedig tizenhat rőf szita szövet-forma, továbbá arannyal és ezüsttel áttört török és spanyol szövetek.[12] Szitaszövet. Török és spanyol szövet.

Tollius hollandi tudós szerint a bányavárosi magyar nők ruhája gyapjúból, a szlávoké többnyire vászonból való; bár a gazdagabb szláv nők a magyar nőket utánozzák és mindenféle színű fes- Gyapjú.

[1] T. T. 1878. 682.
[2] T. T. 1881. 743.
[3] *Thallóczy:* I. Ap. Mih. udv. I. 163.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 398.
[5] T. T. 1878. 689.
[6] Magy. Gazd. Tört. Szem. I. 1894. 95.
[7] T. T. 1878. 689.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 128.
[9] Sz. 1873.
[10] T. T. 1878. 690.
[11] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 183.
[12] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 243., 255.

tékben itatott gyapjúruhákban büszkélkednek.[1] A források azonban gyéren emlékeznek meg a gyapotról. Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina ingóságaihoz tizennyolc köteg bécsi gyapot, továbbá hatvan köteg mindenféle színű gyapot tartozik.[2]

A len és kender szövetek közül használják a patyolatot, a gyolcsot és a vásznat.

Patyolat fajai

A patyolat fajai: a gyapot, kármán, bagazia, lengyel, jancsár vagy török, ezüstös végű, fehér végű és baharia patyolat. A XVII. század végén a patyolat ára a következő:

Patyolat ára.

Jancsár patyolat egy vég	25 frt	—	d.
Fehér végű » » »	16 »	—	»
Ezüstös végű patyolat egy vég	15 »	—	»
» » baharia patyolat egy vég	12 »	—	»
Közjancsár patyolat egy vég	12 »	—	
Baharia » » »	10 »	—	»
Félvégű jancsár patyolat egy vég... ...	9 »	—	»
Gyapot patyolat egy vég	6 »	50	»
Kármán » » »	6 »	—	»
Keskeny » » »	5 »	—	»

Gyolcs.

A gyolcs közül a sikárlott, cinadoff, sleziai, lengyel, niederlandi (hollandi), török, bártfai, lőcsei, ulnai gyolcsot használják. A gyolcs olcsóbb a patyolatnál, török gyolcs végéért két forintot adnak.[4] A munkácsi várban három vég sleziai[5] és egy vég lengyel,[6] II. Rákóczi Ferenc fejedelem és Hesszeni Amália fejedelemasszony portékái közt két vég niderlandi (hollandi) gyolcsot találnak.[7] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsannának van egy vég igen vékony gyolcsa.[8] A sikárlott gyolcs lehet vékonyabb és vastagabb. Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina egy darab gyolcsát arannyal hímezik.[9]

Vászon.

Hordanak török, erdélyi, német, olasz, bagazia, bulya és házi

[1] »Hungaricarum ex lana est Sclavarum plerumque ex lino; licet ditiores ex his Hungara fere imitentur, omnique colorum genere tinctis laneis vestibus superbiant.« *Tollius:* Epist. itin. 173.

[2] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 255.

[3] Sz. 1888. 538.

[4] Sz. 1888. 539.

[5] T. T. 1886. 778.

[6] T. T. 1900. 334.

[7] T. T. 1900. 352.

[8] T. T. 1886. 584.

[9] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 260.

vásznat. Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna viski lenje három forintot ér.[1] Török gyolcs és török vászon egyforma értékű, mindkettőnek ára két forint.[2] Bár a vászon színe többnyire fehér, más színű sincs kizárva. Özv. br. Viczay Jánosné, Héderváry Katalinnak egy darab kék vászna van,[3] vagy vastag szürke vásznat cselédruha béléseül használnak.[4] Szines vászon.

A vászonhoz tartozik a daróc is, ára túlhaladja a vastag vásznat, mert míg előbbinek singe hat dénárba, a szélesebb daróc singe hatvan dénárba kerül.[5] Arról is értesítve vagyunk, hogy mennyit kivánnak a szabók a ruhák elkészítéséért. Daróc.

Ruhavarrás ára.

»Bársony palást csináltatásátul, kin egy rend csipke és galand	1 frt 80 d.
Kamuka bélelt palást csináltatásátul, ha galanddal beszegve az alja és egy rend csipke és galand leszen rajta...	1 » 50 »
Egy fennálló gallérú köpönyegtül	— » 60 »
Egy gránát skarlát béllelt mentének csináltatásátul száz gombostul	2 » 50 »
Mentéstül bélletlenül	1 » — »
Fajlondis szoknyának csináltatásáért vállastul	1 » 80 »
Egy szoknya s vállnak csináltatásátul halhéjastul, kin egy sor csipke, minden czifrázás nélkül	1 » 30 »
Egy selyem materiábul való egészen béllelt szoknyátul, kin egy sor csipke és galand az alján	1 » 50 »[6]

A szőrme a magyar viseletnek mindig fontos kiegészítő része. Még az őshazából hozzák magukkal a szőrmék iránti előszeretetet, másrészt oly vidékről jönnek, hol bőven akad nemes vad, melynek időnkénti viseletét az éghajlati viszonyok szükségessé teszik. Később sem válnak meg a szőrmeféléktől s a díszöltönyöknek elmaradhatatlan kelléke. Szőrme.

[1] T. T. 1899. 359.
[2] Sz. 1888. 538.
[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 366.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet. és házt. II. 366.
[5] Magy. Gazd. Tört. Szem. I. 94.
[6] Magy. Gazd. Tört. Szem. I. 94.

Különfele szőrmék. A szőrmék részint díszítésül, részint bélésül szolgálnak. Igen kedvelt a nyuszt, nyest, róka, a szegény népnél meg a báránybélés dívik.

Szőrme ára. A szőrme árára vonatkozó egy pár adat:

Rókahátbélés a nyakából	16 frt	—	d.
Törökországi rókahátbélés	12 »	—	»
Magyarországi fekete báránybélés	4 »	—	»
Törökországi » »	3 »	60	»
Magyarországi fehér báránybélésnek a java	3 »	—	»
Szép mogyorónyest	2 »	60	»
Török nyestnek a java	1 »	80	»
Szép rókabőr	1 »	50	»[1]

Egy bokornyest a magyarországi fehér báránybéléssel egyenértékű.[2] Egy rókahátért kilenc forintot,[3] de már szép rókatorokbélésért harminc forintot fizetnek.[4]

Bélés. Bélés előfordul több színben. Előruhának való futa vége egy forint ötven dénár.[5]

Ruha díszítése. Prém. Díszítésül szolgál a prém, galon, csipke, kötés, paszománt, szalag, zsinór, rojt, virág, himzés, gyöngy. A prém lehet arany, ezüst, selyem és gyöngyös prém. Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinának három darab, összesen hét rőf hosszú fehér fonalból és aranyból horgolt ruha préme van.[6]

Galon. A galon fajai: vont arany, vont ezüst, arany, ezüst, selyem. Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinának két köteg érces galonja van.[7] Két sing arany galon értéke 80 dénár.[8] Haller János zöld, veres és kék galont vásárol, végit egy német forinton.[9] Korda uram árváira egy csomó deszkára tekert, arany galont hagy, kettő ezek közül fényes.[10]

Csipke. A XVII. század közepétől kezdve dús csipke díszszel ellátottak az öltözetek. Az arany, ezüst, különféle szinű selyem csipkén ki-

[1] Magy. Gazd. Tört. Szem. I. 91.
[2] Sz. 1888. 539.
[3] Sz. 1888. 538.
[4] Magy. Gazd. Tört. Szem. I. 91.
[5] Sz. 1888. 538.
[6] *Thaly*: A sz. gr. Bercs. csal. II. 262.
[7] *Thaly*: A sz. gr. Bercs. csal. II. 262.
[8] *Thallóczy*: I. Ap. Mih. udv. tart. I. 164.
[9] T. T. 1878. 681.
[10] T. T. 1884. 148.

vül szőrselyem csipke is előfordúl. A csipkét varrják és kötik. A három kötésű magyarországi csipkét a franciák is átveszik s »point de Hongrie«-nak nevezik.[1] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbálának egy vég bécsi csipkéje van.[2] Eperjesen Szászországból hozott csipkét árúsítanak.[3] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina arany, ezüst és brüsseli csipkét hord.[4]

Gyöngyös csipke.

Igen nagy értéket képvisel a gyöngyös csipke. »Egy asszonyember szoknyára való gyöngyös csipkét« hétszáz forintra becsülnek.[5] Gr. Csáky István országbíró bevásárlásainak jegyzéke a csipkék árára vonatkozólag a következő adatokat tartalmazza:

Csipke ára.

Széles fekete csipke rőfe	1	frt	50 dénár
Keskenyebb fekete csipke rőfe	1	»	— »
Fehér csipke rőfe	15	garas	
Tarka selyem csipke rőfe	15	»	
Másforma fekete csipke rőfe	13	»	
Keskeny fekete csipke rőfe	4	» [6].	

Kötés

Igen divatos az arany és ezüst kötés. Gyenge selyem kötés rőféhez tizenöt garasért lehet jutni.[7]

Pántlika.

Szoknyára való keskeny gyöngyös kötés is előfordul.[8] Pántlikáknál a legkülönbözőbb színek tünnek fel. Arany, ezüst pántlika is akad. Gr. Csáky Istvánnak tiz vég egynéhány színű pántlikáért tizenkét garast számítanak.[9] Haller János negyven vég szines pántlikát vesz; az igen keskeny aranyos vagy ezüstös pántlikának végét öt császárgarason szerzi be.[10] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina skófiummal szőtt, varrott szalagok tulajdonosnője.[11]

Zsinór.

A zsinór leginkább férfiruháknál nyer alkalmazást, női ruhánál ritkaságszámba megy. Ami az árát illeti, a selyem zsinór végét harmadfél és negyedfél forinton árusítják.[12] A Rákóczi-árvák ingóságaihoz egy csomó fehér selyem zsinór tartozik.[13] A zsinó-

[1] *Nemes-Nagy:* A magy. vis. tört. 187.
[2] T. T. 1908. 23.
[3] Sz. 1881. 67.
[4] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 251.
[5] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 392.
[6] T. T. 1883. 591. 592.
[7] T. T. 1883. 592.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 245.
[9] T. T. 1883. 592.
[10] T. T. 1878. 684.
[11] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 246.
[12] T. T. 1883. 592.
[13] T. T. 1886. 773.

rokat a zsinórverő késziti. Zrinyi Ilona említi is Szirmay Miklós kapitánynak adott rendeletében: »az mely német gombkötő felül vagy zsinórverő emlékezik levelében kegyelmed, egy adandó bizonyos alkalmatossággal magát küldje ide kegyelmed«.[1]

Rojt. Szokás rojtot is alkalmazni. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbálának egy bokor testszínű rojtja van.[2] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinánál zöld és fekete rojtszegélyek találhatók,[3] továbbá tömérdek mindenféle szinű drága rojt, prém, galand, rece s selyem szalagok arany csattokkal ellátva.[4]

Virágdísz. Igen szépek a felső ruhákon alkalmazott virágok is. Ezeknél pazarul bánnak skófiummal, gyönggyel és klárissal. Egy mentén a száros gombokat tizenkét magyar arannyal varrott virággal helyettesítik.[5] Szoknyán sárga és ezüst skófiummal varrott virágokat is viselnek.[6] Gyolcsra nyolc virágot fehér és sárga skófiummal rózsa formára varrnak.[7] A virágok sárga skófiumból és gyöngyből is készülhetnek.[8]

Igen díszes öltözéknek marad fenn emléke. Egy szoknyán tizenkét arany, ezüst klárisból készült virágot alkalmaznak, az aljára pedig szegélyképen egy sort arannyal, ezüsttel, klárissal varrnak. Ugyanilyen diszítésű a szoknyához való kis mente is; csak a gallér nem klárisos, »mert még nem kész«.[9] Skófiumot és veres klárist is vegyítenek. Szoknyára való veres klárisos, skófiummal varrott virágok folyó hím formával birnak.[10] Mentén is alkalmaznak veres klárissal és skófiummal varrott virágokat.[11] A virágdísz azonban nemcsak a felső ruháknál tűnik fel, némely pompaszerető hölgy alsó ingvállán is található. Egy alsó ingvállon tizenkét, virágos, ezüstös és arany skófiummal varrott hím van.[12]

[1] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 58.
[2] T. T. 1908. 23.
[3] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 2 1.
[4] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 251. 252.
[5] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 696.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 229.
[7] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 230.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 229.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 230.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 229.
[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 230.
[12] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 229.

A varrás többféle, többnyire aranyat, ezüstöt, selymet használnak fel. Széles, hosszú ezüst, arany skófiumos varrást gyöngygyel cifráznak.[1] Varrás.

A himzés, vagy mint a forrás irja: »hím« skófiummal, arannyal, ezüsttel, selyemmel készül. Hogy szép mintát hozhassanak ki, a szövetre rajzolnak s azután dolgoznak. A forrásokban többször fordúl elő: »irás után való hím«.[2] Himzés.

Szokás a vállakat és ruhaderekat halcsonttal ellátni. Zrinyi Ilona udvari embere Ugróczi László irja: Kegyelmes asszonyunk ő Nagysága parancsolatjára tizenegy rúd halhéjat hozott ki a regéczi tárházból.[3] Halcsont.

A gyöngy nagy alkalmazást nyer a ruházat terén. Az egyfajta gyöngyöket rosta segítségével válogatják ki. A Rákóczijavakhoz egy bádog gyöngyrostáló tartozik, mely nyolc darabból áll.[4] Gyöngyös főkötőket, fedeleket, pártaöveket, szoknyákat sűrűn sorolnak fel a XVI. és XVII. századi leltárak. E díszes ruházatok mestereit a középkorban gyöngyfűzőknek, később varróknak, hímvarróknak nevezik.[5] Gyöngyrosta. Gyöngyfűzők, hímvarrók.

Övet veres lengyel fonálból is állítanak elő.[6] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinának női övhöz való tizenkét sor üveggömbja van.«[7] Öv anyaga.

A leltárak emlitenek arany, ezüst, selyem, len fonalat, varrani való cérnát, selymet, szőrselymet. Bornemissza Anna két font arany fonalat hetvenkét forinton szerez be.[8] Özv. b. Viczay Jánosné, Hédervéry Katalin ezüst fonalat fára teker.[9] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna száz singre való vékony len fonalat vesz.[10] Emlitenek házi, kassai, krakói cérnát. Egy vég kassai cérna egy forintba kerül.[11] Gr. Csáky István egy font fehér cérnát vásárol.[12] Hesszeni Amália ingóságai közt egynéhány gombolyag Arany, ezüst, selyem fonál, cérna.

[1] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 697.
[2] T. T. 1886. 583.
[3] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 61.
[4] T. T. 1886. 781.
[5] Arch. Ért. 1904. 446. 447.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 221.
[7] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 254.
[8] *Thallóczy:* I. Ap. Mih. udv. tart. I. 164.
[9] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 362.
[10] T. T. 1899. 359.
[11] Sz. 1888. 539.
[12] T. T. 1883. 592.

cérnát találnak.[1] Motringokban is árulnak cérnát, Páter Kéry (gr. Kéry Ádám) két lat varrani való selymet,[2] gr. Csáky István huszonnégy lat mindenféle varrani való selymet vesz.[3]

Egy nyitra török selyem ... ... 4 forint 50 dénár,[4]
» » sodrott » ... ... 5 » 40 » [5]

Varrani való sodrott selymet apró motringokban is árusitanak.[6] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinának tizenkét köteg fekete selyme és egy gombolyag karmazsin selyme van.[7] Varráshoz különféle szőrt is használnak.[8] Gr. Csáky István is vesz szőrselymet.[9]

Kapocs.

Az előkelő hölgyeknél a kapcsok aranyból és ezüstből készülnek. A Rákóczi árvák egy pár kapocsformája ötven forint.[10] Zrinyi Ilona gyémántos kapcsot zálogosít el.[11]

Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina igen nagy készlettel, kétszázharminckilenc nagyobb és háromszázötvenkét kisebb ezüst aranyozott csattal és kapoccsal rendelkezik.[12] Vannak ó ezüst kapcsai is. Harmincöt darab régi ezüst kapcsához arany mellfűző zsinór és ezüst horog tartozik. Tizenkét darab filigrán mívű ezüst kapcsa aranyozott. Egy pár arany drótból készült kapcsa gyöngyökkel rakott, köztük hat nagy keleti drágagyöngy, a kapocsfő is mindkét végén három-három gyönggyel ékes.[13] Vér György ingóságaihoz karikás ezüst kapcsok tartoznak.[14]

Gomb.

Gomboknál igen nagy fényűzést fejtenek ki. Az egyszerű cérna gombtól, melynek kötéséhez hatvan dénárért lehet jutni,[15] az arany, ezüst drágaköves gombok különböző változatát találjuk. Fejedelmi pompaszeretetről tanuskodik a Rákóczi árvák négy bokor arany sárgombja, melyek közül a kétszázötven gyémántból és harminckét rubintból álló pár ezer forint, a másik

[1] T. T. 1900. 352.
[2] T. T. 1900. 353.
[3] T. T. 1883. 592.
[4] Magy. Gazd. Tört. Szem. I. 95
[5] Sz. 1888. 538.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 700.
[7] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 255.
[8] T. T. 1900. 352.
[9] T. T. 1883. 592.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 390.
[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 513.
[12] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 245.
[13] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 264.
[14] T. T. 1885. 403.
[15] Sz. 1888. 538.

tiszta arany, kétszázhetvenhat gyémántos és hetvenkét rubintos pedig ezerötszáz forint értékű.[1]

Az arany, czüst gombokat az ötvösök készítik, arany, czüst, selyem fonálból meg a gombkötők alakítják a gombokat. Török selyemből kötött, tizenöt öreg gomb gombházastul és huszonnégy darab ujjra való gombocskák együtt két forintba kerülnek.[2] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinának harminchat pár karmazsin gombja van.[3] Korda uram árvái zöld, veres, szegfűszín selyem gombokat kapnak, azonkivül tizenkét egyes, ezüst fonálból készült gombot.[4] Arany fonálból[5] skófiumból is állhatnak a gombok. Özv. b. Viczay Jánosné, Héderváry Katalin mentére való tizenkét gombja skófiumos.[6] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina huszonnégy pár nagy és harminc pár kisebb skófiumos gombbal rendelkezik.[7]

Arany, czüst, selyem fonálból készült gomb.

Skófiumos gomb.

Hogy változatosságot kölcsönözzenek az arany, ezüst gomboknak, meg is zománcozzák vagy drágaköveket foglalnak bele, de tisztán aranyból, ezüstből is állhatnak. Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina tizenhat nagyobb, hosszúkás ezüstgombja zománcozott, aranyozott ezüstgombja türkisekkel ékes.[8] Tekervényes formát is adnak a gomboknak.[9] Tizenkét ezüstgombot pikkelyekkel készitenek.[10] Vér György ingóságai közt huszonhárom arany gombocskát sorolnak fel.[11] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinának négy gömbölyű, filigrán arany gombja, tizennégy darab merő színarany gombocskája, huszonkét darab zománcos arany gombocskája van. Huszonkét darab arany gombja azonban csak kissé zománcos. Kilenc darab merőben zománcozott arany gomb mindegyikére egy-egy rubint alkalmaznak; tizenegy arany gombján pedig a hegyén találnak egy-egy kis rubint, öt darab nagy arany gombja pedig hat-hat rubin tüzétől csillog.[12]

Drágaköves és zománcos gomb.

[1] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 392.

[2] Magy. Gazd. Tört. Szem. I. 92.

[3] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 246.

[4] T. T. 1884. 148.

[5] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 246.

[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 366.

[7] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 246.

[8] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 261. 262.

[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 140.

[10] T. T. 1885. 403.

[11] T. T. 1885. 408.

[12] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 261—264.

Gyöngy és kláris gomb.

Különleges gombok.

Gyöngy és kláris gombokat is hordanak. A Rákóczi árvák tíz pár öreg gyöngyös gombját hatvan forintra becsülik.[1] Az egyszerű kláris gombon kivül áttört, rostélyos kláris gombbal is találkozunk.[2] Különleges gombokkal gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina pompázik. Öt gombja vörös korallból áll. Két sárga borostyánkő gombját arany rózsák díszítik. Két hosszúkás, gesztenyeszínű drágakőből készült gomb arany rózsái közül az egyikbe négy, a másikba három gyémántot illesztenek. Fekete drágakőből faragott tizenkilenc gomb mindegyike egy-egy gyönggyel ellátott arany rózsával ékes.[3]

[1] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 391.

[2] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 245.

[3] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 261.

VI. Ékszer.

Amint a XVII. században a ruházatban a legnagyobb fényüzést fejtik ki, úgy ékszereik, dísztárgyaik is mesés gazdagságuknak és pompaszeretetüknek tolmácsolói.

A nyakbavető igen régi keletű ékszer. Tiszta aranyból áll, vagy gyönggyel, gyémánttal vagy más drágakővel ékesítik. Berzeviczy Anna levelében rubintos nyakbavetőről emlékezik meg.[1] Divék-Ujfalussy Zsuzsánna hozományában két nyakbavetőnek is történik említése. Az egyikbe húsz boglár, hatvannyolc gyémánt és negyven gyöngy, a másikba öt gyémánt, kilenc rubin és harmincnyolc gyöngyszem van foglalva.[2] Lipóczi Keczer Sándor által említett nyakbavetőt rubintos, gyöngyös és arany boglárok alkotják.[3] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála nyakbavetőjében hét öreg, négy apró gyémánt, négy rubin és négy gyöngy díszlik. Másik nyakbavetőjén harmincnégy boglárt alkalmaznak, mindegyik boglárban két-két szem gyöngy.[4] Nyakbavető.

A nyakbavetőtől nem igen tér el a nyakravaló, de hogy mégis megkülönböztetik egymástól, mutatja, hogy Divék-Ujfalussy Zsuzsánna hozományában,[5] Bethlen Farkasné ingóságainak leltárában[6] és Lipóczi Keczer Sándor végrendeletében[7] nyakbavetővel és nyakravalóval találkozunk. Nyakravaló.

[1] *Deák:* Magy. Höl. Lev. 368.

[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 351.

[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 353.

[4] T. T. 1908. 19.

[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 351.

[6] T. T. 1908. 22.

[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 355.

Nyakravaló kétféle: külső és belső.

Kétféle nyakravalóról is van értesülésünk, még pedig külső és belsőről, legtöbbször azonban csak nyakravaló szerepel. A díszítésnél pazarúl halmoznak fel gyémántot, smaragdot, rubint, gyöngyöt.

Drágaköves nyakravaló.

Divék-Ujfalussy Zsuzsánna nyakravalójában háromszázharminchárom rubin, a hozzávaló belső nyakravalójában ötvenkét rubin ragyog.[1] Boglárokba foglalva is alkalmazzák a drágaköveket s a nyakravaló közepét fityegővel látják el. Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet rubintos külső nyakravalójában tizenhét boglár van, mindegyik öt-öt rubinnal, közepén huszonnyolc rubintos másli forma fityegő lóg le. Belső nyakravalója utóbbit nélkülözi, a boglárok száma azonban huszonnégy, mindegyikben hét rubin.[2] Másutt belső rubintos nyakravalónak megfelelő külső nyakravalón rubint és gyöngyöt vegyesen használnak fel.[3] Tiszta smaragdos külső, mint belső nyakravalót is hordanak.[4] Egy tiszta rubintos belső nyakravalót rózsa formára alakítanak.[5]

Zománcos nyakravaló.

Változatosság kedvéért zoniánccal borítják a drágaköveket és boglárokat, különös előszeretettel a fehér és fekete zománc iránt viseltetnek. Esterházy Ilona aranyból való fehér, fekete zománcos, hosszas, kicsiny, rózsa formájú, boglárokból álló nyakravalójában harmincnégy rubin, s függőiben kilenc rubin ragyog.[6] Egy huszonhét rubinnal ékes nyakravalónak meg a végecskéje zománcos.[7]

Fekete zománc egyedül is szerepelhet díszítésül. Perényi Ferenc özvegye, Serédy Zsuzsánna is visel fekete zománcú nyakbavalót.[8] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála két fehér és fekete zománcos nyakravalói közül az egyikben huszonöt szem gyöngy, a másikban harminchárom öreg orientalis gyöngy van.[9] Divék-Ujfalussy Zsuzsa nyakravalója fehér és fekete zománcos.[10]

Függővel ellátott nyakravaló.

Ha egy nyakravalót több függővel látnak el, a középső ren-

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 351.
[2] T. T. 1895. 21. 22.
[3] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 290.
[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 246.
[5] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 246.
[6] T. T. 1879. 151.
[7] T. T. 1881. 741.
[8] T. T. 1896. 714.
[9] T. T. 1908. 19.
[10] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.

desen valamivel nagyobb a többinél.[1] Többnyire nem elégszenek meg tisztán rubinnal, hanem annak hatását gyönggyel és a gyémánt csillogásával fokozzák. Thurzó Imre Nyáry Krisztinát köves arany nyakravalóval és násfával lepi meg, ebben öt gyöngyszem, huszonhét rubin és tizenhárom gyémánt tündöklik.[2] B. Károlyi Éva gyémántos nyakravalót kap, melyet negyvennyolc gyémántos boglár alkot,[3] ugyanilyet ad Klára nevű leányának, az övéhez »libbentők«, az utóbbihoz pedig »lebbentyűk« tartoznak.[4]

Ha gyöngydíszítésről van szó, a gyöngyöt boglárokba foglalják vagy pedig szemenként alkalmazzák. Barkóczy Mária két arany nyakravalója közül az egyikben tizenöt rubintos és tizenöt gyöngyös, a másikban tizenhét rubintos és tizenhat gyöngyös boglár van. Harmadik arany nyakravalóját huszonhárom rubintos és százhuszonhárom kerek, öreg szemű gyöngy alkotja.[5] Divék-Ujfalussy Zsuzsánna gyémántos, gyöngyös, fekete zománcos nyakravalója huszonöt gyémántból, tizennégy hártyagyöngyből és ötvennégy orientalis gyöngyből áll.[6] Gyöngyös és klárisos nyakravaló.

Némelykor csak gyöngyöt foglalnak aranyba. Haller János három ilyen gyöngyös nyakravalót is vásárol, melynek egyedüli dísze a jóféle gyöngy.[7]

Lipóczi Keczer Sándor egy oly nyakravalóról ir, melyben »tizenhárom táblácska gyöngy és három-három szem gyöngy köztő«.[8] Tisztán gyöngyből vagy klárisból is állhat a nyakravaló. Székely Zsuzsánna két rend öreg klárist hord a nyakán.[9] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála nyakravalója tizenöt szem klárisból és közbe fűzött apró klárisból áll.[10] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna nyakravalóját egy sor orientalis gyöngyből fűzik.[11] Négy rend orientalis gyöngy nyakravalót is hordanak,[12] sőt tizenhatsoros gyöngy nyakravalóra is van adat.[13]

[1] T. T. 1885. 408.
[2] Sz. 1883. 234.
[3] *Radvánszky;* Magy. családélet és házt. II. 348.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 376.
[5] T. T. 1880. 189.
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 351.
[7] T. T. 1878. 684.
[8] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 355.
[9] T. T. 1885. 172.
[10] T. T. 1908. 22.
[11] T. T. 1899. 355.
[12] T. T. 1879. 150.
[13] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 247.

Alakos nyakravaló. Különböző alakú nyakravalókat hordanak. Egy aranyból való, fekete, fehér és vörös zománccal borított »hosszasan csinált« bogláros nyakravalóba huszonhét gyöngyöt és huszonhat gyémántot foglalnak.[1] Aranyból való fehér, fekete zománcos, harminchárom gyémántú, kicsiny, bogláros nyakravalót négyszögletűre alakítanak; lefüggő kicsiny rózsáját gyémántocskákkal rakják ki s minden boglár mellé egy pár gyöngyöt fűznek. Aranyból való fehér és fekete zománccal »virágosan csinált« nyakravalón huszonnyolc gyöngy pompázik. Aranyból való fehér, fekete zománccal borított, kicsiny bogláros nyakravalónak rózsa formát adnak s tizenkét gyöngyöt és tizenegy gyémántot illesztenek rá.[2] Gr. Csáky Tamásné, br Károlyi Erzsébet gyönggyel fűzött belső nyakravalójába harmincegy gyöngyös boglárt foglalnak. A hozzávaló tizenhárom gyöngyös, arany boglár díszítette külső nyakravalót gyöngyből csipke formára alakítják.[3]

Arany szemes nyakravaló. Arany szemeket is felhasználnak a nyakravalókhoz. Tisztán arany szemek is szerepelhetnek. Igy pl. tudomásunk van egy tizenegy rostélyos arany szemből álló nyakravalóról.[4] Barkóczy Mária nyakravalóján harminc arany boglárt arany szemekkel s gyönggyel vegyítenek.[5] Említésre méltó Perényi Ferencné, Serédy Zsuzsánna libbentővel ellátott gyöngyös nyakravalója, hol az arany szemeket apró fekete gyönggyel fűzik.[6]

Nyakravaló ára. A Rákóczi-árvák ingóságai közt egy gyémántos nyakravaló harmincnégy gyémántos rózsával, hetven kicsiny gyémánttal hatszáz forint. Egy nyakravaló tizenkilenc gyémántos rózsával és harmincnyolc gyönggyel százötven forint. Egy rubintos, huszonhét bogláros nyakra és fejre való háromszáznyolcvanegy rubinnal négyszáz forint. Egy nyakravaló huszonkilenc gyémántos rózsával kétszázhatvanegy gyémánttal háromszázhuszonöt forint. Egy nyakravaló tizenhét rózsával, százhatvanhét gyémánttal kétszázötven forint.[7]

Nyakravaló-kötés. A nyakravaló-kötésekkel szintén a Rákóczi-ingóságoknál talál-

[1] T. T. 1879. 150.
[2] T. T. 1879. 150.
[3] T. T. 1895. 22.
[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 690.
[5] T. T. 1880. 190.
[6] T. T. 1896. 714.
[7] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 390.

kozunk; ezekbe is a legértékesebb drágaköveket alkalmazzák. Zrinyi Ilona, Tökölyné által Szinnán átadott nyakravaló-kötéseket következőkép becsülik:

Egy gyémántos nyakravaló-kötés	1.200	forint
Egy » » » » tizenkilenc boglár és harmincnyolc gyöngyből álló...	550	»
Egy nyakravaló-kötés, huszonhárom öreg rubinnal és gyémántokkal rakott... ...	500	»
Egy nyakravaló-kötés, huszonhét rubintos boglárból álló, melyben összesen száz-harmincegy rubin	400	»
Egy gyémántos nyakravaló-kötés, melynek tizenkilenc boglárában kétszázhatvanegy kő vagyon	325	» [1]

A nyakszorító az előbb említett nyakbavetőnél és nyakravalónál szorosabban simul a nyakhoz. A Wesselényi-féle összeesküvés idejében felvett leltár szerint egy nyakszorító (collare aureum vulgo holzpont) igaz gyöngyökkel és ötvennégy gyémánttal kirakott; egy másikon nagy gyöngyökkel ékes apró rózsák fűződnek egymásba. Különös szépséggel bir az a nyakszorító, melyet gyöngyök és kövekkel kirakott arany rózsák alkotnak, a rózsák között négy fehér pegazus, fölül pedig az oroszlánra rohanó Sámson szobrocskája áll.[2] Nyakszorító.

A násfa a nyakbavetőről, nyakravalóról lefüggő ékszer, de előfordul hajba való násfa is, mi azt mutatja, hogy később minden kis ékszert násfának neveznek.[3] A násfát aranyból készítik s gyémántot, rubint, smaragdot, gyöngyöt vegyesen foglalnak bele. Násfa.

Hogy egy-egy násfa milyen óriási értéket képviselhet, a Rákóczi-árvák ingóságainak leltárából látjuk, hol egy mellre való násfácska kilenc nagyobb és harminc kisebb gyémánttal kétezer, sőt egy arany, százkét gyémántos násfa háromezerkétszázötvenhét forint értékű.[4]

[1] *Radvánszky*: Magy. családélet és házt. II. 380. 381.

[2] Arch. Ért. 1900. 149.

[3] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet. előad.)

[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 391.

Ilyen igazán fejedelmi ékszer kevésnek jut osztályrészül, de azért szebbnél-szebb násfák emléke bőven marad korunkra. Kendy Ferencné gyémántos, rubintos násfát kap első férjétől.[1] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála násfáját huszonkét smaragd és nyolc orientális gyöngyszem alkotja.[2] Barkóczy Máriát két rubintos arany násfával ajándékozzák meg szülei.[3] Lipóczi Keczer Sándor említette két násfa közül az egyikbe rubint, smaragdot és gyöngyöt, a másikba opált és rubint illesztenek.[4]

Alakos násfa.

Különböző alakokban is feltünnek a násfák. A majthényi, kesselleökeöi és berencsi Majthényi bárók családi levéltára sasformájú násfának tartja fenn emlékét.[5] Másutt toll alakú násfáról olvasunk.[6]

Zománcos násfa.

A zománcdisz is megjelenik a násfákon. Említésre méltó egy »toll forma« fehér és zöld zománcos, rubintos násfa, melyen madár van.[7]

Függő.

Szépség dolgában a násfával a függő versenyez, melyet igen nagy becsben tartanak. Rendkivül hasonlít a násfához ; hogy azonban mégis megkülönbözteti egymástól, mutatja, hogy némely úrnő, pl. Barkóczy Mária násfával és függővel rendelkezik. A függőkbe gyémántot, rubint, smaragdot, saphirt, gyöngyöt foglalnak. Akad tiszta rubintos vagy gyöngyös függő is, más meg csak a gyémánt tüzétől csillog.

Drágaköves és gyöngyös függő.

Legnagyobb használatnak a rubin örvend, melyet vagy tisztán használnak fel, vagy gyémánttal, esetleg gyémánttal és gyönggyel, sőt gyémánttal, smaragddal és saphirral vegyitenek. Tiszta saphiros függő sincs kizárva.

Berzeviczy Anna levelében két rubintos függőcskét említ.[8] Gr. Csáky Tamásné, b. Károlyi Erzsébet függőjében tizennyolc,[9] Barkóczy Máriáéban hetven,[10] Divék-Újfalussy Zsuzsánnáéban pedig százkilenc rubin tündöklik.[11]

Gyémántos és rubintos függőkre példa Újfalussy Andrásné,

[1] Sz. 1883. 233.
[2] T. T. 1908. 22.
[3] T. T. 1880. 189.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 352.
[5] T. T. 1897. 254.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 690.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 352
[8] *Deák:* Magy. Hölgyek Lev. 386.
[9] T. T. 1895. 21.
[10] T. T. 1880. 189.
[11] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.

b. Károlyi Éva függője, melybe harmincegy gyémántot és tíz rubint foglalnak.[1] Némelykor a gyémánt és rubin hatását még gyönggyel fokozzák. Zrinyi Ilona harminc öreg rubinnal, harminc gyémánttal és egy öreg orientális gyöngygyel rakott függőjét százhatvan forintra becsülik.[2] Divék-Újfalussy Zsuzsa kilenc gyémántból, négy rubinból és egy gyöngyből álló függőt kap.[3] Egy Haller-leány egyik függőjében huszonnyolc rubint, három gyémántot és gyöngyöt, másik függőjében hat rubint, négy gyémántot, két smaragdot és egy türkist találunk.[4] A tiszta saphiros függő emlékét Bocskay Istvánné kötéslevele őrzi meg.[5] Gr. Csáky Tamásné, b. Károlyi Erzsébet menyasszonyi hozományához egy pár gyöngyös függő tartozik, melynek mindegyikében ötvenhárom szem gyöngy van.[6] Újfalussy Andrásné b. Károlyi Éva[7] és Berényi Györgyné, Divék-Újfalussy Klára függői hasonlók,[8] mindegyik öt libbentyűvel vagy libbentővel ellátott és száharmincnyolc gyémánttal rakott. Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna függőjében a gyémántok száma kilenc.[9] Gyémánt gyönggyel vegyítve is előfordul a függőkön.[10] Gr. Csáky Tamásné, Károlyi Erzsébet függőjébe kilenc gyémántot, fityegőibe három szem gyöngyöt foglalnak.[11]

A zománcolás a függőknél is nyer alkalmazást. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála tizenkilenc gyémántos függője fehér és fekete zománcos régi munka.[12] Esterházy Ilona aranyba foglalt, fekete zománcos öreg gyöngy függőjét négy lefüggő gyöngy veszi körül.[13]

Alakos függő.

A legkülönfélébb alakban fordulnak elő a függők. Igen gyakori a virágalakú, de hajó is akad. Ha a harci világba merül a művész képzelete, akkor lovas vagy fegyver alakot ad művének. Néha vallási motivum szerepel s akkor Jézus neve, szentek

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 348.
[2] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 390.
[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 351., 352.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.
[5] T. T. 1899. 351.
[6] T. T. 1895. 22.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 348.
[8] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 376.
[9] T. T. 1899. 355.
[10] T. T. 1895. 21.
[11] T. T. 1895. 21.
[12] T. T. 1908. 19.
[13] T. T. 1879. 151.

képe, oltár, kereszt formájú függő készül. A mythologiából van merítve pl. Cupido alakja. Pántlika alakot is adnak a függőknek. B. Serédy Benedek ingóságai közt egy hosszú szabású, gyémántos, továbbá egy kisebb és egy nagyobb kerek, rubintos rózsa függőt jegyeznek fel. [1] Bocskay Istvánné említette rózsa formájú függő is rubintos. [2] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna kerek, rózsa forma függőjében huszonöt vagy huszonnyolc gyémánt csillog. [3] Divék-Újfalussy Zsuzsánna tulajdonát egy hajó formára készített gyémántos, rubintos függő képezi, melybe három gyémántot, huszonöt rubint és harminchét gyöngyöt foglalnak. [4] Bálintitt Zsigmond háromszázhúsz aranyat érő arany láncot és a császár képével díszített hadi szerszámos függőt ajándékoz mátkájának. [5] B. Serédy Benedeknél egy lobogós, rubintos rózsafüggőt és gyémántos, smaragdos lovasfüggőt találnak. [6] Divék-Újfalussy Zsuzsánna mellre való függője Jézus nevére készült és huszonkét gyémánttal, harminckét rubinnal és öt gyönggyel ékes. [7] Másik függője szent Mihályt ábrázolja s egy gyémánt, tizenegy rubin és nyolc gyöngy díszíti. [8] Gr. Csáky Tamásné, b. Károlyi Erzsébet oltárforma függőjét negyvenhárom gyémánt borítja, fityegői két orientális gyönggyel ellátottak. [9] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna keresztforma függőjéhez gyémántot és rubint használnak. [10]

Szent képeken kivül más képeket is találunk a függőkön. Így pl. egy függőről csak annyi áll: »egy kép aranyba foglalva, függőjén egy öreg gyöngy.« [11] T lán a család egy tagját ábrázolja s mint nem általános vonatkozásút, csak a családtagokra értékkel birót külön nem nevezik meg. Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna rubintos, Cupido-forma függőt nevez magáénak. [12]

Mellrevaló. Szépség dolgában a násfát a mellrevaló közelíti meg, mely hasonló díszes kiállításban részesül. Még alakját tekintve is

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 356.
[2] T. T. 1899. 351.
[3] T. T. 1899. 355.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.
[5] Sz. 1883. 234.
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 356.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 351.
[8] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.
[9] T. T. 1895. 21.
[10] T. T. 1899. 355.
[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 262.
[12] T. T. 1899. 355.

nagy a hasonlatosság. Zrinyi Ilona kerekded mellre valóján három igen kicsiny gyémánt csillog.[1] Igen gyakran rózsa alakot öltenek a mellrevalók s hogy még díszesebbé tegyék, meg is zománcozzák.

Aranyból való zományos, hosszas rózsa alakú mellrevalóba tizenhárom gyémántot foglalnak.[2] Aranyból való fehér, fekete zománccal bevont, kerek rózsa alakú mellrevalóban tíz gyöngyöt, nyolc gyémánttal vegyítenek.[3] Hosszú rózsa mellrevalóban negyvenegy gyöngy pompázik.[4] Esterházy Ilona arany, fehér és fekete zománccal zománcozott, tekergős formájú, négyágú mellrevaló rózsájában pedig huszonöt rubin ragyog.[5] A Rákóczi-árvák harminckilenc gyémánt díszítette mellrevaló rózsáját kétszáz forintra értékelik.[6]

Említésre méltó gr. Csáky Tamásné, b. Károlyi Erzsébet gyönggyel készített rubintos mellrevalója, mely két sorjával éri be a mellet, hat boglára mindegyikében tizenhárom boglár van foglalva.[7] Némelykor a mellrevaló bizonyos tagoltságot mutat. A Zrinyi-javakhoz tartozó, gyémántokkal ékes mellrevalóról a forrás azt irja, hogy »három felé oszol«.[8]

Fityegővel ellátott mellrevaló.

A mellrevaló és násfa hasonlatosságát az a tulajdonság is bizonyítja, hogy némelykor a mellrevaló is fityegővel ellátott. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála fehér és fekete zománcca] borított mellrevalójába hetvenegy szem gyöngyöt, a hetvenkettediket, egy nagy gyöngyöt pedig a fityegőbe helyeznek.[9]

Alakos mellrevaló.

Állati alakot is öltenek a mellrevalók. Egy smaragd díszítette, pelikán formájúnak ára hatszázötven forint.[10]

Sajátságos összeállításúak a következő mellrevalók: aranyból fekete, fehér, kék és vörös zománccal borított két galamb pálmafát rágicsál, a közepet aranyos szív foglalja el.[11] Egy »pendulum pectorale«-nak nevezett arany tárgyon koronás griff madár látható, a koronát harminckilenc rubin, hat gyémánt és öt igaz gyöngy ékesíti.[12]

[1] T. T. 1879. 172.
[2] T. T. 1879. 150.
[3] T. T. 1879. 150.
[4] T. T. 1879. 151.
[5] U. o.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 390.
[7] T. T. 1895. 21.
[8] T. T. 1879. 172.
[9] T. T. 1908. 19.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 391.
[11] T. T. 1879. 152.
[12] Arch. Ért. 1900. 149.

Említésre méltó az a mellrevaló is, melyen kék zománcú szív és egy pár fehér, fekete. kék zománccal biró, egymás szájából evő galamb látható, lent kék zománcos gyémántos rózsácska; fent pedig keskeny veres pántlika van kötve.[1]

Drágaköves virág.

A főúri hölgyek igen kedvelt ékszere a drágaköves virág, különösen az arany rózsa. Nyakszoritók, függők, mellrevalók, karperecek drágaköves rózsákból állhatnak. Elterjedésük oly nagy, hogy a konfiskált javak közt száz meg százával találnak kisebb-nagyobb aranyos rózsát.[2]

A magában álló rózsákat gyémántok, rubinok, smaragdok, türkisek és igaz gyöngyök díszítik.

Gyémántos rózsa.

Igen gyakran azonban a rózsába csak gyémántot alkalmaznak. A gyémánt nagysága, csiszolása, száma szerint az egyes rózsák ára közt igen nagy a különbség. Vannak olcsóbbak is. Harminchat rózsa egy-egy gyémánttal háromszázhatvan forint. Két gyémántos rózsa, mindegyik harminchat gyémánttal, százhetven forint.[3] Gr. Csáky Tamásné, b. Károlyi Erzsébet gyémántos rózsájában harmincnégy gyémánt csillog.[4] Másli forma rózsájában azonban egy gyémánttal elégszik meg.[5] Divék-Újfalussy Zsuzsa negyvenegy gyémántú rózsáját fekete zománc borítja.[6] Egy tizenegy gyémántos kereszt forma arany rózsa ára huszonhét forint.[7]

Igen kedvelt ékkő a rózsákon a rubin, sőt igen soknak ez képezi egyedüli díszét.

Kézre való rózsa.

A rózsákat a fejen, hajba tűzve, mellen, de kézen is hordják. Ezt megerősíti Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna »két kézre való rubintos rózsá«-ja.[8]

Rubintos, türkises, smaragdos rózsa.

Gr. Bercsényiné Csáky Krisztina igen nagy készlet rózsával rendelkezik. Tizennyolc darab arany rózsácskája mindegyikében hét rubin van. Öt ezüst rózsája rubin és türkis kövekkel ékes, hosszú ezüst rózsájában meg rubinok, türkisek és egy nagy smaragd foglaltatik.[9] A Rákóczi-árvák ötvennyolc rubintos rózsája

[1] T. T. 1879. 150.
[2] Arch. Ért. 1900. 149.
[3] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 389., 390.
[4] T. T. 1895. 21.
[5] U. o.
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 351.
[7] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 390.
[8] T. T. 1899. 361.
[9] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 262., 263.

harminchat forint.[1] Más rózsánál egy rubinnal elégszenek meg.[2] Gr. Csáky Tamásné, b. Károlyi Erzsébet tizenkét rubintos rózsáját fehér zománccal vonják be.[3]

Rubintos pántlika rózsára is van adatunk.[4] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála három igen díszes pántlika rózsa tulajdonosnője. Az elsőben harminc smaragd, a másikban százhuszonegy gyémánt van és fehér-fekete zománcos, a harmadik a kihulltakon kívül harminckét smaragdot tartalmaz és tarka zománccal bevont.[5]

Gyémántot, rubint, smaragdot vegyesen is foglalnak a rózsákba. A Rákóczi-ingóságok közt hat ilyen is akad, melyekben tizennégy rubin tizenkét gyémánt és smaragd csillog, sőt ezek áráról is maradt értesülés, a hat rózsa együtt hatszáz forint.[6] Zrinyi Ilona egy alkalommal gyémántos arany rózsát zálogosít el Ezkidei Simon nevű zsidónak.[7]

Gyöngyös rózsát is hordanak. Gr. Csáky Tamásné, b. Károlyi Erzsébet rózsáját huszonkét szem gyöngy díszíti.[8] Nemcsak rózsákkal, hanem más virágokkal is díszítik magukat. Némelykor a virág nevét a források nem említik. Özv. b. Viczay Jánosné, Hédervári Katalin után két aranyos virág marad.[9] B. Károlyi Éva hozományában tizenkilenc gyémánttal rakott arany virág tartozik.[10] Ugyanezt a virágot aztán Klára nevű leányának adja férjhezmenetele alkalmával.[11] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála két egyforma rubintos virágát fehér, kék és zöld zománc fedi.[12]

Gyöngyös rózsa. Arany virág. Rubintos virág.

Gyöngyvirágra is van példa. A Rákóczi-árvák gyémántos, gyöngyvirág forma virága hatvan forint.[13] Igen kedvelt a liliomdísz is. Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina liliom alakú arany

Gyöngyvirág. Liliom.

1 Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 389.
2 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 356.
3 T. T. 1895. 21.
4 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 356.
5 T. T. 1908. 18. 19. 22.
6 Mon. Hung. Hist Script. XXIV. 392.
7 Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 513.
8 T. T. 1895. 22.
9 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 366.
10 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt II. 348.
11 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 376.
12 T. T. 1908. 19.
13 Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 389.

virága négy nagyobb és öt kisebb gyönggyel ékes,[1] br. Serédy Benedek rubintos arany lilioma fehér zománcos. Másik liliomát pedig apró gyöngyből fűzik.[2]

Bokréta.

Igen szépek a mellen hordható bokréták is, melyeket virágokból ágas és leveles formára alakítanak és különféle szinű zománcolással látnak el. Rózsa formájú aranyos és ágas különféle zománcú bokrétában tizennyolc gyémánt csillog.[3] Aranyból való, kék- és fehér zománcos rózsa formájú leveles bokrétához rubint használnak.[4] Az egyes bokréták ára igen különböző, művészi kivitelük, anyaguk szerint. Arany bokréta ötvenhárom rubinnal és két zöld levéllel harminchat forint. Gyémánttal rakott bokréta hatvan forint.[5] Arany bokréta tizenhat öreg rubinnal és harmincnégy gyémánttal kétszázötvennyolc forint.[6]

Gyémántos vitézkötés.

Említésre méltó Bethlen Farkasné Ostrosics Borbála két bokor gyémántos vitézkötése, mely a hozzávaló négy darabbal együtt fehér- és fekete zománcos, ezekben pár száz gyémánt, fityegője egy-egy orientális gyöngy.[7]

Csokor („másli").

Igen elterjedt az arany szalagból kötött csokor, vagy mint a források nevezik: »másli«. Ezeket is drágakövekkel rakják ki. Így pl. előfordul: mellre való tiszta rubintos másli.[8] A Rákóczi-árvák arany máslijában tizenegy gyémántot illesztenek.[9] Barkóczy Erzsébet smaragdos máslit visel.[10]

A mellrevalókat mellrevaló garasnak is nevezik. A szinnai javakról szóló leltárban pl. ez áll: »egy öreg garas (Frosch), kiben is egy öreg smaragd kő vagyon mellrevaló, négyszáz forint«.[11]

Medály.

A medályokát Apor ismerteti: »A szásznék az mellyeken mind olyan medály formát hordoztanak, az kit kesentyűnek hittak, az városi úr szásznéknak aranyból, drágakövekből való volt, az közönséges, kivált falusi szásznéknak, kinek ezüstből, kinek ónból, kinek pléhből, de mindeniknek volt; csinált kövek vagy csinált üvegek voltanak benne«.[12]

[1] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 262.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 356.
[3] T. T. 1879. 150.
[4] T. T. 1879. 151.
[5] *Rádvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 380.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 391.
[7] T. T. 1908. 19.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 246.
[9] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 380.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 692.
[11] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 380.
[12] *Apor:* Met. Trans. 344.

A pléh meg ón medály természetesen csak a szegény nép ékszere, az előkelőkén itt is feltünik a gyémánt, rubin, gyöngy díszítés. Negyvennégy rubinból és nyolc aranyból rózsa pántlika formájú arany medályt készítenek.[1] Lehet a medály gyémántos, gyöngyös.[2] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsanna medályában negyven gyémánt csillog.[3] Bornemissza Anna gyémántos medályát ezerkétszáz talléron szerzi be.[4] Kisebb és nagyobb strucctoll formájú és másli formájú arany medályhoz smaragdot és gyémántot használnak.[5]

Kézre való medály.

Hogy a medályt nemcsak mellre tűzik, hanem kézen is hordják, mutatja, hogy feljegyeznek két »kézre való« tiszta gyémántos, smaragdos kisebb medályt.[6]

Mellre való kereszt.

Külön mellre való keresztet is hordanak. Ilyet visel gr. Petheő Gáspárné, gr. Haller Mária.[7] Ujfalussy Andrásné, br. Károlyi Éva arany keresztjébe tizenegy gyémántot illesztenek.[8] Bethlen Farkasné Ostrosics Borbála kis zománcos arany keresztje pézsmatartót rejt magában.[9]

Fülbevaló.

A fülbevaló párját bokornak nevezik. Nagy elterjedésnek örvendenek a gyöngy fülbevalók, sok a tiszta gyémántos is, rubinnal, s smaragddal is pazarul bánnak. Özv. Perényi Ferencné, Serédy Zsuzsánna arany fülbevalója gyöngyös.[10] Más két kis fülbevalóban két öreg gyöngy és hat apr ószem gyöngy van.[11] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna nagy öreg gyöngyökből álló fülbevalót visel.[12] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála egy bokor gyöngyös fülbevalójánál az egyikben huszonnyolc, a másikban harminc szem gyöngy van fekete és fehér zománcba foglalva. Rubinos és gyöngyös fülbevalójánál tarka zománcot alkalmaznak; egy bokor fekete zománcos fülbevalójába meg huszonhat gyémánt közé két-két szem gyöngyöt foglalnak fehér és fekete zománccal.[13]

Gyöngyös fülbevaló.

Drágaköves és gyöngyös fülbevaló.

1 T. T. 1885. 402.
2 Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 162.
3 T. T. 1899. 355.
4 *Thallóczy:* I. Ap. Mih. udv. tart. I. 163.
5 Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 246.
6 Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 246.
7 T. T. 1895. 20.
8 *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 348.
9 T. T. 1908. 20.
10 T. T. 1896. 714.
11 T. T. 1881. 741.
12 T. T. 1899. 361.
13 T. T. 1908. 19. 20.

Lipóczi Keczer Sándor egy pár sokgyöngyű fülbevalóról végrendelkezik.[1] Br. Károlyi Éva fülbevalójában tizenkét gyémántot találunk.[2] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála egy bokor fehér- és fekete zománcos fülbevalójában a gyémántok száma nem egyforma. Az egyikben hatvan, a másikban azonban eggyel kevesebb van.[3]

Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet fülbevalójába huszonhat gyémántot és négy termés rubintot illesztenek.[4] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna egy bokor rubintos fülbevalót nevez magáénak.[5] Barkóczy Mária fülbevalóját tizenhárom rubin ékesíti.[6] Divék-Ujfalussy Zsuzsánna fülbevalójában két rubin, hat gyöngy látható.[7] Haller János egy pár gyöngyös és smaragdos fülbevalót vásárol.[8]

Boglárból készült fülbevaló.

Boglárból is állitanak elő fülbevalót. Máriássy Kata Johanna 1690-ben irja Radvánszky Jánosnak: »kilenc darabból álló nagy boglárt is küldöttem arra az végre, hogy az Jubelirekhez menvén, fülbevaló rubintos függőkre változtasd el, ha hozzá adsz is valamit«.[9]

Fityegővel, libbentővel ellátott fülbevaló.

Szokás a fülbevalókat fityegőkkel, libbentőkkel ellátni, ezekbe rendesen gyöngyöt foglalnak, de a rubin sincs kizárva. Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet fülbevalóján hat rubin és egy gyémánt van, két fityegőjén három-három szem gyöngy.[10] Divék-Ujfalussy Zsuzsánna két rubintos fülbevalójához két gyöngy libbentő tartozik.[11] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála rubintos fülbevalójánál az egyik fityegő elveszett, a többi fityegőben negyvenöt rubin; másik fülbevalója egész, abban ötvenhat rubin.[12]

Alakos fülbevaló.

Az alakos fülbevalók közt viselnek gyöngyös gombot,[13] gyé-

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 352.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 348.
[3] T. T. 1908. 19.
[4] T. T. 1895. 21.
[5] T. T. 1899, 361.
[6] T. T. 1880. 189.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.
[8] T. T. 1878. 684.
[9] *Deák:* Magy. Hölgyek Lev. 362.
[10] T. T. 1895. 22.
[11] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.
[12] T. T. 1908. 19.
[13] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 356.

mántos sast,[1] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála arany karikát,[2] gr. Petheő Gáspárné gr. Haller Mária fülrevaló gyémántos keresztet hord.[3] Divék-Ujfalussy Zsuzsánna hozományában egy pár körtvély formára csinált fülben való gyöngy függő szerepel.[4] Keskeny fekete pántlikából rózsa formára, gyöngyből muskotály formára alakítanak fülbevalót.[5] Nyáry Krisztina vőlegényétől szív formájú fülbevalót kap.[6] Eszterházy Mihályné fekete üveg fülbevalója, melynek a végén gyöngy van.[7] Üveg fülbevaló.

Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina kristály fülönfüggőt szerez be magának.[8] Kristály fülönfüggő.

A fülbevalóval kapcsolatban meg kell emlékezni a fülrevalóról, mely valószinűleg fültakaróul szolgál.[9] Tért azonban nem bir hódítani s csak itt-ott akad egy-egy példány. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála fekete bársony fülrevalóját gyönggyel fűzik.[10] Eszterházy Mihályné belső javai közt is találnak egy pár gyöngyös fülrevalót.[11] Fülrevaló.

A gyöngyöt nagyon kedvelik. Nemcsak más ékszeren alkalmazzák, hanem külön gyöngysorokat is hordanak. A gyöngyöket többnyire sorokba fűzik és úgy hordják a nyakon és kézen, vagy pedig egész gyöngy láncokat a hajba fonnak. Általában a párta, fejkötő, felső ruha jellemző dísze a gyöngy, még gyöngyös keztyű is akad. Gyöngy.

A nyakra való gyöngy állhat egy sorból, akkor inkább nagyobb gyöngyöket használnak fel. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála egy rend orientalis gyöngyén ötven öreg szemet számlálnak meg, másik gyöngyláncán azonban a gyöngyök száma kilencszázkilenc.[12] Ujfalussy Andrásné, br. Károlyi Éva egy rend orientalis nyakravalója százhuszonnégy szemből áll.[13] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála másik nyakravalóját két rend apró orientalis gyöngyből Nyakra való gyöngy.

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 256.
[2] T. T. 1908. 22.
[3] T. T. 1895. 20.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 376.
[5] T. T. 1879. 150.
[6] Sz. 1883. 234.
[7] Győri Tört. és Rég. Füz. III. 188.
[8] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 264.
[9] *Békefi:* A ruh. és vis. tört. (Egyet.) előad.)
[10] T. T. 1908. 21.
[11] Győri Tört. és Rég. Füz. III. 188.
[12] T. T. 1908. 20.
[13] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 348.

fűzik.[1] Barkóczy Mária három sor gyöngyéhez háromszáz öreg szemet használnak fel[2] Divék-Ujfalussy Zsuzsánna orientalis gyöngy nyakravalóját hat rendből;[3] Zrinyi Ilonáét nyolc sorból;[4] gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébetét kilenc sor orientalis gyöngyből fűzik.[5] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna igen szép nagy öreg gyöngy nyakravalója tíz sorú.[6] Állhat a nyakra való gyöngy tizenhat sorból is, sőt többől is.[7]

Két rend orientalis gyöngynek a közepin éretlen öreg szem van.[8] Bethlen Farkas Druska nevű leányának a portáról hoz haza egy kis gyöngyláncot.[9] Divék-Ujfalussy Zsuzsánna nyolc rendből álló nyakravalóján a gyöngyök lencsenagyságúak.[10]

Fekete gyöngy. Bár Apor azt irja, hogy temetéskor a nyakon igen apró fekete gyöngyöt viselnek,[11] mégis ily szinű gyöngy csak kevés hölgy birtokában van.

Aranyba foglalt gyöngy. Szokás az egyes gyöngyszemeket aranyba foglalni vagy pedig a gyöngy nyakravalót arany szemekkel megszakítani. Ostrosics Borbála, Bethlen Farkasné iskatulyájában »aranyba csinálva« huszonkét orientalis gyöngyszem található.[12] Berzeviczy Anna levelében egy oly nyakravalót említ, »az kik között arany szemek voltak.«[13]

Kézre való gyöngy. Kézen is hordanak gyöngyöt Sokszor egyenesen hozzáteszik, hogy »kézre való gyöngy«-ről van szó. Divék-Ujfalussy Zsuzsannának egy pár kézre való öreg gyöngyöt apróval nyolc rendben fűznek össze.[14] Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet menyasszonyi hozományához kézre való két szál gyöngy tartozik.[15]

Gyöngykészlet. Nemcsak feldolgozva, hanem feldolgozatlanul is előfordulnak a gyöngyök. Ezeket aztán iskatulyába[16] vagy bagaziába kötve[17]

[1] T. T. 1908. 21.
[2] T. T. 1880. 189.
[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.
[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 162.
[5] T. T. 1895. 21.
[6] T. T. 1899. 355.
[7] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 691.
[8] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 352., 355
[9] T. T. 1908. 22.
[10] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 376.
[11] *Apor:* Met. Trans. 406.
[12] T. T. 1908. 22.
[13] *Deák:* Magy. Hölgyek Lev. 386.
[14] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.
[15] T. T. 1895. 21.
[16] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. 362.
[17] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. 356.

őrzik, hogy alkalomadtán felhasználják. Gr. Bercsényinénak sok apró gyöngye van. De a rendes formájutól eltérő négyszögű gyöngyökkel is rendelkezik.[1] Perényi Ferencné structollra való apró gyöngyöt tartogat.[2] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna készletéhez huszonöt szem nagy öreg hártyagyöngy, ötven szem nagy öreg orientalis gyöngy és kétszáznál is több apró orientalis gyöngy tartozik.[3] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála százharminchat szem jóféle öreg szem gyöngyön kivül tizenhat rend fehér kása gyönggyel bir.[4]

A főrangúaknál ritka a hamis gyöngy. Özv. b. Viczay Jánosné, Héderváry Katalin ingóságai közt hamis gyöngyöt és sárga üveg gyöngyöt is jegyeznek fel.[5] **Hamis gyöngy.**

A gyöngy árára vonatkozó egy pár adat: **Gyöngy ára.**

Egy termő gyöngy, aranyba foglalva --- ---	9	frt.[6]
Zsinór gyöngy, borsó nagyságú --- --- ---	405	»
Négy pár zsinór gyöngy --- --- --- --- ---	506	»
Két zsinór gyöngy --- --- --- --- --- --- ---	700	»
Tíz zsinór rend gyöngy --- --- --- --- ---	3.000	»[7]

Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála tizennyolc rend öreg darabos gyöngylánca a portán is négyszáz tallért ér.[8]

Jóféle vörös kláris előkelő hölgyek viselete.

Különböző nagyságuakat hordanak. Vér György ingóságai közt feljegyeznek egy füzet veres klarist, melyben huszonkét szem öreg veres klaris, tizenkilenc szem apróbb, tizenkilenc szem annál is apróbb és tizenhét szem hosszúkás termés kláris van egybe fűzve.[9] Tiszta vörös klárist négy[10] vagy hat sorból[11] állítanak össze, de azért kevesebb sincs kizárva. Perényi Ferencné nyakbavalóján huszonnyolc szemet,[12] Bethlen Farkasnéén harmincöt szemet számlálnak.[13] **Kláris.**

[1] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 264.
[2] T. T. 1896. 715.
[3] T. T. 1899. 331., 354., 161.
[4] T. T. 1908. 21.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 363., 364.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 391.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 380.
[8] T. T. 1908. 22.
[9] T. T. 1885. 403.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 162.
[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 692.
[12] T. T. 1896. 715.
[13] T. T. 1908. 22.

Kézre való kláris. Kézen is hordanak klárist, nyakra és kézre való vörös klarist említenek,[1] egy másik leltárban meg »gyermek kezére való klaris, két darabocska« fordul elő.[2]

Karperec. A karpereceket úgy látszik párosával hordják, mert majdnem mindenütt egy pár vagy egy bokor van jelezve. Nemcsak arany perec vagy karperec fordul elő a forrásokban, hanem kézre való perec, mi alatt vastagabbat és súlyosabbat kell értenünk.[3]

Gyöngy karperec. A karperec többnyire aranyból készül, de a kor izlésére annyira jellemző gyöngy nemcsak diszitésként szerepel, hanem tiszta gyöngy karpereceket is hordanak. Eszterházy Mihályné belső javai közt egy pár gyöngy, kézre való perecet irnak fel[4] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina tulajdonát két vörös szalagra vont karperec képezi.[5]

Arany perec. Aray perec igen gyakori. Ujfalussy Zsuzsa is ilyet kap.[6] Serédy Benedeknek egy pár arany perece tiszta aranyból való, van neki egy bokor vastag arany perece is.[7]

Arany perecekbe külön aranyat is foglalnak. Szokás az arany perecekbe még külön aranyat foglalni, utóbbiak száma nincs meghatározva. Némely perecen öttel elégszenek meg,[8] de tizenhatra is van adat.[9] Gyöngyön kivül smaragdot, rubint, gyémántot használnak fel a karpereceken, s ha még változatosabbá akarják tenni, a zomácoláshoz fordulnak.

Drágaköves karperec. A gyöngyöt nemcsak egymagában, hanem drágakövekkel vegyesen alkalmazva is találjuk. Eszterházy Mihályné karperece gyöngyökből és igazkövekből készül.[10] Thurzó Imre gyönggyel rakott, rubintos arany karpereccel ajándékozza meg Nyári Krisztinát.[11] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála egy bokor orientalis gyöngyből fűzött arany perecén levő öt-öt arany foglalás kék és fehér zománccal ékesített.[12]

Tiszta smaragdos karperec is akad.[13] Wesselényi Pálné, Béldy

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 356.
[2] T. T. 1908. 22.
[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. I. 302.
[4] Győri Tört. és Rég. Füz. III. 188.
[5] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 263.
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 356., 358.
[8] *Deák:* Magy. Hölgyek Lev. 386.
[9] T. T. 1885. 172.
[10] Győri Tört. és Rég. Füz. III. 188.
[11] Sz. 1883. 234.
[12] T. T. 1908. 20.
[13] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 246.

Zsuzsánna,[1] gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébet[2] rubintos karpereceket hordanak.

Zománcos, bogláros karperec.

A zománc közül a kézre valón a fehér, kék és vörös színt kedvelik, némelykor rostélyos zománcot alkalmaznak. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála egy bokor arany perecének vége rostélyos zománcú.[3] Egy pár aranyból való kézrevalót kék zománccal látnak el.[4] Két bokor arany perecnek a foglalata közt van fekete és fehér zománc.[5] Boglárt is illesztenek a karperecekbe. Aranyból való fehér és veres zománcú kézrevaló boglárában egy pár gyémánt csillog.[6]

Lánc formáju karperec.

A karpereceket lánc formára is alakítják. Berényi Györgyné, Divék-Ujfalussy Klára egy pár láncos és táblás karperecet nevez magáénak.[7] Esterházy Ilona arany, lánc formájú kézre valóját zománccal borítják.[8]

Rózsákból készült karperec.

Különösen szépek lehetnek azok a karperecek, melyekről a a forrás azt irja, hogy az egyik tizenkét, a másik hat nagyobb rózsából készül s a rózsák gyémántokkal és rubinokkal kirakottak.[9]

Gyürük száma.

Ősi időtől fogva kedvelt ékszer a gyűrű. Leggazdagabban ellátott gyűrűk tekintetében Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála, kinek ingóságai közt tizenhetet jegyeznek fel, ezek közt tizenkettő gyémántos. Barkóczy Mária és Divék-Ujfalussy Zsuzsánna hozományában hat gyűrű szerepel, br. Károlyi Erzsébet eggyel, br. Károlyi Éva néggyel kap kevesebbet, az egyik Haller leánynak egy hat arannyal biró, öreg pecsétnyomó arany gyűrűvel kell megelégednie.[10]

Gr. Bercsényiné gyürüi.

A gyűrű anyaga az arany s csak ritkán az ezüst. Vörös köves ezüst gyűrűt gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinánál találunk, ki úgy látszik előszeretettel viseltetik a különös gyűrűk iránt. Egyik gyűrűje szarvból készül, kettő jávorkörömből aranyba van foglalva. Másik gyűrűje »ex lapide hemathico, vulgo vérkő«-ből való. Ha zományolást alkalmaztat, akkor is eltér a közönséges

[1] T. T. 1899. 361.
[2] T. T. 1895. 22.
[3] T. T. 1908. 20.
[4] T. T. 1879. 151.
[5] T. T. 1884. 147.
[6] T. T. 1879. 150.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 376.
[8] T. T. 1879. 151.
[9] Arch. Ért. 1900. 150.
[10] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 405.

használattól, mert két arany gyűrűjét nem kivűl, hanem belül boríttatja fekete zománccal. Fekete gyűrűje is van.[1]

Gyémánt gyűrü. Legnagyobb kedveltségnek a gyémánt gyűrű örvend. Hegyes, metszett, táblás és szegletes gyémántot foglalnak a gyűrűkbe. Cseh gyémánt ritkán akad. Sokszor egy gyémánttal elégszenek meg, de többet is alkalmaznak. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála gyűrűje köröskörül gyémántos, ebben tizenkilenc gyémánt van.[2] Gr. Csáky Tamásné, br. Károlyi Erzsébetében pedig huszonegy gyémánt csillog.[3] Divék-Ujfalussy Zsuzsánna színes gyűrűjébe azonban csak egy gyémántot foglalnak.[4]

Zománcos gyűrü. Változatosság kedvéért a gyémánt gyűrűket zománccal is ellátják, előnyben a fekete zománcot részesítve. A zománcos díszítést Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála kedveli. Tizenkét gyémántos gyűrűje közül kilencet zománccal boríttat.[5]

Gr. Petheő Gáspárné, gr. Haller Mária egyik arany gyűrűjében »rózsa formára vagyon egy gyémánt«.[6]

Az arany gyűrűkbe azonban nemcsak gyémánt, hanem más kő is foglaltatik. Tiszta zománcos gyűrűre is van példa. Eszterházy Ilona egyik arany gyűrűje tiszta fekete zománcos, másik gyűrűjén a fehér és kék zománc már kopott[7]

Legtöbbször a zománcolást drágakő dísszel egyesítik. Fehér, kék, sárga és veres zománccal borított arany gyűrűbe kék saphir követ illesztenek.[8] Eszterházy Ilona fekete, fehér és kék zománcú arany gyűrűjének felül zománcos rózsája egy rubinnal ékes.[9]

Rubintos, smaragdos, saphiros, türkises gyűrü. A gyémántos gyűrűn kivűl többnyire rubintos, smaragdos, saphiros és türkiseseket említenek. Barkóczy Mária arany gyűrűjében a nyolc rubin hatását még gyémánttal emelik.[10] Három rubinnal ékes gyűrűt fekete zománccal látnak el.[11] Eszterházy Ilona hét rubintos arany gyűrűjén a zománc fehér és fekete.[12] Gr. Pekry Lőrincné saphiros, körül rubintos gyűrűről végrendelkezik.[13] Bethlen

[1] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 245., 263., 264.
[2] T. T. 1908. 21.
[3] T. T. 1895. 22.
[4] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.
[5] T. T. 1908. 21.
[6] T. T. 1895. 20.
[7] T. T. 1879. 152.
[8] T. T. 1879. 151.
[9] U. o.
[10] T. T. 1880. 189.
[11] T. T. 1879. 151.
[12] T. T. 1879. 152.
[13] T. T. 1895. 735.

Farkasné, Ostrosich Borbála öreg arany gyűrűjében a középső öreg égetett saphirt huszonnégy apró gyémánt veszi körül.[1] Divék-Ujfalussy Zsuzsa egyik arany gyűrűjében fehér követ találunk.[2]

Alakos gyürü.

Az alakos gyűrűk közül említésre méltók azok, melyekről a leltárban az áll, hogy felül vagy apró rózsát, vagy gyémántokból alkotott szívalakot mutat.[3] Egy rózsaformájú arany gyűrű smaragdos,[4] egy másik türkises.[5] Özv. Perényi Ferencné, Serédy Zsuzsannánál rózsás, kilenc rubintos arany gyűrű található.[6] Eszterházy Ilona rózsa formájú arany gyűrűjébe meg hat gyöngyöt illesztenek.[7] Br. Serédy Benedek ingóságai közt egy kis szíves gyűrűnek marad fenn emléke.[8] Özv. Perényi Ferencné, Serédy Zsuzsánna, szív formájú arany gyűrűje fekete zománcos.[9] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála tulajdonát képezi »egy arany gyűrű, szűv formára, tarka zomácczal czifrázva, melynek kerületiben vagyon tizenkét gyémánt, aközepiben egy öreg verfelyes gyémánt.« Kereszt forma rubintos gyűrűje meg öt rubinttal ellátott.[10] Berzeviczy Anna két karikás gyűrűt említ.[11]

Különleges díszítéssel bír az a kis arany gyűrű, melyre kis halálfőt alkalmaznak.[12] Zrinyi Ilona egyik gyürűjébe női fej, állítólag Izabella képmása van foglalva. Úgy a képet, mínt általában a gyűrűt harminchét gyémánt veszi körül.[13]

Pecsétgyürü.

A pecsét gyűrűket aranyból, ezüstből vagy acélból állitják elő. Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszonynak rubintos pecsétgyűrűje van.[14]

Karikagyürü.

Mint a korra jellemző sajátságot meg kell említeni, hogy az eljegyzéshez nem arany karikagyűrű, hanem gyémántos, rubintos gyűrű divik. E gyűrűket aztán a családban gondosan őrzik s némelykor a gyermekek ugyanavval a gyűrűvel jegyzik el magukat.[15]

[1] T. T. 1908. 21.
[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.
[3] Arch. Ért. 1900. 150.
[4] Mon. Hung Hist. Script. XXIV. 246.
[5] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. 356.
[6] T. T. 1896. 714.
[7] T. T. 1879. 152.
[8] *Radvánszky:* Magy családélet és házt. II. 356.
[9] T. T. 1896. 714.
[10] T. T. 1908. 21.
[11] *Deák:* Magy. Hölgyek Lev. 386.
[12] T. T. 1881. 741.
[13] T. T. 1879. 172.
[14] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 583.
[15] Sz. 1833. 222.

Br. Serédy Benedek ingóságai közt megemlítenek egy jegygyűrűt, kiállítására nézve azonban hiányzik az értesülés.[1]

Gyürü ára. A gyűrűk árára vonatkozó egy pár adat:

Egy rubintos gyűrűcske	3·—	forint
Egy B forma gyűrűcske	3·50	«
Pecsétes arany gyűrű	8·—	«
Öt gyémántú gyűrű	36·—	«
Gyűrű, tizenhárom gyémánttal	45·—	«
Kisebb gyémántos gyűrű	200·—	«
Öreg « «	450·—	«
Öreg, metszett gyemánt gyűrű tizenhét gyémántocskával	600·—	«[2]

Arany lánc. A láncok viselete igen elterjedt s majdnem minden úri asszony rendelkezik arany lánccal. A legkülönfélébb kidolgozású, súlyú arany láncok emléke maradt korunkra, mert az ötvös nemcsak arra törekedett, hogy értékes láncot készitsen, hanem hogy eredetiséget is kölcsönözzön művének.

A gyenge aranyláncok mellett a súlyos láncok egész tömege szerepel. Bethlen Farkasné hét rendől álló, egymástól elszaggatható arany lánca hatvan aranyat,[3] Barkóczy Máriáé nyolcvan aranyat nyom.[4] Ugyancsak Bethlen Farkasné paraszt lánc forma arany lánca száz arany,[5] ismét egy másik arany lánca százkilencven arany súlyú.[6] Lánc alakja. A legkülönfélébb alakú láncokról van tudomásunk. Egy Haller-leány forgácsos szeges arany láncot kap.[7] Gömbölyű,[8] lapos,[9] rostélyos,[10] vas lánc formájú,[11] dióbél,[12] korda-öv formájú[13] s gombos[14] arany láncokról van tudomásunk.

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 356.
[2] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 391.
[3] T. T. 1908. 20.
[4] T. T. 1880. 190.
[5] T. T. 1908. 20.
[6] T. T. 1908. 20.
[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 404.
[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 690.
[9] T. T. 1895. 19.
[10] T. T. 1885. 402.
[11] T. T. 1899. 351.
[12] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 690.
[13] T. T. 1908. 20.
[14] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 356.

Egy arany lánc borsónagyságú szemekből áll,[1] ismét egy másik arany lánc hat rend kicsiny láncos karikákból készül.[2] Bethlen Farkasné Ostrosics Borbála arany lánca két darabban fodorgatva csinált, közte nyolc foglalás, ötnek a közepin gyöngy drótra fűzve, összesen negyvennégy szem.[3]

Ha a lánc pézsmaszemekből áll, gyöngyös arany foglalás szakítja meg.[4]

Bogláros, gyöngyös, libbentős lánc.

Kedvelt a láncon a boglár és gyöngy is, sőt a libbentőt is megtaláljuk. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála rubintos, zománcos láncában tizenöt öreg és tizenöt apróbb boglár váltja fel egymást. Az előbbieknél tízben négy öreg rubin, tízben meg egy-egy rubin és négy-négy szem gyöngy található.[5] Özvegy Perényi Ferencné, Serédy Zsuzsánna rubintos láncában összesen tizenkilenc boglár van, mindegyik egy-egy rubinnal, libbentője pedig nyolc rubinnal ellátott.[6] Barkóczy Mária tizenkét aranyat nyomó arany láncán három szem gyöngy függ.[7] Bocskay Istvánné kötéslevelében kisded gyöngyös arany lánczot említ.[8] A majthényi, kesselleökeői és berencsi Majthényi bárók családi levéltára gyöngyös arany láncnak tartja fenn emlékét.[9]

Láncba aranyakat foglalnak.

Némelykor igen nagy mennyiségű gyöngyöt halmoznak fel. Bethlen Farkasné Ostrosics Borbála fehér kővel megcifrázott arany foglalásos gyöngyláncához ezernégyszáznegyvenhárom gyöngyszemet használnak.[10] A láncokba aranyakat foglalnak. Egy Haller-leány gyenge arany láncában tizenegy arany,[11] Székely Zsuzsánna két rendben készült gyöngyös nyakra való arany láncocskájában pedig tizenhat arany van.[12] Kis sima arany láncon képes aranyat találunk.[13] Gr. Petheő Gáspárné gr. Haller Mária arany lánca végén a császár képe függ.[14] Egy arany lánc ötven aranyból készül, egy másik huszonkét gyönggyel kirakott arany rózsákból és ambra csomókból áll.[15]

[1] T. T. 1885. 402.
[2] T. T. 1885. 402.
[3] T. T. 1908. 20.
[4] T. T. 1908. 20.
[5] T. T. 1908. 19.
[6] T. T. 1896. 714.
[7] T. T. 1880. 190.
[8] T. T. 1899. 351.
[9] T. T. 1897. 254.
[10] T. T. 1908. 20.
[11] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 404.
[12] T. T. 1885. 172.
[13] T. T. 1885. 408.
[14] T. T. 1895. 19.
[15] Arch. Ért. 1903. 150.

Kigyó forma és madaras arany lánc.

Állati motivumokat is feldolgoznak. Így pl. olvashatunk kígyó forma arany láncról.[1] Thurzó Imrének, Nyáry Krisztinának adott ajándékai közül egy madaras arany lánc is kerül ki, huszonnégy ru innal és közben 4 rendben zsinórra fűzött kétszázötvenkilenc szem gyönggyel.[2] Egy gyémántos lánc tizenhét boglárral öszszefoglalva százhatvanhét gyémánttal, kétszázötven forint.[3] Egy láncocska ötven gyémánttal és ötven gyönggyel háromszáz forint.[4] Az órákat többnyire kis arany láncon viselik.

Lánc ára.

Óra.

Az órákat aranyból, ezüstből állítják ki, s fedelét gyémántokkal, rubinokkal, smaragdokkal borítják. Fehér órára is van adatunk.[5] Gróf Pekry Lőrincné végrendeletében »halott fehér óra« fordúl elő.[6] A zománcolás itt is feltűnik. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála zománcos arany óráját kristályba foglalják.[7] Hálogkő órácskához már hat forintért lehet jutni.[8] Egy arany óra ára negyvenöt forint; ha gyémánttal, rubinnal kirakott, hetvenöt forint.[9]

Óratok.

Az óra védelmére szolgál a tok. Három ezüst órát különkülön tokba tesznek el.[10] Másutt meg négy aranyos órácskát zacskóba raknak.[11]

Melltü.

Az öltözésnél a melltűk is szerepet játszanak. Főrangú hölgyeink közül gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina ezüst tűző tűkkel elégszik meg,[12] többnyire azonban aranyból készülnek s drágakövekkel ékesek. Divék-Ujfalussy Zsuzsánna gyémántos tűjébe tíz gyémántot és egy gyöngyszemet illesztenek.[13] Rózsa formájú arany tűjében meg hat gyémánt és hét rubin csillog.[14]

Két igen díszes melltűnek az emlékét egy, a Wesselényi-féle összeesküvés idejében készült leltár tartja fenn. Szívalakú mell-

[1] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 690.

[2] Sz. 1883. 234.

[3] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 380.

[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 389.

[5] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 217.

[6] T. T. 1895. 735.

[7] T. T. 1908. 22.

[8] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 391.

[9] U. o.

[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 244.

[11] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 699.

[12] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. család. I. 264.

[13] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 351.

[14] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.

tűn negyvenöt gyémánt látható; a másik melltűt gyémánton álló, kiterjesztett szárnyú turul madár képezi, a madár mellét, szárnyait és fejét gyémántok és rubinok díszítik.[1]

Az arany, ezüst övek már a felsőruhák tárgyalásánál szerepeltek, pótlólag néhány érdekes csatt sorolható az ékszerek közé. Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina övre való nagy csattja alul ezüst, fölül szinarany, harminchárom rubinnal és sok apró gyöngyel rakott.[2] Fejedelmi pompáról tanuskodik a Rákóczi-ingóságok közt az a száznegyvenhét gyémánt díszítette övre való csatt, melynek értéke nem kevesebb, mint kétezerötszáz forint.[3] Övre való csat.

A drágakövek közül a gyémánt, rubin, smaragd, türkis, topáz, saphir tünnek fel az ékszereken s igen gyakran boglárokba foglalva szerepelnek.

Ősidőktől fogva jellegzetes magyar ékszer a boglár. A kuruc kor asszonyai és leányai is örömest tűzik hajukba, alkalmazzák ékszereiken, ruháikon. Némely boglárhoz egyenesen hozzáirják a rendeltetési célt. Barkóczy Mária hozományát két kontyra való boglár egészíti ki, mindegyikében egy-egy öreg rubin és kilenc-kilenc gyöngy.[4] Eszterházy Mihályné hat rubintos, pártára való boglárt nevez magáénak.[5] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbálának két pártára való rubintos boglárkája van, nyolc apróbb és nyolc nagyobb, mindegyik egy-egy rubinnal.[6] Kőnélküli arany boglárra is van eset.[7] Divék-Újfalussy Zsuzsánna boglára fehér és vörös kövekkel díszített.[8] Tizenkét gyémántos, rubintos és gyöngyös boglárát pedig lánc formára tartják össze.[9] Az egyes boglárokba különböző számú gyémántot foglalnak. A Rákóczi-javak közt harminchat arany boglárt egy-egy gyémánttal háromszázhatvan forintra, két gyémántos boglár mindegyikét harminchat gyémánttal százhetven forintra becsülnek.[10] Kedvelik a gyöngyös és rubintos boglárokat is. Sőt némely boglár fityegővel ellátott és ebben ugyanazt a követ találjuk, mint a boglárban.[11] Boglár.

[1] Arch. Ért. 1900. 150.
[2] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 262.
[3] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 389.
[4] T. T. 1880. 189.
[5] Győri Tört. és Rég. Füz. III. 188.
[6] T. T. 1908. 21.
[7] T. T. 1885. 408.
[8] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 352.
[9] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 351.
[10] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 380., 381.
[11] T. T. 1908. 22.

Említésre méltó egy pelikán forma, smaragdos és rubintos öreg boglár.[1] Perényi Ferencné, Serédy Zsuzsánna ingóságai közt található: »egy topázius kű, libbentőjével együtt, szerecsenkéz fogta egy rubint benne.«[2]

Arany szem. Arany szemeket is emlitenek a leltárak. Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála tulajdonát harminczöt arany szem képezi.[3] Vér György ingóságai közt kisebb és nagyobb, összesen huszonhét arany szemet számlálnak meg.[4]

Különböző arany tárgyak. Különböző oly arany tárgyakról is van tudomásunk, melyek csak a szem gyönyörködtetésére szolgálnak, ha nincs külön használati rendeltetésük. Ilyen pl. kis arany kigyócska,[5] vagy kis gyik, mely tizenhét rubin tüzétől csillog.[6] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála iskatulyájában kis zománcos, gyémántos arany galamb vagyon, öt gyémánttal.[7] Wesselényi Pálné, Béldy Zsuzsánna tulajdona egy arany kéz, mely rubintos arany galambot tart, arany tűvel együtt.[8] Zrinyi Ilona gyémántos rózsát, töviskes disznóval a közepin és gyémántos phoenix madarat zálogosít el Ezkidsi Simon nevű zsidónak.[9] A Rákóczi-ingóságok közt lúdforma gyöngy tizennyolc forint, oroszlán nyolc gyémánttal százhúsz forint, harminchárom smaragdból rakott pelikán hatszázötven forint.[10]

Amint az előadottakból kitűnik, pazar dísz, gondos munka, kiváló izlés jellemzi az ékszereket. Szivesen is hordják, sőt ha valamely darabot különösen megkedvelnek, avval is temettetik el magukat. Ezt Apor is emliti: »Az asszonyok ujjaiban felesebb gyűrűköt temettenek, sőt némelykor medályt, nyakszorítót, még arany lánczot is.«[11]

Nádasdy Ferenc gróf sárvári birtokán összeirt ékszerek. Egyes főúri családaink mesés gazdagságának illustrálására szolgálhat a Wesselényi-féle összeesküvés után Nádasdy Ferenc gróf sárvári birtokán elkobzott ékszer jegyzékének néhány adata:

[1] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 352.
[2] T. T. 1896. 714.
[3] T. T. 1908. 22.
[4] T. T. 1885. 408.
[5] T. T. 1885. 403.
[6] T. T. 1896. 714.
[7] T. T. 1908. 22.
[8] T. T. 1899. 361.
[9] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 513.
[10] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV 391.
[11] *Apor:* Met. Trans. 402.

Melldísz kétezerhétszáz forint, tíz rózsa boglár négyezerháromszáz forint, egy aurea rosea boglár száztizennyolc rubinnal és hetvenkét gyémánttal, remekül kidolgozott szívalakú rosa aurea, tizenkét boglára mindegyikét harminchárom smaragd és harminc gyémánt díszíti, rosa aurea négy nagy és hatvanhat kisebb gyémánttal. Két igen nagy arany rózsa négy nagy és nyolc közép nagyságú és százkilencvenkilenc kisebb rubinnal. Vannak olyan rózsák is, melyeket karperecekre függesztenek. Tíz egyforma nagy arany rózsával együtt ötven nagy, százhatvan középnagy és hétszázötven kisebb gyémánt. Ritka alakú (rarae forma) arany óra. Egyik oldalán egy nagy smaragd, tizenkét gyémánt és húsz keleti gyöngy. Egy arany óra egy nagy, huszonnégy kisebb, a lecsüngő halalak harmincnégy gyémánttal. Egy arany óra födelét zománc és negyvenöt nagy rubin borítja. Tiszta arany óra harmincegy gyémánttal és huszonkét smaragddal. Mellen függő (pectorale) egy nagyon szép és nagy, tizennégy kisebb smaragddal, tizenhat gyémánttal. Két függő; egyikben hatvanöt rubin és ötvenöt gyémánt, a másikban hatvannégy rubin és ötvenöt gyémánt. Mellen függő (pendiculum pectorale) egy ritka nagyságú (rarae magnitudinis) gyöngy, huszonkét gyémánt és nyolc nagyobb gyönggyel. Másik mellen függő három igen nagy, negyvenkilenc középnagyságú gyönggyel, továbbá százkilenc gyémánttal. Aranylánc tizenhat boglárból összefűzve, a boglárokban kétszáztizenhét gyémánt és hatvankét igaz gyöngy. Arany lánc negyvenkét boglárból, melyek mindegyikében hatvankét rubin. Arany lánc tizenhárom nagy saphirral, tizennégy nagy gyönggyel és száz gyémánttal. Nyakék százhuszonöt smaragddal és hatvanöt gyémánttal. Nyakék tizenhat gyönggyel és százharmincnyolc gyémánttal. Nyakék huszonhat rubinnal. Másik nyakéken tizennyolc nagy gyémánt, ötvennégy közepes és kétszázhuszonnyolc kis gyémánt csillog Két teljesen egyforma karperec százhúsz rubinnal és hetvenyolc gyémánttal. Női arany kereszt hatvankilenc gyémánttal. Szívalakú ékszer, melyen kék mezőben Mária neve ragyog s a név fölött nyolcvannégy gyémánt koronát képez. Kortörténeti szempontból érdekes özvegy asszonyok által viselt, két szinarany, fekete gyűrű.

Arany nodusok, hat ezek közül nagy smaragddal, százkét gyémánttal és kétszázhatvannégy kisebb smaragddal díszített.

Hat arany nodus tizenkét arany rózsával hat nagy rubint, kétszázhatvannégy közepeset és ezerháromszázhatvannyolc kisebb rubint foglal magában. A Nádasdy-család jegggyűrűje (a Báthoryházból) rubinnal és gyémánttal diszitett kettős (geminus) jegygyűrű. Aranyból készült és drágakövekkel kirakott csokrok (vulgo maschen).

A sárvári kincstár összeirását 1670. szept. 18-án Kádasy György vasvári kanonok, Telekesy István, Görgey Márton, Mednyánszky Pál és Svarcz báró végezik. Közelebbi utasitás hijján saját belátásuk szerint irják össze a harmincegy szekrényben talált kincseket. Csak arra fordítanak figyelmet, hogy minden értéktárgyat felvegyenek s a töméntelen drágaköveket pontosan megszámlálják. Az egyes tárgyak részletes leirására annál kevesebb gondot fordítanak. Még a legbecsesebb tárgyak leirása is annyira szűkszavú, hogy megközelítőleg sem lehet itéletet mondanunk művészi értékükről. Ugyanezt mondhatjuk a bécsi becslők eljárásáról is. A kamara és az udvar rögtön pénzzé akarja tenni a kincseket s azért csak a biztos nyers érték meghatározását kivánják. A műértők, a régiség, a tárgyhoz fűződő személyes vonatkozás szóba sem jön. Különben is az a terv, hogy a tárgyak legnagyobb részét pénzverésre és katona fizetésekre fordítsák. Igy hát az érték meghatározásánál csak a tiszta arany és ezüst súlya dönt s még úgy is a minimumot veszik alapúl. Igy könnyen érthető, mért becsülik János magyar királynak és nejének olajfestésű arcképét három forintra, egy ecce homot harminc krajcárra, egy alabástrom reliefet harminc krajcárra, egy főúr életnagyságú arcképét egy forintra, a »Salvator mundi« című képet pedig negyven krajcárra. Báthory István lengyel király címeres, gyémántokkal kirakott gyűrűjét nem becsülik többre huszonegy forintnál.

Bethlen Gábornak száz gyémánttal kirakott, szinarany markolatú kardját kétszázötven forintra. Báthory István aranyveretes remek kardját meg százötven forintra becsülik.

Tudván, hogy a becslésnél csak a nyers anyag értékének minimumát veszik alapúl, elgondolhatjuk, mily értékű kincsei vannak Nádasdynak, mikor még az ilyen értékmeghatározás mellett is némely tárgy értéke több ezer forintra rúg.[1]

[1] Arch. Ért. 1902. 123—125.

VII. Pipere cikkek.

A női öltözködéssel szoros kapcsolatban álló tárgy: a tükör, a XVII. században sokkal nagyobb értéket képvisel, mint ma, s azért használatát többnyire csak előkelők engedhetik meg maguknak. Vér György ingóságai közt »edgy öreg fekete rámájú tükörről olvasunk.[1] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbála meg egy olyan tükröt említ, melyet »uram vett volt Kolozsvárott negyven forinton.«[2] Tükör.

Nemcsak az egyszerű, hanem a két felé nyíló tükrökre is van eset. A Rákóczi-árvák 1688-ban Munkácsról Patakra hoznak köntösöket és más portékákat, ezek között van két két felé nyíló tükör is, egyike gyöngyházzal rakott.[3] Két felé nyíló tükör.

A Századok két történeti nevezetességű tükröt ismertetnek e korból. Az egyik tükör bezáródó szárnyakkal bír. Apafy Mihályé volt, most gr. Batthányi Lajosné tulajdona. A kis és primitiv kinézésű gyarló mű tanusítja, hogy akkor Erdélyben a tükröt nagy fényűzési cikknek tekintik. Másképp nem érthető, hogy e jelentéktelen tárgyat tulajdonosa nevével és évszámmal jelölik s készítője szükégesnek véli a keretet bezárható szárnyakkal ellátni, hogy ezáltal jobban meg legyen óva. Hasonlóan érdekes e tekintetben a másik tükör, melyet Coburg herceg a szent-Antali kastélyból küldött a kiállításra s mely kétségtelenűl a Koháryak hagyományából került ki. Ezen nagyobb Két történeti nevezetességü tükör.

[1] T. T. 1885. 407.
[2] T. T. 1908. 18.
[3] T. T. 1886. 780.

alakzatú, díszes keretű velencei tükör kerete felső részén a következő magyar fölirás olvasható:

»Rántsd ez superlátot
És nézd kit szemed lát ott
Ékes dali szép-e avagy szája tátott.«

A fölirat szerint ez a tükör szekrényben van alkalmazva, ki kell nyitni, felrántani a »Schublade« superlát ajtaját, ha valaki a tükörbe akar nézni. A magyar vers beégetése hazai gyártmánynak minősíthetné e tükröt.[1]

Legyező.

A legyező csak a XVII. század közepétől használatos. Addig még a legfelsőbb körökhöz tartozók is keszkenőt tartanak kezükben. A legyező valószinűleg keletről terjed el. Szeretik strucctollból előállítani, de csontlemezekre kifeszitett s összehajtható selyem legyezőket is kedvelik.[2] Haller János legyezőnek való fekete strucctollat vásárol három német forinton.[3]

Strucctollas legyező.

Zrinyi Ilonának két fekete strucctollból való legyezője is van.[4] Wesselényi Pálné Béldy Zsuzsánna két ezüstnyelű legyezője közül az egyik fekete, a másik tarka structollas.[5] Szokás a legyezőben tükröt is alkalmazni. Ilyen Barkóczi Erzséé: »egy ezüst aranyos legyező, tükör benne«.[6] Zrinyi Ilonának is van tükrös legyezője.[7] Gr. Pekri Lőrincné végrendeletében ezüstös legyezőről emlékezik meg.[8] Állhat a legyező elefántcsont vagy filigrán ezüst oldallapokból is.[9] Keleti hatásra mutat gr. Bercsényiné, Csáky Krisztina pávatoll legyezője.[10] Egyszerűnek kell gondolnunk a Rákóczi-árvák egyik legyezőjét, mert a forrás csak mint hitvány legyezőről tesz említést.[11] Fényesen kiállított legyezővel rendelkezik Nádasdy grófnő. Ez fekete darútollból áll, jászpisz-

Tükrös legyező.

Pávatoll legyező.

Nádasdy grófnő legyezője.

[1] Sz. 1876. 494.
[2] *Nemes-Nagy:* A magy. vis. tört. 186.
[3] T. T. 1878. 683.
[4] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 214.
[5] T. T. 1899. 358.
[6] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 247.
[7] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 692.
[8] T. T. 1895. 735.
[9] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 260.
[10] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 246.
[11] T. T. 1886. 785.

nyeles és hatvannyolc gyémánt díszíti.[1] Selyemből, arannyal szegélyezve is előfordulnak a legyezők. Legbecsesebbek azok a festett legyezők, melyeket a francia király küld a fejedelemasszonynak.[2] Selyem legyező. Festett legyező.

A napernyő, vagy mint a források említik, »árnyéktartó« vagy »umbraculum« nem az újabb kor vívmánya. Ha ritkán is, de mindenesetre találkozunk vele már a XVII. század végén, sőt közepén is. Esernyőről azonban nincsen tudomásunk. A napernyő sem örvend túlságos használatnak. Ennek oka abban rejlik, hogy nem tartják múlhatatlan szükségesnek, hogy napernyővel védjék arcukat, hisz megfelel e célra a legyező is. Makoviczán feljegyeznek egy umbraculumot veres kamukából.[3] Bethlen Farkasné, Ostrosics Borbálának karmazsinszín, tafota árnyéktartója van.[4] Zöld materiából is készülhet a napernyő.[5] Szokás ezüst nyelet alkalmazni. Lipóczi Keczer Sándor végrendeletében árnyéktartónak való ezüst nyélről szól.[6] Napernyő („árnyéktartó", „umbraculum"). Kamuka, tafota napernyő.

Ami a szépítőszereket illeti, azokat a XVII. század hölgyei sem nélkülözik. Csakhogy a forrásokban említett szerekről nem tudjuk mindig pontosan megállapítani, vajjon szépítőszerül használják-e avagy orvosi célt szolgálnak. Szépítő szerek.

Az orvosi tudomány még meglehetősen fejletlen, sok a kuruzslás, orvos, patika ritkaság számba megy. Mivel a betegek gyógyításáról leginkább házilag gondoskodnak, otthon a házban tartanak mindenféle szereket. E célra szolgál a patikaláda, hová azonban a szépítőszereket is helyezik, úgy, hogy Thallóczy szerint ezeket parfumeszekrénynek is lehetne nevezni.[7] Patikaláda.

Bercsényiné Csáky Krisztina gondosságát árulja el az »apothecula«-ban felhalmozott nagy készlete. A vár gyógyszertára egy kis kamarából áll, mely közvetlenül a grófné hálószobájából nyilik. Itt találhatók: szárított gyógyfüvek, darabosan és por alakban százhat nagyobb fiókkal, folyadékok és kenőcsök százötvenkét nagyobb, kilencvenöt kisebb üveggel s hét ónszelencével, minden hozzávaló eszközökkel, mozsarakkal, tégelyek- Gr. Bercsényiné apotheculája.

[1] Arch. Ért. 1902. 125.
[2] Sz. 1878. 522.
[3] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 683.
[4] T. T. 1908. 13.
[5] T. T. 1879. 152.
[6] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 355.
[7] Sz. 1878.

kel, dörzsölőcsészékkel, mértékekkel stb. Ugyanitt sok mindenféle színű festék is tizenkilenc tele skatulyával.

Bercsényiné úgylátszik a bőrápolásra helyez nagy súlyt. Meg is szerzi magának Fogl Tóbiás könyvét. »Az emberi bőrről és ennek betegségeiről.« De a várúrnő kiválóságát legjobban példázza magyar nyelven, sajátkezüleg irt orvosi és gyógyszerészeti könyve.[1]

Bornemissza Anna patikaládája.

Bornemissza Anna fejedelemasszony patikaládája olajos üvegecskéket, gyógybalzsamokat és szépítőszereket tartalmaz. Olajos üvegecskék: köménymag, zsálya, mandola, ménta, rózsa, szegfű rozmaring, ánis, sárga-viola, szerecsen-dió. Gyógybalzsamok: kénkő, csukafog s török balzsam. Gyógy- és szépítő szerek: klárispor, ember-koponya pora, szarvas szarvának a pora, márciusi nyúlszem, Ábel vére, szarvas szíve: végül egy rekesz fekete cukor s néhány üveg sárkányvíz.[2]

Illatszerek.

Az illatszereket általában nagyon kedvelik. Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinának is van illatszeres szekrénye.[3] Balzsamtartója egy óra formájú ezüstszelence, tokkal ellátva.[4] Haller János hat ezüstszaglócskát vesz, egyiket egy-egy forinton, üresen. Töltöttek meg egyet szaglóval d. 50«.[5] Úgylátszik szokásos a fehérnemű- vagy ruhaszekrénybe illatos golyókat tenni. Bercsényiné Csáky Krisztina egy skatulyájában hat darab jószagú bonni golyócskát tesz el.[6] Az illatszerek közül kétségtelenül a rózsa- és pézsmaillaté az elsőség. Rózsaolaj sokszor fordul elő. Apaffy parkjának főjellege, hogy leginkább rózsákkal van beültetve. Morocz Erzsébet Radvánszky Györgyné, Máriássy K. Johannának 1684-ben irja: »Kérvén szeretettel az minémű Afrozia vizet igért Kd. énnekem, azon vizet azon alkalmatossággal együtt, egy kevés rózsavizzel együtt megküldeni ne neheztelje.«[7] A pézsma nagy elterjedésére utal, hogy az egyes pézsmaszemeket még aranyba is foglalják. Barkóczy Örzse ládájában tíz szem pézsmát találnak, »aranyba foglaltatott három sor gyöngyköztő, főzve

Rózsa és pézsma illatot szeretik.

Pézsma szemet ékszeren is alkalmaznak.

[1] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 255.

[2] Sz. 1878. 521.

[3] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 245.

[4] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 263.

[5] T. T. 1878. 684.

[6] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 262.

[7] *Deák:* Magy. Hölgyek Lev. 384.

csomósan«.[1] Zrinyi Ilona huszonhét pézsmaszeme csillagos, aranyba foglalt a két vége.[2] Gr. Pethő Gáspárné, gr. Haller Mária hagyatékában is előfordul egy pézsmás, nyakra való arany szem.[3] Bethlen Farkasné Ostrosics Borbála pompás reszkető-tűjében, melyben harminchárom gyémánt csillog, sem feledkeznek meg a pézsmáról.[4] Deák Farkas az Ipartörténeti Adatokban egy ezüstből készült fekete, kék és veres zománcú »puska-palask formára csinált« pézsmatartót említ.[5]

Ha a XVII. század hölgyeinek nem is áll annyi szépítőszer rendelkezésükre, mint ma, mikor a drogeriákból könnyen szerezhetők be, de azért sok oly eszközt ismernek, mit a források bizonyítása nélkül a modern kor találmányának gondolnánk. Puderul a gyöngy- és klárispor szolgál. Bornemissza Anna gazdasági naplójába fel is jegyzi, hogy két forintért vesz belőle.[6] Az arcnak szarvasbőrrel való letörlése sem újkeletű. Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinának szarvas bőrei sárga tafotával béleltek.[7] Hajport is használnak.[8] Zrinyi Ilonának ezüst-aranyos nyelvvakarójáról van tudomásunk.[9] Gr. Bercsényiné, Csáky Krisztinának huszonnégy darab metsző és véső szerei vannak.[10] Talán ide sorolható »egy kis tafota tokba ecset«, amit valószinűleg szemöldök festésre használnak. Kozmetikai szerek.

Általános szokás a szappannak otthon való főzése. De hogy a házi szappanon kivül pipere szappannal is mosakodnak, bizonyítja, hogy Bornemissza Anna egy skatulya bécsi szappant egy forintért vásárol.[11] Pipere szappan.

A női ruházatnál az ollót és a gombostűket sem lehet kihagyni. A Rákóczi-árvák ingóságai közt egy ezüst-aranyos ollót, továbbá »kötés és gombostűk«-et találnak.[12] Olló, gombostű.

[1] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 690.

[2] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 675.

[3] T. T. 1895. 19.

[4] T. T. 1908. 19.

[5] T. T. 1879. 151.

[6] *Thallóczy:* I. Ap. Mih. udv. tart. I. 228.

[7] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 243.

[8] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 254. 262.

[9] T. T. 1886. 784.

[10] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 255.

[11] *Thallóczy:* I. Ap. Mih. udv. tart. I. 164.

[12] T. T. 1886. 784.

Tarsoly és erszény.

Tarsoly, de különösen erszényt többször említenek a források. A Rákóczi-árvák két veres bársony tarsolya közt az egyik skófiummal, a másik arannyal varrott.[1] Lehet a tarsoly violaszín bársonyból is.[2] Az erszény anyaga már változatosabb. Lehet fekete kamuka,[3] zöld bársony,[4] állhat üveggyöngyökből.[5] Veres tafota, ezüstös erszénykét is használnak.[6] Özv. b. Viczay Jánosné, Héderváry Kataliné selyemmel szőtt.[7]

Gr. Bercsényinének gyöngyökből vagy arany- s ezüst-fonalból, selyemből hímzett tarsolyai vannak.[8] Mihalyik József régi magyar műkincsekről irva, egy pénzes zacskó leirását adja. E zacskót Zrinyi Ilona ékszerszekrényében találva, a traditio szerint egykoron szintén az ő tulajdonát képezve, történeti ereklye. Régi műhímzés. Szarvasbőrből varrt s a záró zsinór számára felső szélén nyílásokkal áttört testét hosszában négy, függőlegesen haladó, ezüst fonalból kötött csipkesáv ugyanannyi s olyan mezőre osztja, melyeknek mindegyikében egy alulról fölfelé haladó erőteljesebb növényszárat, ezeken pedig leveleket, bogyókat és virágokat látunk sokszínű selyemszállal gazdagon kihímezve, a magyarországi XVII. századi hímzések szokott és jellemző modorában. A zacskó, melynek még pereme alatt s vége fölött is egy-egy hasonló munkájú csipkesáv halad. Hasonló erszény hazánkban eleddig még ismeretlen levén, bízvást állíthatjuk, hogy egyetlen példány a maga nemében.[9]

Zrinyi Ilona pénzes zacskója.

[1] T. T. 1886. 770. 779.

[2] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. III. 354.

[3] Mon. Hung. Hist. Script. XXIV. 188.

[4] T. T. 1908. 22.

[5] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 254. 255.

[6] T. T. 1886. 784.

[7] *Radvánszky:* Magy. családélet és házt. II. 264.

[8] *Thaly:* A sz. gr. Bercs. csal. II. 245.

[9] Arch. Ért. 1905. 57. 58.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK.

1. *Galeotto »De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis Matthiae Regis«* című műve, mint művelődéstörténeti kútfő. Irta: Bruckner Győző. Bpest, 1901.
2. *A magyar művelődés a XV. században.* Antonio Bonfini Rerum Hungaricarum Decadesé-nek alapján. Irta: Császár Mihály. Budapest, 1902.
3. *Erdély pénz- és hadügyei János Zsigmond korában.* Az »Erdélyi Országgy. Emlékek« alapján. Irta: Barthos K. Kolvzsvár. 1902.
4. *A magyar művelődés I. Ferdinánd korában.* A »Magyar Országgy. Emlékek« alapján. Irta: Perepatits István. Budapest, 1902.
5. *Erdély művelődése I. és II. Rákóczi György korában.* Az »Erdélyi Országgy. Emlékek« alapján. Irta: Kopp Tibor. Nyitra, 1903.
6. *A Históriás Énekek művelődestörténeti vonatkozásai.* Irta: Pintér Jenő. Budapest, 1903.
7. *Oláh Miklós levelezésének művelődéstörténeti vonatkozásai.* Irta: Noszkay Ödön. Érsekujvár, 1903.
8. *Oláh Miklós Hungariája mint művelődéstörténeti kútfő.* Irta: Balogh Margit. Budapest, 1903.
9. *Marino Sanuto »Diarii«-jének magyar művelődéstörténeti vonatkozásai.* Irta: Benisch Arthur. Budapest, 1903.
10. *A szent István, szent László és Kálmán-korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai.* (Függelék: A törvények szövege.) Irta: Závodszky Levente. Budapest, 1904.
11. *Ghimesi Forgács Ferenc váradi püspök évkönyvei, tekintettel művelődéstörténeti adataira.* Irta: Bártfai Szabó László. Budapest, 1904.
12. *Buda város jogkönyve.* (Ofner Stadtrecht.) Irta: Davori Relković Néda. Budapest, 1905.
13. *A nagybányai ev. ref. főiskola története 1547 – 1755.* (Függelék: Matrix illustris scholae Rivulinae.) Irta: Thurzó Ferenc. Nagybánya, 1905.
14. *Gyulafy Lestár történeti maradványainak művelődéstörténeti vonatkozásai.* Irta: Sebestyén Józsa. Budapest, 1905.
15. *Az erdélyi szász városok közgazdasági viszonyai a nemzeti fejedelemség megalakulásáig.* Irta: Horváth Jenő. Gyula, 1905.
16. *Magyar művelődéstörténeti mozzanatok Giovanni és Matteo Villani krónikája alapján.* Irta: Miskulin Alajos. Budapest, 1905.
17. *Felsőmagyarország kereskedelmi összeköttetése Lengyelországgal, főleg a XVI—XVII. században.* Irta: Divéky Adorján. Budapest, 1905.
18. *Az 1494. és 1495. évi királyi számadások művelődéstörténeti vonatkozásai.* Irta: Soltész Gyula. Budapest, 1905.
19. *Erdély pénz- és hadügyei Barcsay Ákos, Kemény János és Apafy Mihály fejedelmek idejében (1658—1690).* Az »Erdélyi Országgyűlési Emlékek« alapján. Irta: Tarczali Zombory Ida. Budapest, 1906.
20. *Gróf Zrinyi Miklós a költő mint államférfi.* Irta Görög Imre. Bpest, 1906.
21. *Kuruckori fegyverek.* Irta: Czuberka Alfréd. Budapest, 1906.
22. *Thuróczy János élete és krónikája.* Irta: Kaszák József, Budapest, 1906.
23. *Az erdélyi szász iskolák a nemzeti fejedelmek korában.* Irta: Koch István. Budapest, 1906.
24. *Bartha Boldizsár »Rövid Chronicájának«* *művelődéstörténeti vonatkozásai.* Irta: Örvényi Béla. Budapest, 1906.
25. *A magyar művelődés a XVI—XVII. században.* Szamosközy István történeti maradványai alapján. Irta: Bagyary Simon. Esztergom, 1907.
26. *A kegyes-tanítórendiek privigyei kollégiumának története.* Irta: Miskolczi István. Vácz. 1907.
27. *Pozsony szab. kir. város 1526/7. évi számadáskönyve művelődéstörténeti szempontból.* Irta: ifj. Danninger József. Pozsony, 1907.
28. *A magyarországi zsidók kamara szolgasága és igazságszolgáltatása a középkorban.* Irta: Balog Szidonia. Budapest, 1908.

29. *A gyulafehérvári főiskola 1657-iki szabályzata.* Irta: Vargha Zoltán.
30. *Bolla Márton mint történetiró.* Irta: Vékony István. Budapest, 1908.
31. *A selmecbányai céhek élete.* Irta: Schindler Gyula. Selmecbánya, 1908.
32. *A podolini piarista-rendház története. 1642—1702.* Irta: Visegrádi János. Budapest, 1909.
33. *Rozsnyai Dávid török deák.* Irta: Molnár István. Budapest, 1909.
34. *Bertrandon de la Brocquière utazása Magyarországon át művelődéstörténeti szempontból.* Irta: Marczinkó Ferenc. Budapest, 1909.
35. *Istvánffy Miklós Históriája hadtörténelmi szempontból.* Irta: Holub József. Szekszárd, 1909.
36. *A somogymegyei céhek.* Irta: Valentényi Gáspár. Szekszárd, 1909.
37. *A borsmonostori apátság az Árpádok korában.* Irta: Fránek Dömötör. Eger, 1910.
38. *A szentgyörgyi piaristakollégium története.* Irta: Szabó Mihály. Szeged, 1910.
39. *Bakócz Tamás egri püspök udvartartása és egyházmegyéje.* Irta: Kerezsy Jenő. Erzsébetváros, 1910.
40. *Selmecbánya sz. kir. város társadalma, ipara és kereskedelme a XVI. század második felében.* Irta: ifj. Sobó Jenő, Budapest, 1910.
41. *Adatok Erdély művelődéséhez János Zsigmond korában.* Az »Erdélyi Országgyűlési Emlékek« alapján. Irta: Várady Erzsébet. Budapest, 1910.
42. *Közgazdasági viszonyaink II. Rákóczi Ferenc korában.* Irta: Hildenstab György. Székelyudvarhely, 1910.
43. *Szerémi György Emlékiratának művelődéstörténeti adatai.* Irta: Vid Jeromos. Budapest, 1910.
44. *Erdély művelődése Bethlen Gábor korában.* Irta: Stimákovits László. Budapest, 1910.
45. *A horvát jobbágyság 1500—1650-ig.* Irta: Oslay Ferenc. Szakolca, 1910.
46, *Bártfa város 1418—1444-iki számadáskönyvei művelődéstörténeti szempontból.* Irta: Groszmann Malvina. Budapest, 1911.
47. *Enyingi Török Bálint mint Pápa város földesura. (1535—1550.)* Irta: Sebestyén Béla. Pápa, 1911.
48. *Keresztelő, házasság és temetés Magyarországon 1600—1630.* Irta: Weichhart Gabriella. Budapest, 1911.
49. *Az egresi ciszterci apátság története.* Irta: Bósz Egyed. Budapest, 1911.
50. *A Buda melletti Szent Lőrinc Pálos-kolostor története.* Irta: Zákonyi Mihály. Budapest, 1911.
51. *Családi és társadalmi élet III. Károly korában.* Irta: Gosztonyi Gizella. Budapest, 1911.
52. *Kéry János élete és művei.* Irta: Bathó István. Budapest, 1911.
53. *A védegylet története.* Irta: Horvát Elza. Budapest, 1911.
54. *A mezőturi céhek élete.* Irta: Vörös István. Szentgotthárd, 1911.
55. *A hitújítás terjedésének okai hazánkban 1541-ig.* Irta: Gedeon Gyula. Budapest, 1911.
56. *A topuskói ciszterczi apátság története az Árpádok korában.* Irta: Lakatos Dénes. Budapest, 1911.
57. *Végvárainkszervezete a török betelepedésétől a 15 éves háború kezdetéig. (1541—1593.)* Irta: Szegő Pál. Budapest, 1911.
58. *Fertőző betegségek Magyarországon 1600—1650.* Irta: Arányi Erzsébet. Budapest, 1911.
59. *A francia forradalom hatása szellemi életünkre.* Kazinczy Ferenc levelezése alapján. Irta: Tichy Margit. Budapest, 1911.
60. *Magyar fegyverek 1630—1662.* Irta: Nagy László. Temesvár, 1911.
61. *Női viselet a kuruc korban (1670—1700.)* Irta: Schulz Irén. Bpest, 1912

